

EGY
SZABADSÁGHARCOS
EMLÉKIRATAI

IRTA
KUNÉ GYULA
1848-49-es HONVEDTISZT

ANGOLBÓL FORDITOTTA
BERÁK PÁL

1913
CHICAGO
KIADJA A SZERZŐ

Chicagói Magyar Könyvnyomda
1223 S. Ashland Ave., Chicago.

K É P E K.

—0—

	Lapszám.
Kuné Gyula	1
Kossuth Lajos	6
Kiss Ernő	17
Kossuth imája	22
Budavár ostroma	26
Asbóth Sándor	34
Piskii esata	43
Bem tábornok	45
Ihász Dániel	47
Petőfi Sándor	48
Baróthy László	49
Kmetty tábornok	69
Toogra	70
Budapest látképe	148
Katonai passport	171
Páris térképe	174
A versaillesi és St. Cloudi kastélyok	181
Vilmos király, német császárrá kikiáltása	214

TARTALOM JEGYZÉK.

—o—

I. RÉSZ.

	Lapszám
A szerző	3
Ébredés	3
Kossuth Lajos	6
Kossuth, mint lapszerkesztő	9
Kossuth, mint reformátor	12
Kossuth Bécsben	14
Az ígéret megszegése	16
Kossuth 200,000 katonát kér	17
Kossuth mint fáradhatatlan munkás	19
Kossuth egy sereggel Bécs előtt	20
Kossuth imája a kápolnai csata után	22
A függetlenség kihirdetése	23
Az orosz betörés	25
Budavár ostroma	26
Emlékezés	27
Martyrok	28
Kossuth bucsuja	29
Kossuth szabadon bocsájtása	31
Bizonyítványaim Kossuthtól	33
Kossuth beszédei	34
Kossuth a száműzöttekhez	35

II. RÉSZ.

Bem tábornok	37
A piskii csata	39
Bem lángelméje	49
Shumla	51

	Lapszám.
Egy beduin főnök ajándéka	54
Megérkezés Aleppóba	56
Az aleppói vérfürdő	58
Bem halála	59
Kivonatok Bem sirkő feliratából	60
Utazás a syriai pusztaságon	62
Megérkezés Damaskusba	65
Damaskus	67

III. RÉSZ.

Alexandria, Egyptom	73
Megérkezés Angliába	75
London	75
Utazás Amerikába	77
Kossuth a száműzöttek gondviselője	78
Hartford, Conn., munka egy óragyárban	80
Utazás nyugatra	82
Megérkezés Chicagóba	83
Kosztá Márton	85
A chicagói történelmi társulat	87
Jonathan Young Scammon	88
Wm. B. Ogden	91
Az én politikai életem	94
A decaturi conventió	95
Elnökválasztás 1860-ik évben	97
Érdekes beszélgetés Lincoln Abrahámmal	99

IV. RÉSZ.

Lincoln Ábrahám megválasztása	103
Sumter erőd ostroma	106
Az 1861 év tavasza	107
Egy ezred alakítása	109
Első utasítás a harctérre	114
Tisztikar választás ezredünkben	115
Missouri folyón át	116
U. S. Grant ezredes	118

VI

V. RÉSZ.

	Lapszám.
A 24-ik Illinois gyalogezred Mexicóban	119
Leonard Swett és Grant tábornok	121
John C. Fremont tábornok és fényes törzskara ...	123
Jessie Benton Fremont	125
Egy lovas tüzérség toborzása	126
Lovaglás Grant tábornok társaságában	127
Személyes ügyek megvilágítása	128

VI. RÉSZ.

Első belépés a kereskedelmi csarnokba	139
Az ujságírói pálya küszöbén	139
A honvágy ébredése	142
Első látogatás husz év multán	143
Találkozás művészekkel	146
Koronkénti látogatás Budapesten	148
A csata színhelyén	150
Utazás Belgiumon át	151
Sedán	154

VII. RÉSZ.

Francia-porosz háboru	159
Sedántól — Meauxig	165
Megérkezés Lagniba	167
Séta Ferrieresbe	169
Egy ló vásárlás	172
Páris ostroma	174
Indulás Versaillesbe	174
Megérkezés Versaillesbe	178
Egy lapszerkesztő letartóztatása	179
St. Cloudi látogatásom	181
Portyázó kirándulásom	185
Meudon	186
Első kirándulásom Bougivalba	189
Monte Christó	190
A király megérkezése Versaillesbe	191

	Lapszám.
A király szállása Versaillesben	192
A meudoni kastély pusztulása	193
A szökőkutak játéka	193
Találkozás Hans Blummal	194
Béke feltételek megbeszélése	195
Bougival bombázása	196
Találkozásom Bismarckkal	197
Sikertelen kirohanás	198
Egy estém Dr. Buschnál	201
Thiers Versaillesben	202

VIII. RÉSZ.

Hamis hírek forgalomban	203
A pomerániak és tábornokaik	203
Surlódás Versaillesben	204
Tél és hó	207
Utolsó körutam Páris körül	208
Montmorency és Enghien	209
A szállás keresés nehézségei	210
Egy fényes vacsora	211
Ducrot serege feloszlik	212
A német hadsereg egyenruhái	213
Vadászat francitirreurökre	213
A császári koronát felajánlják Vilmos királynak	213
Karácsony megünneplése	215
Ostromágyuk hadiállásban	216
Páris ágyuzása	216
Béke tárgyalások	217
Az ostrom befejezése	218
Társadalmi élet Versaillesben	218
Haditudosítók Páris ostrománál	219
Elmélkedések az ostrom felett	221
Egy felhívás Chicagóhoz	222
Utazás hazafelé	223
Visszatérés a harcterről	223
IIangverseny a tüzkárosultak javára	227
Julius 4-ike ünneplése Bécsben	229
Végszavak	230

AZ AMERIKAI MAGYAROKHOZ.

Nyolevankét esztendő sulyával vállaimon s szívemben egy örökké sajgó fájdalommal, — dicsőségesen megindult szabadságharcunk eltiprása felett — immár 64 év óta eszem a száműzetésnek keserü kenyerét.

Nincs már sok időm hátra az életből. De ezt a rövid időt felhasználom arra, hogy idegenbe vándorolt magyar testvéreim számára leirjam élményeimet, melyeket két viharos emberöltőn át leéltem.

Nem történelmet írok, hanem életemnek emlékeit csupán, melyeket a népek tengerének küzdelmeiben gyűjtöttem, a mely küzdelemben magam is részt vettem.

Évtizedek óta élek Amerikában, mely idő alatt a világ ezen leghatalmasabb köztársaságának polgárháborujában is mint őrnagy küzdöttem.

Ez alatt amerikai barátainnak száma megsokasodott és azoknak unszolására megírtam, angol nyelven: "Reminiscences of an Octogenarian Hungarian exile" címen élményeimet, s ezen könyvet a mult évben kiadtam. Ez által is tiszteletet és becsülést óhajtottam szerezni az oly sokszor lekiesinyelt magyar nemzetnek.

Egy év előtt néhány chicagói derék honfitársaim "Egyetemi kör" név alatt Chicagóban egy hazafias jellegű kört alakítottak, melynek elnökségével engemet tiszteltek meg.

Azóta gyakran volt alkalmam részt venni kivándorolt honfitársaimnak ünnepélyein és gyülekezetein. Meggyőződtem arról, hogy Amerikában alig néhány év óta milyen óriási számban élnek magyar testvéreim. Hatalmas egyleteik és társulataik révén egy erős magyar társadalom van fejlődésben, melynek a diadalmasan haladó amerikai magyar sajtó a vezére és fejlesztője.

Nem tagadom, a szivemben örökké sajnó fájdalom, olykor kinzóná válik, ha magyar testvéreimnek ezen óriási tömegekben való kivándorlását látom. Ismerve nemzetünk szabadságszeretetét, ez a rohamos kivándorlás szomorú bizonyysága annak, hogy édes magyar hazánkban ismét mind szorosabbá válik az 1848-ban széjjeltépett bilincs. De vigasztalóan hat reám, hogy bárhová megyek a magyarság körébe, mindenkor a szülőhaza igaz, rajongó szeretete árad felém.

Kedves magyar testvéreim!

Én immár közel vagyok életemnek végéhez. Ez uton fordulok hozzátok, hogy szeressétek azt az édes magyar hazát, melyért már oly tengernyi sok vér folyt a letűnt évszázadok során. Szeressétek egymást! Mert jöhet idő, mikor annak az édes magyar hazának minden igaz fiára szüksége lesz ismét.

Ezt a könyvet meg olvassátok és adjátok gyermekeitek, unokáitok kezébe.

Egy becsületesen végigküzdött, hosszú életnek igaz élményei vannak benne leírva.

Chicago, 1913. év január hó.

KUNÉ GYULA.

I. RÉSZ.

A SZERZŐ.

Nem az a céлом, hogy életrajzom megírásával untassam a szives olvasót. Azért emlékeim megírását 17 éves korommal kezdem. Hiszen a gyermekkor csaknem mindnyájunknál egyenlően gondtalan, bájosan álomszerű.

Belényes, biharmegyei kis mezővároskában születtem 1831. évben — s ott éltem át boldog gyermek éveimet. Később, mint a szarvasi kollégium tanulóját, engemet is magával ragadott a magyar szabadságharcnak első riadója.

Leírom tehát hűen azokat az eseményeket, melyek akkor oly nagy hatással voltak reám. Valamint leírom a világtörténelemnek ama halhatatlan nagy alakjait, a kikkel közelebbről érintkeztem és irántuk örök csodálattal eltelve, mintegy ellenállhatatlan erőtől vezetve, követtem őket.

* * *

ÉBREDÉS.

Miként a természetben: a rothadás nyomán kél az új élet, — azonképen a népek és nemzetek életében is az évszázadokon át reájuk rakodott elavult szokások és régi törvények tömegéből a haladás előretörő eszméi révén emelkedik ki egy újabb, tisztább, erősebb társadalom.

Ez a megtisztulás azonban mindig erőszakos munka eredménye. Mert a haladásnak ujitó eszméi mindenkor összeütköznek egy elkorhadt, régi világnézettel — s ezen összeütközés rendesen forradalmat idéz elő.

A nemzetek szabadsága mindenkor a forradalmakban született meg — mely vérözönnel öntözte meg a szabadságnak eszméit; de az egyes népfajokat, nemzeteket megtisztította a salaktól és a haladás útjára vezette.

Éppen úgy, mint a természetben a rothadás nyomán egy nemesebb, új élet keltéséhez okvetlenül szükséges egy jó kertész, — a népek és nemzetek életében is csak akkor áll be a megtisztulás előmenetele, ha egy lángeszű férfin lelkesítő szavaival felrázza a szenvedések sulya alatt már-már összeroskadó népet.

A magyar nemzet ősi törzse ezer év előtt Ázsia pusztaságain szabadon vándorló törzsek egyike volt. Az a hatalmas törzs elindult a Volga-menti pusztaságokról, hogy felkutassa a testvér hunnok törzsét, mely Atilla vezérrel évszázadok előtt hazát keresni vándorolt Európa felé. A magyarok hatalmas törzse Álmos vezérlete alatt megtalálta a hunnok hazáját, melyet akkor már idegen népfajok uraltak. Álmosnak elhunytával a hét vezérek Álmosnak hősi fiát, Árpádot választották vezérül és elfoglalták a hunnok hazáját, legyőzve a szlávokat és egyéb nemzetiségeket, a kik akkor éltek Pannoniában. Mikor lecsillapult a harci zaj, a hét vezérek törvényt alkottak, melyet vérszerződésükkel szentesítettek és Árpádot kiáltották ki az új haza fejedelmévé.

A hatalmas magyar nemzet ereje és bátorsága előtt meghajoltak az összes európai népfajok. A magyar

nemzet hatalmas volt és szabad. Erejét nem birták megtörni az évszázadokon át folyton dühöngő háboruk.

Hanem a magyar nemzet életében mint egy rettenetes átok pusztító hatása kezdett terjedni a pártoskodás, az egyenetlenkedés, a testvérharc. És a mire nem volt képes az évszázadokon át folytatott örökös háboru: a pártoskodás megtörte a hatalmas nemzet erejét. A török felhasználva az alkalmat, rettenetes háddával Mohácsnál megtörte a magyar nemzet erejét. A esata hevében ott halt meg II. Lajos király is, de ott veszett el a magyar nemzet szabadsága is. Ez történt 1526 augusztus 29-én.

Azóta csaknem 400 év mult el.

Százötven évig a magyar nemzet török rabság jármá alatt nyögött, mely idő alatt hiába kísérelte meg többször a szabadulást bilincseiből. Végre a magyar szabadságharcosok osztrák segítséggel kiverték a törököket hazánkból. Hanem a nemzet akkor sem lett szabad.

Szent István koronája osztrák császári hatalomba került. Az osztrák császár pedig nem sokat törődött a magyar nemzet sorsával. Magyarországon a nemeség volt az ur. Körülbelül 400,000 magyar nemes életre-halálra, csaknem korlátlan hatalommal birt, — 5—6 millió jobbágy fölött. A jobbágyságnak törvénye volt az urbarium. Birája: az uri szék. Igazságszolgáltatása: — a bot és az akasztófa.

Népjog, szabadság sehol és semmiben! Ebben a rettenetes helyzetében a leigázott nép már-már teljesen elfásult minden iránt. Megvolt fosztva a művelődés lehetőségétől is, mely csupán a nemesi osztálynak volt kizárólagos joga. Megvolt fosztva már az akaraterő-

től is. Megadással türte nehéz sorsát, melyet a nemesi osztály igyekezett mindjobban súlyosbitani.

A sok szenvedés tengerében a népnek egyetlen vigaszát őseinkről sziveikben élő népregék képezték. És a szenvedők lelki szemei előtt mint egy gyönyörű ábránd kezdett kifejlődni egy régen feledésbe merült kép.

Ébredezni kezdett az ősi magyar vér, mely ismét vágyódott a szabadság után. Titkon a szívek mélyén millió és millió rabságban szenvedő várta a messiást, a ki megváltsa szenvedésétől.

És akkor, mint egy gyönyörű ködfátyolkép, egy halhatatlan lángész alakja emelkedett ki a nemzet egyszerű fiai közül: Kossuth Lajos.

KOSSUTH LAJOS.

A világtörténelemnek nagy alakjai között föltétlenül az egyik legmagasabb helyen áll Kossuth Lajos. És a magyar nemzet szívében örökké élni fog, mint a nemzet apja.

Az amerikai magyarság különösen szereti hasonlítani Washingtonhoz és Lineolnhoz. Minden esetre Kossuth az utóbbihoz áll közelebb.

Washington nemzetet alkotott az Amerikában élő angol hatalom alatt nyögő népfajokból. És e nemzetnek hazát szerzett az államok felszabeditása révén.

Lineoln pedig Amerikát, illetve az Egyesült Államokat hatalmassá tette a rabszolgák felszabeditásával.

Kossuth Lajos felszabeditotta a magyar jobbágyok millióit, a kik semmivel sem voltak jobb sorsban, mint az amerikai rabszolgák. Ezért hasonlítható Kossuth inkább Lineoln Abrahamhoz.

L. Kossuth

MAGYARORSZÁG KORMÁNYZÓJA.

Följegyzésre méltó, hogy ez volt az egyedüli engedmény melyet később sem szegett meg az osztrák kormány, amely csak azt igazolja, hogy mennyire igaz ama angol közmondás: „Revolutions never go backward” vagyis a forradalmak esakis a haladás útjára viszik a népeket.

Kossuth Lajos 1802. április 27-én Zemplén vármegyében született. Abban a megyében, melyben 400 év előtt meghalt a magyar nemzetnek legdicsőbb hadvezére és kormányzója: Hunyady János.

Kossuthot önfeláldozó honszerelme, lángelméje és hatalmas szónoki tehetsége avatták a magyar nemzet megváltójává.

Csodálatra méltó, diadalmas pályafutása: mint ügyvéd, szerkesztő, szónok és államférfiu, — mint azt bizonyítja, hogy az eredeti lángelmét semmi sem korlátozhatja. Nem a születés kiváltságosai, hanem a nép egyszerű fiai közül nyerte a világ mindenkor megváltóit.

Kossuth az 1840-es években Széchenyi Istvánnal és a többi nagy magyarral együtt ragyogó tehetségével felrázta fásultságából a nemzetet. És V. Ferdinand császárt mintegy kényszerítette, hogy az egész országban törölje el a jobbágyságot, miáltal megszűnt a nemesség kiváltságos joga is.

Ezen bátor fellépése, — valamint a nemzetnek morajló ébredése — rémületbe ejtették a császárt és sietve teljesítette a jogos követelést.

És bár szerencsétlen véget ért a küzdelem, melyet egy nemzet teljes szabadságáért vívtak a hősök sok-sok ezrei és ismét rabigába görnyedt a nemzet, — de a jobbágyság milliói örökre felszabadultak az urbárium alól. Beteljesült ismét, hogy a forradalmakat elfojt-

hatják, de mindenkor visszatérnek, a míg a nép nem haladhat az Istentől kijelölt szabadság útján.

Kossuth a jobbágyság millióinak felszabadításával arany betűkkel írta be nevét a világtörténelem könyvébe.

Mint egy ujkori Mózes megáldva a tudás és tehetségnek óriási hatalmával, nemzetének élére állt, hogy kivezesse a biztos pusztulásnak rothadó fészkeből, a melyben több mint 300 évig szenvedett.

Ezen tettevel más nemzeteknek is példát mutatott, melyek egymásután törölték el a jobbágyság szolgátságát.

Kossuth legelőször 1837. év május hó 4-én lépett fel a nemzet jogainak követelésével. Ugyanis az akkori pozsonyi diétán egyik képviselő nem lehetvén jelen, Kossuth helyettesíté. Ekkor Kossuth hevesen támadta a rendeket a nemzet jogainak elkobzása miatt és egy rögtönözve megírt röpiratot osztott szét a delegátusok között. Ebben a röpiratban hevesen kikelt az önkényes törvényekkel dolgozó esászári kormány ellen.

A bosszu nem késett sokáig. Kossuthot felsőbb parancsra elfogták és vizsgálati fogságba vetették. — Majd, minden törvényes eljárás nélkül, 4 évi börtönre ítélték és a budai várbörtönbe zárták.

Azonban zsarnok bírái csakhamar meggyőződtek arról, hogy Kossuthnak még a börtönben is óriási hatalma van.

A esászári kormány 1840-ben bejelentette a diétán, hogy a haderő emelése céljából Magyarországnak több katonát kell állitania. A diéta azonban egyhangulag azt felelte, hogy csak akkor teljesíti a kormány követelését, ha a börtönben sinylődő két politikai foglyot:

Kossuthot és Wesselényi bárót, a ki a börtönben már akkor megvakult, — szabadon engedik.

A kormány meghajolt a diéta ezen föltétele előtt és 2 évi rabság után, 1840. év május hó 15-én szabadon boesátotta Kossuthot és Wesselényit.

Az az óriási demonstráció, mely azon az éjszakán lezajlott, mikor Kossuth és Wesselényi elhagyták a budai börtönt, nagyon sokat megjövendőlt Magyarország jövőjére nézve. De a vak, erőszakos uralmu kormány nem akarta, — vagy nem tudta megérteni a politika ezen légsúlymérőjét.

Kossuthot Budapest uteáin végig óriási néptömeg kísérte, fáklyás menettel. Nemsokára aztán Kossuth a parádi fürdőre utazott, hogy az igazságtalanul átszenvedett börtönben megrendült egészségét helyreállithassa.

Mikor visszatért a fürdőről Budapestre, felkereste régi ideálját, Meszlényi Teréziát, egy végtelenül kedves hölgyet, a ki Kossuthal bebörtönöztetése ideje alatt is folyton levelezésben volt.

Mély barátságuk most már szerelemmé erősbült, melynek megpeesételéséül Kossuth 1844. év január hó 10-én feleségül vette szive választottját.

KOSSUTH MINT LAPSZERKESZTŐ.

Régi vágya teljesült Kossuthnak 1841. év január 1-én, a mikor felajánlotta neki a “Pesti Hirlap” tulajdonosa a lapszerkesztőséget. Akkor még nem született meg a szabadsajtó és Kossuth megragadta az alkalmat, hogy szemükbe vágja az elnyomóknak a meztelen igazságot.

Legelső ténykedése volt, hogy a lap révén egy álta-

lános bojkottot indított az ausztriai kézműipar ellen. Célja volt megteremteni a magyar ipart.

Kossuth előtt a politikai pályát egyik legjobb barátja, Batthyány Lajos gróf nyitotta meg, a ki később áldozata lett a hatalmi önkénynek. Batthyány gróf az 1847-ik év követválasztásakor Kossuthot felléptette Pestvárosa követjelöltjeül.

A kormány ellenagitációjának dacára Kossuthot óriási többséggel választották meg követül. Az egész nemzet leirhatatlan lelkesedéssel fogadta ezen modern Demosthenesnek megválasztását.

Abban az időben én a szarvasi collégium 7-ik osztályának voltam tanulója. Mint örökszép emlék él még ma is szivemben ama nap, mikor nagy tudású, szeretett igazgató tanárunk, a hírneves szótáríró, Ballaghi Mór, a diákok előtt nagy lelkesedéssel beszélt Kossuth Lajos megválasztásáról és az ő szíveket felrázó, gyönyörű beszédeiről, melyeket a nemzetgyűléseken mondott.

Ezen esemény után a collegium tanulói már többet foglalkoztak a politikai ügyek vitatásával, mint tanulmányaikkal.

Esténkint a casino épülete előtt óriási néptömeg gyűlt össze és ezer torokból hangzott e kiáltás: "Éljen Kossuth!" A tanárok és a tanulók pedig hazafias beszédeket mondtak.

Ez a lángeszű férfin és lángoló nyelvű nagy szónok volt a világitó napja a nemzetünk égboltján feltündöklő csillagzatnak.

Mágnások és köznép egyaránt leborultak az ő nagysága előtt. Különösen a földművelő nép valósággal imádtá Kossuthot.

Az amerikai nemzetnek egyik legnagyobb lapszerkesztője, Horace Greely így írt Kossuthról:

“Egy hang kél Pannónia felől, Demosthenes ékeszólását és Izsaiás magasztos buzgalmát véljük halalani. Lángoló szavakat, — melyek egy népfajt szólítanak a esataterre, hol megvédjék igazságukat.”

Kossuthnak megjelenése az 1848-ik nemzetgyűlésen egy új korszak kezdetét jelentette a magyar történelemben. Rendkívüli ékesszólásával életre keltette nemzetének szunnyadó erejét, hogy lépjen újból a haladás ösvényére, a melyen századok előtt megállította Ausztria.

Én igen sokszor esodálkoztam ama nagy tévedésen, melyet rólunk terjesztettek, hogy a magyar szabadságharcot az 1848-ik év elején kitört francia forradalom idézte elő. Mi pedig ennek a híresztelésnek az ellenkezőjét állíthatjuk. Kossuthnak ragyogó ékesszólású forradalmi beszédei valósággal megrendítették Európa politikusait. A francia országgyűlésre óriási hatással voltak Kossuth beszédei. Mi sem bizonyítja fényesebben a politikai világra tett óriási hatását, mint a mit Kossuthnak egyik ellensége mondott a nagy szónokról és szónoklatáról. Kossuthnak egyik 1847. év végén tartott beszédéről ezt mondta:

“Az ő beszédei olyanok, mint az égő nyilak, melyeket beledob a rokon gondolatokba, hol azok a leghevesebb lelkesedéssé fajulnak. Az ő hatalmas szónoki tehetsége hasonló egy nagy ágyuüteghez, telve nehéz lövegekkel, melyeknek robbanásai rettenetes pusztítást tehetnek. Az ő mérgezett fullánkyszerű magyarázataival teljhatalmat gyakorol az egész ország felett. Intrikáival pedig valósággal gyilkos mérget szór Metternich várákozó politikája ellen.”

Kossuthnak ama örök emlékü javaslatára felett, hogy az ország összes jobbágysai felmentessenek az urbárium alól és az országtól kárpótlást nyerjenek, az 1847. nemzetgyűlés döntött. És ez szintén a francia forradalom kitörése előtt történt.

KOSSUTH MINT REFORMÁTOR.

Alig két nappal azután, hogy az 1848. év március hó 4-én kitört francia forradalomnak híre Pozsonyba érkezett, Kossuth szót kért a képviselőházban a magyar nemzeti bank ügyében.

Többek között ezeket mondta:

“A banknak helyi kérdését most nem akarom vitatni. Az igazság az, hogy Ausztria idáig már elég zavart okozott nekünk. Dehát ez most másodrangú kérdés. A mit nekünk kérni kell, az a mi pénzügyi helyzetünk rendezése szomszédainkkal.

“Kérnünk kell egy alkotmányos pénzügyi kezelést. Kérnünk kell egy külön, független pénzügyi vezetőséget Magyarország számára. Mert az a külföldi kormány, mely uralkodik felettünk a mi tudomásunk nélkül, pénzügyileg teljesen tönkre tehet.”

Aztán folytatta:

“Hatalmas trónok, támogatva a politikai éleselműség erejével, ledöntettek már. És a nemzetek kivívták szabadságukat, melyről három hónap előtt még álmodni sem mertek volna. Mi azonban három hónap óta gördítjük Sisyphus követét fel a hegyre eredménytelenül.”

Mikor óriási hatást keltve bevégezte beszédét, azt indítványozta, hogy a nemzet egy feliratot intézzen a trónhoz, melyben az ország helyzetét javító követeléseket

sek sorozatának teljesítését kérje. Indítványát a gyűlés egyhangulag elfogadta.

Ezen események óriási lelkesedést keltettek egész Magyarországon. Mikor a "Pesti Hírlap" legutolsó számai megérkeztek Szarvasra, hol én akkor a 7-ik osztály tanulója voltam, az összes osztályokban kiadott a jelszó az önfeláldozásra.

És a míg a tanárok kara halkán tanácskozott a fővárosban történelekről, addig az ifjuság „Éljen Kossuth!.. üdvörléssel lelkesen ünnepelte az eseményeket.

A trónhoz intézett feliratban az első követelés volt: "A jobbság megszüntetése." Második: "Az adó aránylagos szabályozása." Aztán: "Népképviselői alapon álló kormányt és felelős magyar miniszteriümet kívánunk."

Kossuth ezen újító törvényeket nem csupán Magyarország, hanem a császári kormány hatalma alá tartozó összes tartományok számára követelte.

Kossuth, mint kitűnő államférfi, tudta azt, hogy Magyarország az alkotmányos kormányzattal le fogja győzni a császári kormányhoz tartozó összes tartományokban fennálló erőszakos kormányzást. Jelszava volt: Alkotmányos kormányzattal biztosítani Magyarországot. Az volt a terve, hogy nemzetünk mint legrégibb tagja a császári birodalomnak, biztosítsa a többi testvérm nemzetek jogait is. "Mi mint a felszabadulás hívei ne követeljük csupán a magunk számára a szabadságot. Mi nem követelünk a magunk számára kiváltságokat, a miben a többi velünk együtt élő nemzetiségek ne részesüljenek. Egy alkotmányos és erőszakos hatalom nem uralkodhatik együttesen, hanem a egyenlőséget kell kivívni."

Kossuthnak nem az volt a terve, hogy Magyarország teljesen elszakadjon Ausztriától. Hanem, hogy az alkotmányos törvények szentesítésével V. Ferdinánd alkotmányos királya legyen Magyarországnak.

Kossuth ezen országjavító terveivel roppant felizgatta a felsőházat, mely Ausztriának gyámsága alatt állt sok évek óta. A felsőház, melynek tagjai az arisztokrácia és a katolikus főpapság voltak és ezek alkották a bécsi kamarilla erősségét, roppant megrémültek Kossuth vakmerő bátorsága felett.

KOSSUTHI BÉCSBEN.

A míg a követek Pozsonyban tanácskoztak a reformok felett, addig Bécsben kitört a forradalom. Ennek a híre óriási meglepetést keltett a diétán, kivéven Kossuthot, a ki várta e hirt.

A bécsi egyetemi hallgatók karöltve a bécsi nép szellemi vezéreivel, megfogalmazták követeléseiket az önkényeskedő miniszterium hatalmának megsemmisítése céljából és felterjesztették a császár elé. A forradalmi szellem áthatotta a bécsi katonaságot is és a zsarnoki kormánynak megtagadta az engedelmességet, hogy a zavargó népet széjjel verje.

Az első követelés volt: Metternichnek elbocsátása és a szabad sajtó, melyet a megrémült császár azonnal megadott.

A míg a pozsonyi diétán a követek hüledeztek a bécsi hírek fölött, addig Kossuth erélyesen követelte, hogy egy küldöttség menjen Bécsbe a császárhoz és követelje a gyűlés által már elfogadott alkotmányos törvények szentesítését. Beszédét így fejezte be: "Magyarok! 600 éve, hogy mi megalapítottuk alkotmányos

országunkat. Mi követeljük, hogy ettől a pillanattól kezdve egy feleős miniszterium üljön ezeknél az asztaloknál és hallgassa meg kéréseinket.

„Ettől a naptól kezdve mi magyar miniszteriumot akarunk!”

Inditványa óriási lelkesedéssel egyhangulag elfogadtatott.

A küldöttséget megválasztották, melynek vezetőjéül Kossuthot kérték fel. Ezen küldöttség 1848. március 15-én érkezett Bécsbe.

A bécsi nép óriási lelkesedéssel fogadta a magyarokat. A lelkesedés oly nagy volt, hogy a nép vállain vitte Kossuthot a császári palotába, a hol ő szemtől-szemben találkozott a császárral, a ki őt néhány év előtt börtönbe vettette.

Kossuth tudatában ennek a hatalomnak, melynek birtokában volt, minden ceremonia nélkül a császár elé terjesztette a magyar nemzet követeléseit.

Az udvaroncok ragyogó egyenruhákban tündöklő serege a háttérbe szorított s az előtérben csupán két alak állt. Ez a történelmi nevezetességű jelenet egy Titian esetére lett volna alkalmas. Az egyik alak Kossuth, nemrég budai fogoly, a ki a nemzet millióinak képviselőjében követelte a nép istenadta jogait.

A másik V. Ferdinánd, Ausztria császársja.

Néhány pillanatig remegve, habozva állt a császár, de az ablakokon behangzott a kívül tüntető néptömeg kiáltása. Kossuth pedig némán mutatott a nyitott ablakok felé. A császár meghajolt és mindent megadott.

Ezen kihallgatás eredményeként megalakult a felelős magyar miniszterium:

Miniszterelnök: Gróf Batthyány Lajos.

Pénzügyminiszter: Kossuth Lajos.
 Belügyminiszter: Szemere Bertalan.
 Király személyekörüli miniszter: Herceg Esterházy.
 Közmunkaminiszter: Gróf Széchenyi István.
 Honvédelmi miniszter: Mészáros Lázár.
 Vallás és közoktatás: Báró Eötvös József.
 Földmívelésügy: Klauzál Gábor.
 Igazságügyminiszter: Deák Ferenc.

Ezen megalakult felelős kormány ténykedésének megírása a történetíró dolga. Én csupán Kossuth működését írom le.

AZ IGÉRET MEGSZEGÉSE.

Kossuth feltétlenül megbizott a császár ígéretében és teljes tudásával hozzálátott hazánk pénzügyeinek rendezéséhez. A míg ő erélyesen küzdött a nemzeti hitel felépítése körül, addig az osztrák trón támaszai mindent elkövettek, hogy az alkotmányos kormánynak jogait megsemmisíthessék. A bécsi kamarillának erre irányuló törekvései rövid idő multával megkezdődtek.

A kamarilla hitszegésének első jelét adta 1848. év június elsején, mikor ügynökeivel felizgatta a szerbeket a felelős magyar kormány ellen s azok megkezdték a fölkelő sereg szervezését. Valamint a horvátok is forrongani kezdtek a magyar kormány ellen.

A horvátokat azzal izgatták fel, hogy a magyar kormány meg akarja őket fosztani az anyanyelvüktől. Az egész hír hamis volt, melyet egy 1832-ben hozott törvény alapján terjesztettek. Ezen törvény ugyanis kimondta, hogy a magyar királyságban a hivatalos nyelv a magyar. Ez azonban megvolt okolva is. Hazánkban évszázadok óta a latin nyelv nagyon el volt

KISS ERNŐ.

terjedve. A köznép soha sem bírta teljesen elsajátítani a latin nyelvet, minélfogva az erőszakos kormányok virágzása teljes volt.

Az egész izgatásnak vezére volt egyik horvát katonai ezrednek feje, báró Jellasich horvát bán. Ő szervezte a horvátok felkelését.

A bécsi kamarillának feje pedig Zsófia főhercegnő volt. Különösen a szerbek fölkelése igen fenyegetően lépett fel. Ez időtájtban végződtek az iskolai tanévek és a tanulók mindenfelé siettek szülőhelyeikre vakációra. Ezalatt Kossuth tanácsára megindult a szervezés egy önkéntes hadsereg előállítására.

Én és idősebb bátyám szintén beálltunk az önkéntesek zászlója alá. Három hónapig folyt a küzdelem a szerbek ellen. A hadműveleteket Kiss Ernő tábornok vezette. Nagyobb összeütközés nem volt, csupán apró csatározásokban folyt le az egész küzdelem. Hasonlóan az amerikai polgárháboruban az ugynevezett "Missouri bushwhackers"-ek ellen folytatott csetepatéhoz.

Azonban a szerb hordáknak helyenkint rendezett méészárlásai igazi barbarizmus volt, melyet én nem szívesen irok le.

KOSSUTH 200,000 KATONÁT KÉR.

Kossuthnak államférfiu pályáján mindenkor megnyilatkozott az ő nagy érzékenyszivüisége és sohasem ingadozó nyíltsága.

Nem akarta az ellentéteket még jobban kiélesíteni, mert hitt a császár ígéletében, ismét hozzáfordult és figyelmeztette a horvát bán törvényellenes eljárására.

A császár, mivelhogy seregei Olaszországban voltak

lekötve, valamint nem akarta kihívni a magyar nemzet neheztelését, kétszínüsködve felháborodott és a horvát bánt maga elé rendelte és hazaárulónak bélyegezte. Hanem a esászári udvar kétszínüisége kiderült, mikor a fölkelő vezér Jellasih pénzzel és katonasággal jól ellátva tért vissza hazájába.

Kossuth roppant felháborodott ezen kétszínüség felett; nem birt többé uralkodni érzelmein és 1848 július havában az ő hatalmas szónoki tehetségével járult az országgyűlés elé. Ezeket mondván:

“A népképviselőt nevében felemeltük szavunkat, hogy megvédjük hazánkat és e pillanat sulya nehezül az én lelkemre. Ugy érzem, mintha Isten az én kezembe adta volna a tárogatót, melynek hangja feltámaszsa a halottakat. Hogy a bünösök, vagy gyengék örök halálba sülyedjenek. Ha pedig van bennük életerő, örök életre ébredjenek.

Ebben a pillanatban így áll a nemzet sorsa.

Uraim! Az én véleményemet Isten igazolja és a ti kezeiteknek kell e pillanatban dönteni: drága nemzetünk élete, vagy halála fölött. Annak a nemzetnek élnie kell, melyben van életerő. S a mely nemzet nem tudja magát megmenteni saját erejével, csak mások segítségével, annak nincs jövője.”

Óriási lelkesedés tört ki ezen szavaira, melynek csilapultáival folytatá:

“E napon még miniszterek vagyunk, holnap talán már mások fogják elfoglalni helyeinket. Nem baj; — a kormány változhatik, de Te drága hazám! Te néked élni kell örökké!

Én ezennel és ünnepélyesen és határozottan követelem a háztól: 200,000 katona felállítását és felszerelését. Ez az én kérésem.”

Mikor Kossuth bevégezte beszédét, Nyári Pál elkiáltotta magát: "MEGADJUK!" és négyszáz torok zugta reá, mint egy esküt: "Megadjuk!"

Kossuth szemei e fölséges jelenetre könnybe borultak és beszédét e szavakkal végezte:

"Önök felálltak mint egy ember, és én leborulok a nemzet nagysága előtt. És ki merem mondani, ha anynyi erélyt fogok tapasztalni a kivitelben, mint a megajánlásban, akkor Magyarországot a pokol kapui sem dönthetik meg!"

Alkalomszerű itt megemlíteni Kossuth egyik nagynevű bámulójának szavait, a ki Kossuthról mint szónokról így nyilatkozott:

"Az ő beszédei magukban foglalják az arabok buzgó hitét Mohamedben és Cromwell vallásos komolyságát."

Hasonló vélemények csak bizonyítják azt a rendkívüli szellemi hatalmat, melyet Kossuth beszédei gyakoroltak a hallgatóságra. Szellemes és meggyőző érveivel mindenkor megnyerte hallgatóit.

KOSSUTH MINT FÁRADHATATLAN MUNKÁS.

A mikor elérkezett a tettek ideje, akkor Kossuthot az agitátort, az ezüst nyelvű szónokot félretette a szorgalmasan dolgozó, pénzügyminiszter Kossuth.

Mint a nemzeti önvédelmi bizottságnak tagja, éjjelnappal dolgozott, hogy az ő általa indítványozott hadsereget létre hozza és felszerelje. Ez pedig nagy feladat volt, mert a nemzet pénztárát üresen találta, melyet a Metternich kormány teljesen kiüritett. — Azonban Kossuth legyőzött minden akadályt. Az ő hívó szavára öregek és ifjak lelkesedéssel rohantak a

nemzet zászlója alá. Az ő tevékenysége határtalan volt. Időmegtakarításból gyakran mondott tollba leveleket titkárainak egyszerre többféle nyelven.

Az ausztriai kormány rendeletére minden fegyverraktár és lőportár tartalma elszállított hazánkból, ezért aztán sem fegyverünk, sem lőporunk nem maradt.

Azonban Kossuth az ő nagy akaraterejével berendezett gyárat és felszólította a rézbányákat, hogy szolgáltatassák be készleteiket ágyuk öntésére; valamint a bányákat felszólította, hogy az összes kénkő készletet szolgáltatassák be puskaapor gyártására.

És megkezdődött a csodák korszaka, melyet a honvédsereg dicsőséges esatákon át küzdött végig.

Leírom tehát sorrendben, a mint azokat átéltem és valamiben magam is részese voltam.

KOSSUTH EGY SEREGGEL BÉCS ELŐTT.

Kossuth 1848 október 24-én érkezett Parendorfba, a hol egy honvéd sereg állt készen Bécsnek ostromára.

Mikor Kossuth a felállított hadsorok elé lépett és végig tekintett a hatalmas seregen, meghatva kezdett beszélni a következőleg:

“Oh én vérvő hazám!” — de ebben a pillanatban mintegy megremegett és hevesen kiegyenesedve Magyarország felé mutatott és hatalmas hangon dörögte a honvédsereg felé:

“Magyarok! Ott van az ut a ti békés esaládi tüzhelyeitek felé!” — aztán Bécs felé mutatott és folytatá: “Közel hozzá a másik ut, mely a halálba vezet, de az a köteletség utja! — Melyiken akartok indulni? —

Most még nem késő, válasszatok! — Mi nem akarunk csak önkéntes katonákat!”

Feleletül reá, 30,000 honvéd torkaszakadtából menydörgött: “Szabadság vagy halál!”

Kossuth ezen alkalommal fényesen beigazolta, hogy a hadászati taktikában is nagy tehetsége volt. Tudta azt, hogy báró Jellasic, horvát bánnak csupán egy fegyelmezetlen horvát sereg áll rendelkezésére, melyet könnyű lesz széjjelszórnia.

A honvéd seregnek Moga tábornok volt a főparancsnoka. Kossuth azt a rendeletet adta Mogának, hogy egy gyors rohammal vegye be Schwechátot, mely csak pár mértföldnyire volt Bécestől. Kossuth terve az volt, ha Schwechát hatalmába kerül, akkor az osztrák haderő sorsa meg lesz pecsételve. De Moga tábornok megtagadta az engedelmességet Kossuthnak, a ki azonnal fölmentette őt a szolgálat alól és Görgey Arthurt nevezte ki tábornokká. Ám ezalatt sok drága idő mult el s a bécsi nép — melyet Windischgraetz hadserege ostromzár alatt tartott, — ama félelmükben, hogy a magyaroktól nem kapnak segílyt, megadták magukat.

Ha Moga azonnal engedelmeskedett volna Kossuthnak, miáltal a bécsi ostromzás megtört volna, akkor a magyar szabadságharc más eredménnyel végződött volna.

A magyar seregnek ezen első meghiusult terve, mely Bécs ellen irányult s ezen tervnek teljes feladása volt az oka sok szerencsétlenül végződött csatának.

Ezalatt a magyar kormány székhelyét Budapestről Debrecenbe helyezték át.

KOSSUTH IMÁJA A KÁPOLNAI CSATA UTÁN.

Kitünő hadvezetés és néhány fényes győzelemmel végződött csata után a szerencse kockája ismét fordult. De előbb a magyar nemzet átment a vérkeztségen a hősök ezreinek elestével.

A kápolnai csata 1849 február 27-én a honvédsereg győzelmével végződött, de fájdalom, az ára rettenetes volt.

A kápolnai csata sok tekintetben hasonlít a Gettysburg-i csatához. Kossuth épp úgy, mint Lincoln Ábrahám, a rettenetes vérontás után szentté avatta a esatamezőt egy felejthetetlen szép imával, melyet a harcban elesettek fölött mondott:

“Felséges Ur! Árpád fiaimnak Istene! Tekints reánk csillagokkal övedzett trónusodról és hallgasd meg könyörgő szolgálodat, kinek ajkairól milliók imája száll eged tündöklő kárpitja felé, hogy áldja és magasztalja a Te mindenhatóságod erejét. Istenem! Felettem éltető napod ég s térdeim alatt a szabadság csatájában elhullott vitéz honfitársaimnak esontjai nyugosznak. Fejem fölött mosolyog az ég, lábaim alatt gyászossá vált a föld ősapáink unokáinak kiömlött véréből. Oh! hadd szálljon alá napodnak teremtő sugára, hogy virág fakadjon a véráztatott hantokon. Mert e porlandó tetemek koszu nélkül el nem hamvadhatnak! Isten! ősapáink s népeknek Istene! hallgasd meg ágyuink bömbölő szavát, melyben vitéz népednek a lelke menydörög, hogy széjjelzuzza az önkény bilincsetosztó vas-karjait.

Mint szabad hazának szabad fia térdelek ez újabb temetőn honfiam, testvéreim ronesolt tetemein. Ilyen

KOSSUTH LAJOS IMÁJA A KÁPOLNAI GSÁTA ÚTÁN 1849. FEBRUÁR 27.

áldozatok árán szentté válik e hazának földje, ha bü-
nös volt is óh Istenem! — mert vérrel megszentelt
földön rabnépek élni nem szabad! Atyám! ősatyáink-
nak védelmező Istene! milliók felett hatalmas Ur! —
Ég-föld s tengereknek mindenható Istene! Diesőség
nő e porladó esontokból és nemzetem homlokán fog
ragyogni. Szenteld meg e porokat kegyelmeddel, hogy
a szent ügyért elhullott bajnokok áldással nyugodja-
nak szentelt hamvaikban! Amen!”

A FÜGGETLENSÉG KIHIRDETÉSE.

A hadiszerenese a magyaroknak állandóan kedve-
zett. Kossuth a debreceni országgyűlésen kijelentette,
hogy az idő elérkezett Magyarország függetlenségének
kihirdetésére.

Hasonlóan, mint az Egyesült Államok 1776 július
4-én Philadelphiában az “Independence Hall”-ban, a
magyar nemzet is 1849 április 14-én kihirdette teljes
függetlenségét Ausztriától.

A függetlenség kihirdetése, mely Kossuth lángelmé-
jének mesterműve volt, többek között így hangzott:

“Mi ezennel kihirdetjük és tudomására hozzuk az
egyesült Magyar- és Erdélyországok lakosainak, hogy
az összes községi, városi hatóságok és polgári tisztvi-
selők a mai naptól kezdve a császári kormánynak ha-
talma alól teljesen felmentetnek. Minden olyan egyén,
a ki ezen rendelet ellen akár szóval, akár tettel, vagy
bármely uton izgat: mint hazaáruló elítélendő és bü-
ntetendő.

És ezen rendelet kihirdetésével ezennel kötelezzük
a két ország lakosságát, hogy a megalakult kormányt
minden tekintetben törvényes hatalmával támogassa.”

A nemzet újjászületése óriási lelkesedést keltett a nép között, valamint a csatamezőkön küzdő katonaság soraiban is.

Az oroszok elővédjét, mintegy 15.000 főnyi katonaságot, valamint az osztrák főserég egyrészét a győzhetetlen Bem tábornok, az erdélyi honvédsereg fővezére, Oláhországba kergette. Bemnek serege, melyben e sorok írója is szolgált, éppen a határon pihent, a "Vöröstorony" szorosnál, mikor a függetlenség kihirdetésének híre a táborba is eljutott. Bem ezt a sikert ágyulövésekkel és a esapatok felvonulásával ünnepeltette. Ehhez hasonló örömet csak Budavára bevételének híre keltett.

Ezalatt Kossuth Debrecenben erélyesen dolgozott hazánk jövőjének biztosításán.

Egy hatalmas teremben fogadta az ország különböző részéből érkező küldöttségeket, de ugyanabban a teremben serényen dolgoztak titkárjai is. Folyton diktálta utasításait különböző nyelveken. Szakadatlanul dolgozott késő éjjelig.

Ezekben a napokban többször megtörtént, mikor orvosa a nagy izgalom miatt, mely állandóan látható volt Kossuthon, aggódott egészségéért és kérte, hogy kimélje magát. Kossuth ilyenkor szótlanul odanyújtotta bal kezét az orvosnak, hogy vizsgálja meg pulzusát, de ezalatt jobbjával folyton, lázas sietséggel irt. Egyetlen szórakozása volt, ha néhány órát családjá körében tölthetett.

Ha az utcán megjelent, a nép mindenkor "Éljen Kossuth!" kiáltással üdvözölte őt. Az a szeretet, melyet a nép ő iránta érzett, határos volt az imádattal.

Az egyedüli hiba, a mit benne találtak, az a végtelen jószívűség volt. Azt mondták: "Kossuth minden-

kihez egyformán jószívü, ellenségeivel éppen oly jól bánik, mint a barátaival.”

AZ OROSZ BETÖRÉS.

A hadiszerencse megfordult, de ellenségeink száma is megnövekedett 130.000 orosz katonával. Az egyesült orosz és osztrák haderő eszerint 300.000 katonát számlált. Ezzel az óriási hadsereggel szemben 135.000 honvéd küzdött a magyar nemzet szabadságáért.

De más tekintetben is nagy volt a különbség. Egy jól táplált és teljesen felszerelt katonaság állt velünk szemben. Nekünk pedig még a legszükségesebb is hiányzott. Mi rólunk nem a szállásmesterek és élelmezési biztosok, hanem a városok és falvak lakosai gondoskodtak, ha éppen utunkba esett egy város vagy falu. De ha kint voltunk a táborban, akkor nem volt egyéb élelmünk, mint nyers szalonna és száraz kenyér, melyet a sereg után vonuló társzekerekről kaptunk. Tábori sátraink nem voltak s így ki voltunk téve a zord időjárásnak. Az egész hadjárat alatt, melyben résztvettem, soha sem láttam egy sátort a táborokban.

Ilyen hiányosan felszerelt maroknyi honvédsereg küzdött egy jól táplált és jól felszerelt tulnyomó számú ellenséggel. Hanem a mit nélkülöztünk anyagi javakban, azt óriási mértékben pótolta Kossuth az ő lángoló ékesszólásával. És ez adott nekünk erőt a kitartásra s ez hevítette sziveinket. Felejtve volt minden nélkülözés.

BUDAVÁR OSTROMA.

Budavárának ostroma és bevétele mindenkor ragyogó betűkkel lesz felírva a magyar történelem lapjain. A lekiesinyelt, lerongyolódott honvédseregnek ez volt a legfényesebb diadala. Rettenetes ágyuzás után a honvédek nem törődve az osztrákok golyózáporával, halálmegvetéssel rohantak fel a várfalakhoz támasztott létrákon. Az osztrák katonaság tehetetlen volt a rettenthetetlen bátorsággal felkapaszkodó honvédekkel szemben. Ha egy lebukott a létráról, helyébe kettő ugrott s végre a védők kénytelenek voltak hátrálni. Egy rettenetes utcai harc vette kezdetét és ott veszett el a vár paranesnoka, Hentzi tábornok is, honvédfegyver oltotta ki jobbsorsra érdemes életét.

Abban az időben a távirászat még ismeretlen volt. Fontosabb híreket az ugynevezett "Heliograph" által, vagyis tábori zászlójelzések által továbbították az özszes táborokba.

A mi hadtestünk, mely a "Vöröstorony" szorosnál táborozott, 1849 május 23-án parancsot kapott teljes díszben kivonulni. Mikor az egész sereg felállt, Ihász Dániel ezredesiünk a következő izgató hirt olvasta fel:

"Budavára kezünkben van. A tüzelést beszüntettük és a várat elfoglaltuk. A nemzet ezen nagy sikerből merítsen bátorságot és lelkesedést.

Imádkozzunk Istenhez és köszönjük meg neki e győzelmet, melylyel megáldotta a magyar honvéd sereget, melynek ezen hőstette védbástyája leend Európa szabadságának."

Debrecen, 1848. május hó 22.

Kossuth Lajos, kormányzó

БУДАВЪР ОСТРОМА.

EMLÉKEZÉS.

Van egy latin közmondás: "Fama manet; Fortuna peribit." Vagyis: "A hírnév megmarad, de a szerencse veszendő."

Budavár ostroma és bevétele mindenesetre egy rendkívül fényes hőstett volt; de tekintettel a későbbi eseményekre, ez volt az a végzetes köszikla, melyen a magyar nemzetnek függetlensége összezuzódott.

Ahelyett, hogy Görgey győztes hadseregével elvágta volna utját a Bécs felé menekülő ellenségnek, kénytelen volt 3 hétig Buda kapuinál vesztegelni. Ezalatt az osztrák főserég kényelmesen Bécsbe masirozott, a hol a császári kormányt minden tekintetben támogatta. Ez még hagyján lett volna, de a veszély abban rejlett, hogy hosszú veszteglésünk alatt a már csaknem teljesen szétszórt osztrák sereget Welden tábornok, a ki utóda volt Windischgraetznek, újból szervezhette. Valamint elég alkalma volt a haditervet megbeszélni és egyesülni a határon átvonuló orosz hordákkal.

Én nem óhajtom vitatni azt a híresztelést, mely akkor és azóta szárnyra kelt, hogy Görgey visszaélt ama bizalommal, melyet Kossuth és a nemzet belé helyeztek. Sok-sok lapokat irtak már tele erről. Minden esetre igen sokszor eszemben volt nékem is, mikor még a muskétát hordtam vállamon és azóta is, hogy végzetes tévedés volt nem üldözni a hátráló ellenséget.

A másik nagy tévedést akkor követték el, mikor Görgeyt teljhatalommal ruházták fel. És ha egyáltalán volt árulás, akkor ez adta meg néki arra a teljhatalmat Világosnál.

Én ez alkalommal csupán eseményeket írok le Kossuth életéből, száműzetése előtti és utáni időkből. És

én azt hiszem, hogy nem vagyok illetékes kimondani, vajjon áruló volt-e Görgey, vagy sem.

Ugyanilyen végzetes hibát követett el a mi hires, nagy Rákócziink is a 17-ik században.

Mikor József esászár serege erősen szorongatta őt, Rákóczi is átadta a kormányzóságot első tábornokának, gróf Károlyinak. Ez pedig a köztársaság végét jelentette.

A sok szerenesétlenség, mely Buda eleste után érte a honvédseregeket, már a szomorú vég kezdetét jelezte.

Az erdélyi honvédsereg is széjjel szóratott az egyesült orosz és osztrák haderő által. Az 55-ik zászlóalj, melyben én szolgáltam, ekkor a "Vöröstorony" szorosnál állt. 1849 július 20-án vívtuk végső küzdelmünket a magyar szabadságért. De a tulnyomó erő előtt kénytelenek voltunk hátrálni Oláhországba; majd onnét is tovább egy török tartományba, a hol letettük a fegyvert. Aztán sok nehézségekkel küzdve folytattuk utunkat Bulgáriába. Widdinnél a Duna partján megálltunk lerongyolódva, lábainkra teljesen elnyomorodva, ott hallottuk a magyar szabadságharenak teljes leveretését.

MARTIROK.

Emlékezzünk meg a magyar szabadságharenak legborzalmasabb napjáról: 1849 október 6-ikáról.

A míg e földön egy magyar fog élni, borzalommal fog emlékezni ama irtózatos mészárlásra, melyet egy gonoszlelkű osztrák tábornok, Haynau vitt véghez a rabláncra fűzött nemzetnek hősi fiain. Én e helyen mint egy imádsággal ajkaimon írom le ama hősök neveit,

a kik közül néhányat személyesen ismertem és a kik sziveikben az édes magyar haza imádatával haltak go-lyó és kötél általi halált 1849 október 6-ikán:

Aulich Lajos, tábornok, hadügyminiszter.

Kiss Ernő, altábornok.

Damjanich János, tábornok.

Nagy Sándor, tábornok.

Desseffy Arisztid, tábornok.

Gróf Leiningen Károly, tábornok.

Gróf Vécsey Károly, tábornok.

Török Ignác, tábornok.

Lahner György, tábornok.

Pöhltenberg Ernő, tábornok.

Knezits Károly, tábornok.

Schweidel József, tábornok.

Lázár Vilmos, tábornok.

KOSSUTH BUCSUJA.

Mikor már minden reménynek vége volt, Kossuth Lajos vérző szívvvel vett bucsut a szülőhazától. 1849. augusztus 18-án Orsovánál átlépte a határt. A mikor a mi zászlóaljunk megérkezett Widdinbe, már akkor Kossuth is ott volt néhány ezernyi menekülttel.

Ott az idegen földön csaknem olyanok voltunk, mint ha foglyok lettünk volna. Táborunk a Duna partján körül volt véve török katonasággal, mely felügvelt reánk. Nem volt alkalmunk látni a mi imádott kormányzónkat, Kossuth Lajost. Nem hallhattuk az ő ihletszerű, buzdító szavait.

Mégis egy alkalommal meglátogatott bennünket. Sztambulból egy török futár üzenetet hozott, hogy mindnyájan legyünk mohamedánokká. Ekkor ért en-

gem is az az öröm, hogy láthattam Kossuthot és hallottam őt beszélni. Elmondta mindnyájunknak, hogy a törökök azt akarják, hogy térjünk át az ő hitükre. — Kossuth kijelentette, hogy ő inkább a hóhér kezére adja magát, mintsem megtagadja őseinek vallását. Elmondta, hogy ez az ajánlat egyenesen a török kormánytól érkezett. A mohamedánok szent könyve, a "Korán" törvényei szigorúan tiltják egy mohamedánnak kiadatását a keresztény ellenségnek. Tehát ez az ajánlat csak a mi javunkat akarta.

Mikor a magyarok tagadó válasza megérkezett Konstantinápolyba, a törökök végtelenül kegyesszivü szultánja, Abdul Medjid, azt mondta: "Egyetlen magyart sem fogunk kiadni. Inkább elveszíték 500.000 embereket, mintsem ezeket kiadjam."

Szultán ezen nemes elhatározását támogatta a Sheik ul Islam (a mohamedán egyház feje). Mégis sokan a menekültek közül áttértek az islam vallásra, közöttük Bem tábornok is, de ő ezt nem félelemből, hanem politikai szempontból tette.

Hálás tisztelettel hajlok meg mindenkor az angol nemzet előtt ama tettéért, hogy utasítást adott Parker admirálisnak, hogy hadiflottájával siessen Abdul Medjid szultán támogatására, ama nemes elhatározásában, hogy a magyar menekülteket nem adja ki Ausztriának, sem Oroszországnak. És az angol hadiflotta be is hajózott a Dardanellákba.

Nemsokára ezután az osztrák császári kormány egy proklamációt boesátott ki, hogy a menekültek minden bántódás nélkül visszatérhetnek. Sokan vissza is tértek, de azokat nagyobb részét azonnal besorozták az osztrák hadseregbe.

Nehány nap mulva az egész tábornot megindították

Bulgária felé, Shumlába, a hol néhány hétig táboroztunk. Ott aztán bennünket két részre osztottak. Kossuthot és a kíséretében volt magasabb rangú tiszteket, Kutaiah, Kis Ázsiába indították, a hol őket, mint a török kormány vendégeit helyezték el. Fenntartási költségeiket rangszerint megállapítva fizették.

A másik részt Bem tábornokkal és a többi tisztekkel, melyek között én is voltam, Syria Aleppo nevű városa felé indították, a hol a padisah vendégei voltunk egészen 1851-ig, a mikor Kossuthot felmentették.

KOSSUTH SZABADON BOCSÁTÁSA.

1851. év szeptember hó 7-én délután az Egyesült Államok egyik hadihajója a "Mississippi" Long kapitány parancsnokkal kifutott a konstantinápolyi kikötőtől a Dardanellák felé. Ugyanakkor felszedte horgonyait egy török fragette is és gyors menetben indult Gemlik féle, a hol Kossuth és társai felszálltak a hajóra.

Kossuth október 23-án érkezett Angliába, Southamptonba a "Madrid" nevű gőzhajóval, melyre átszállt Gibraltárnál, a hol Long kapitánnyal némi összekoccafása volt. Ugyanis. Kossuth a marseillei tengerparton összegyűlt francia néphez beszédet mondott, mert Napoleon megtagadta neki az engedélyt francia földön való átutazásra.

Általánosan tudva van, hogy Kossuth szabadon bocsátásában az Egyesült Államok kormányának orosz-lánrésze volt. Különösen fáradhatatlan tevékenységet fejtett ki első sorban az akkori államtitkár, Webster Dániel, valamint a kongresszusnak több szabadságszerető tagjai, mint Wm. H. Seward, Thomas Corwin, Ri-

ehard Yates of Illinois és még sok ilyen kimagasló férfiak.

Azonban folytatom az események elejtett láncolatát. Én 1852. év kora tavaszán érkeztem New Yorkba, mint külön küldönce Kmetty tábornoknak, a ki Aleppo elhagyása után Londonban lakott. Kmetty egy rendkívül fontos üzenettel küldött New Yorkba. Ez volt az első eset, hogy Kossuthtal négy szemközt beszéltem a new yorki "Hotel Irving"-ben.

Kossuth megérkezett Amerikába 1851 december 6-án a "Vanderbilt" nevű gőzhajóval. Mikor hajója elhaladt a "Governors Island" előtt, az erőből 38 üdvözlést tettek tiszteletére.

Mikor én felkerestem szállodai lakásán, igen melegen megrázta kezemet és nagyon megköszönte a hirt, melyet üldözőink felől hoztam. Egyszersmind azonnal felajánlotta segítségét számomra akár anyagilag, akár szellemileg. Én megköszöntem szivességét és kijelenttem, hogy van egy kevés pénzem, mely elég lesz addig, a míg valami munkát nyerek, hogy biztosítsam magamnak a megélhetést ebben a szabad országban.

Kossuth azonnal kérte titkárját, hogy írja le a következő bizonyítványt, melyet ő mondott tollba. E bizonyítványt, — valamint azt is, melyet még számomra Kutaiából küldött, melyben bizonyítja szolgálatomat a magyar honvédseregben a szabadságharc idején, természetesen megőriztem.

BIZONYÍTVÁNYAIM KOSSUTHTÓL.

BIZONYÍTVÁNY.

Alólirott ezennel bizonyítom, hogy Kuné Gyula, a magyar szabadságharcban, nevezetesen az 55-ik zászlóaljban mint tizedes, őrmester s végül mint hadnagy fáradhatatlan buzgalommal és hősiiesen küzdött a háboru végéig. A fentiek bizonyításával Kuné Gyula urat mindenkinek jóakaratu figyelmébe és pártfogásába ajánlom.

New York, 1852 június 26.

Kosuth Lajos,
(Pecset) a magyar állam kormányzó elnöke.

A másik bizonyítványt francia nyelven irva kaptam Kossuthtól, mikor még Aleppoban voltunk.

BIZONYÍTVÁNY.

Alólirott, Magyarország kormányzója bizonyítja, hogy Kuné Gyula ur a magyar szabadságharc tartama alatt hűségesen szolgálta hazáját. Az erdélyi 55-ik zászlóaljban mint tizedes, káplár, őrmester szolgált. Ezen idő alatt sok ütközetben kitűnt hősiességével, különösen a "Vöröstorony" szorosnál lefolyt ütközetben oly hősiiesen küzdött, hogy dandárparanesnoka őt a katonai érdemrend III-ik osztályával tüntette ki, a mely a katonai hivatalos értesítőben kihirdettetett.

A Vöröstorony őrserege annyi dicsőséges ellenállás után a tulnyomó erő elől kénytelen volt meghátrálni Oláhország felé. Valamint ama nagy katasztrófa után, mely Görgey árulása révén érte a hazát, a Widdini táborban összegyűlt menekültek száma 4000 emberre

szaporodván, szükséges volt néhány erélyes tisztet ki-nevezni a rend fentartása szempontjából. Kuné Gyula urat, tekintettel erélyességére és személyes hősiességére, hadnagygyá neveztük ki.

Ezen bizonyítvány értelmében a fentnevezett Kuné Gyula hadnagy urat mint becsületes férfiut és bátor tisztet mindenkinek jóakaratába ajánljuk.

Kutaiah, Kis Ázsia, 1851 március 1.

Kossuth Lajos,

(Pecset)

Magyarország kományszója.

Asbóth Sándor,

alezredes, hadsegéd.

* * *

Asbóth Sándor később az amerikai polgárháboruban mint vezérőrnagy küzdött hősiesen, míg az egyik ütközetben veszélyes sebet kapott, mely halálát okozta.

KOSSUTH BESZÉDEI.

Azok a hatalmas szónoklatok, melyeket Kossuth mondott Angliában és az Egyesült Államokban, fényesen igazolták az ő klasszikus angol nyelvtudását.

Azokban a beszédekben megnyilvánult az ő becsületes szive, melyet egész életén át csak egy gondolat töltött el, hogy imádott hazáját és nemzetét felszabadithassa az elnyomatás alól.

Bár nem érte el célját, mint azt ő óhajtotta. Magyarországot nem tehetette függetlenné, habár a jobbágyság bilincseit összezúzta. De a szabadság virágának magjai, melyeket ő 1847—48 és 49-iki években széjjelszórt, termő talajba hullottak. És egykor el fog érkezni az aratás ideje.

ASBÓTH SÁNDOR.

A mikor Kossuth utban volt Anglia felé, az angol ujságok már jóelőre hasábokat irtak róla és üdvözölték őt. A "Mercury" szerkesztője, a ki hallotta Kossuthot beszélni Manchester és Birminghamban, így irt lapjában:

"A jövő héten alkalmunk nyílik megérteni és véleményt alkotni egy sokat szenvedett nagy hazafiról, a kinek szavai ugy esengnek füleinkben, mint egy harsónának az ezüst hangjai."

Ietek, hónapok és 60 évek multak el már azóta. De az egész művelt világnak az a véleménye, hogy a történelem még nem mutatott fel olyan nagy szónokot, a ki oly remek ékesszólással és könnyedséggel tudta volna átvinni gondolatait a hallgatóság szívébe, mint Kossuth Lajos.

KOSSUTH A SZAMÜZÖTTEKHEZ.

A mikor már minden zaj lecsillapult és a magyar nemzet ismét a rabláncok sulya alatt nyögött: Kossuth országról-országra vándorolt, hogy elnyomott hazánk iránt szimpáthiát keltsen. Ama nagy fájdalom, mely az ő nemes szívét tépte hazája szomorú sorsa fölött, hasonlónvá tette a nagy férfiut a gyermekhez, a kinek anyja halálos ágyán fekszik s a kétségbeesett gyermek házról-házra jár könyörögve, hogy segítsenek megmenteni az ő édes anyját.

Azonkívül az ő nagy szíve szeretettel gondozta, támogatta számüzetésben bujdosó honfitársait.

Egyik intő levele, melyet az Amerikába menekült számüzöttekhez 1859-ben intézett, az összes angol lapokban megjelent.

32 Upper Gower Street, London, England

1859, June 9th.

Az Egyesült Államokban élő magyar száműzöttekhez:

A krími háború idején igen sokan az én száműzött honfitársaim közül nagy nyomorba jutottak az által, hogy nem ismerve a helyzetet, meggondolatlanul feladták állásaikat és az Egyesült Államokból átutaztak Európába.

Én attól tartok, hogy több európai államnak összeköztetéséről részben bizonytalan, részben tulzott, részben alaptalan híreszteléseknek hasonló következménye lesz.

Mindezek tekintetbe vételével kötelességemnek tartom inteni Amerikában élő száműzött honfitársaimat, hogy ők ne mozduljanak.

Bővebb magyarázatot adni czuttal tiltja komoly helyzetem.

Elég legyen annyi, hogy az égbolt sokat ígérően kezd tisztulni. Nekünk még nagy nehézségeken kell átjutnunk. Legyetek óvatosak; nemesak hazánk érdekében, hanem különösen a saját érdekekben.

A kellő időben lesztek értesítve. De az idő még nem érkezett el. Várjatok türelemmel és bizalommal. Minden meggondolatlan elhamarkodás személyes romlást okozhat a legcsekélyebb haszon nélkül nemzetünk ügyének.

London, Anglia, 1859 június 9-én.

Kossuth Lajos.

II. RÉSZ.

BEM TÁBORNOK.

Szabadságharcunkat a Bem tábornok parancsnoksága alatt volt erdélyi hadtestnél küzdöttem végig. Egy visszaemlékezéssel kezdem arra az időre, mikor szülővárosomban beléptem az 55-ik zászlóaljba. Előző fejezeteimben ugyan már megemlítettem, hogy egy önkéntes sereg alakult, melynek én is tagja voltam és ezen önkéntes sereggel három hónapig küzdöttünk Bánátban a fölkelő szerbek ellen.

Ezalatt a három hónap alatt én csak kevés nyílt csatát láttam. Ennek az önkéntes seregnek különben is csak az volt a hivatása, hogy a szerb fölkelés terjedésének gátat vessen.

E hadműveleteket Kiss Ernő és Vetter tábornokok vezették. A mint az 55-ik zászlóalj Nagyváradon megalakult, azonnal megindult Ihász Dániel őrnagy vezetésével Erdély felé. Ihászt később dandárparancsnokká nevezték ki. A szabadságharc után ő is követte Kossuthot Kuttaiah, Kis Ázsiába.

Honnét véle utazott Amerikába; majd vissza Angliába és haláláig Kossuth mellett volt Turin, Olaszországban.

Körülbelül 1849 február 1-én léptük át Erdély határát és néhány napi gyors menetelés után, február 7-én megérkeztünk Dévára. Azonnal egy hadosztályba osztották be zászlóaljunkat, melynek Hrabowszky őrnagy volt a parancsnoka.

Ez a hadosztály azonnal készenlétbe helyeztetett és gyors meneteléssel indult Bem tábornok segélyére, a kinek seregét akkor már erősen szorongatta az osztrák hadsereg Puchner tábornok vezényletével.

Bem József, született 1795-ben Tarnowban, osztrák Lengyelországban. Bem nagyképzettségű katona volt. Legelőször I. Napoleon hadseregében a lengyel légióban szolgált. Később, 1831-ben résztvett a lengyel szabadságharcban. Ennek leveretése után Párisba menekült, a hol katonai kiképzését oly magasra fejlesztette, hogy egyike lett a legnagyobb hadvezéreknek.

Mikor Bécsben kitört a forradalom, Bem sietett Bécsbe, honnét terve volt egyenesen Magyarországra menni és szolgálatát felajánlani a magyaroknak.

A bécsiek ismerték az ő nagy hadi tudományát, a melynek fényes tanujelét adta Napoleon seregében 1812-ben, Davoust és Macdonald tábornokok alatt, — sürgették őt, hogy fogadja el Bécsnek védelmét. Sok habozás után engedett a nép kívánságának.

Azonnal összevonta a fölkelők seregét a város védelmére és várta a Windischgraetz herceg parancsnoksága alatt álló osztrák hadsereg támadását.

Azonban látta a forradalmi bizottságnak és tehetetlen elnökének, Messenhauernek habozását aziránt, hogy megadják a jelt a támadásra, Bécs kapui előtt álló 35.000 főnyi honvédseregnek: Bem tábornok teljesen elveszítette kedvét és bizalmát.

A sok habozásnak az lett a vége, hogy a város 1848 október 28-án feltétlenül megadta magát Windischgaetz herceg hadseregének. Szivettépő emlékezni arra a mézárásra, mely ezen megadást követte.

A számtalan áldozatok között ott volt a világhírű Blum Róbert is, a kinek fia, János, később a porosz-

francia háboruban 1870-ben a Lipcsében megjelenő nagy ujságnak, a "Daheim"-nek volt hadi tudósítója. Nekem pedig igen jó barátom volt a táborban. — Én ugyanis annak idején a chicagói világlapnak, a "Tribune"-nak voltam hadi tudósítója.

Bem tábornok a meghódolás után elhagyta Bécsét és keresztüljárva a osztrák hadseregen, Pozsonyba érkezett, a hol a Kossuth elnöksége alatt gyűlésező védelmi bizottság előtt megjelent és felajánlotta szolgálatait. A bizottság nagy örömmel fogadta Bemét.

A legveszélyesebb és legnehezebb volt a helyzet Erdélyben, a hol az oláhok túlnyomó számban éltek és fel voltak izgatva az újonnan alakult magyar kormány ellen. Vezérük egy Janku nevű, köztük igen népszerű és ravasz oláh ember volt. Abban az időben Magyarországon a nép műveletlenebb volt, mint jelenleg, azért a félművelt oláh népet könnyű volt rávitta vezetni.

Kossuth nagy bölcsen Bem tábornokot küldte Erdélybe az oláhok megfékezésére és a gyorsan összpontosított osztrák hadseregnek visszaverésére.

A PISKI CSATA.

Három hadjáratban vettem részt és tapasztalataimból állítom, hogy azok, a kik a csatatereken lefolyt küzdelmekben aktív részt vettek, — érve különösen az alsóbbrangu tiszteket — csak igen ritkán képesek leírni a csata lefolyását. Ezek összes gondolatait nagyon elfoglalja azon feladat megoldása, melyet rájuk bízunk, — olyannyira, hogy a többi csapatok mozdulatairól alig, vagy egyáltalán nincsen tudomásuk. Valamint nincsen idejük megfigyelni sem a saját, sem az ellenség hadi taktikáját, vagy hadi mozdulatait. Éppen az-

ért a piskii csatáról, az én személyes megfigyeléseimből egy igazságos leírást nyújtani igen nehéz. Azonban egybevetve személyes tapasztalataimat a hivatalos jelentésekkel, melyek a különböző parancsnokoktól beérkeztek, eléggé pontos véleményt alkothatunk a piskii csatáról, mely heveség, hősiesség, vakmerőség és a legmagasabb hadvezetés szempontjából csaknem páratlanul áll az egész szabadságharc történetében.

Az 55-ik zászlóalj, melyben én megkezdtem katonai pályafutásomat, 1200 biharmegyei fiuból állott, Ihász Dániel őrnagy volt a parancsnokunk. Zászlóaljunk 1849 február 7-én érkezett Dévára, a hol akkor már várt reánk a 11-ik zászlóalj. E két zászlóaljból Hrabowszky őrnagy parancsnoksága alatt egy dandár alakult. Nem volt semmi élelmiszerünk, miért is a város lakosságához szállásoltak el bennünket. A lakosság tulnyomó része oláhokból állott s azok erősen vonzódtak a lázadó oláhokhoz.

Arról hamarosan meggyőződünk, hogy a lakosságnak férfirésze nem volt a városban, hanem a Déva körüli hegyek között tanyázó oláh felkelő bandákkal voltak. A legénység beszállásolását tisztjeink éppen ezért nagy vigyázattal végezték. Minden házban nem kevesebb, mint 10—15 embert szállásoltak egy káplár vagy őrmester vezetésével.

Én szerencsésen jártam, mert a vezetésemre biztak 20 embert és egy magyar házba jutottam. Nem valami fényes, de elég jó vacsorát kaptunk, melynek elköltése után a fáradtságtól kimerülten leheveredtünk az elég nagy szoba padlójára, hogy az álom jótékony karjai között gyűjtsünk erőt másnap hajnalára, mely talán közülünk sokaknak az utolsó leend.

Természetemmé vált, hogy én bármilyen fáradt voltam is, soha sem aludtam mélyen. Éjfél után 1 óra körül valami gyanus nesz ütötte meg füleimet, mely a mi szobánk felé tartott. Éppen fegyverem után nyultam, mikor az ajtó csendesen felnyilik és egy szál gyertyával a kezében, remegve lépett be háziasszonyunk és halk, reszkető hangon ezeket mondá: "Szegény fiaim, meneküljetek innét, mert Janku, az oláh vezér most ereszkedik le a hegyekről egy nagy hordával, hogy titeket felkoncoljon."

En azonnal talpra ugrottam és egy halk kiáltással felriasztottam katonáimat, a kik egy pillanat alatt fegyverben álltak.

A következő pillanatban kinn az utcán riadót verő dobok pergése verte fel az éjszaka csöndjét. És ezek a hangok mindenkor harci kedvet öntenek a katona szívébe. Nem a félelem, hanem valami különös örömszerű hevülettől sarkalva, rohantunk mi is a főtér felé, a hol alig 10 perc alatt, hadisorban állt 2500 honvéd a tisztekkel együtt. Az izgatottságtól remegve vártuk a jeladást, hogy: "előre".

Azonban az oláhok, kiknek mozgolódását a hegyoldalon őrszemeink észrevették és még kellő időben jelt adtak a főőrségnek — látva, hogy el vannak árulva, visszavonultak a hegyek közé.

Mi néhány ágyulövést küldtünk utánuk. Tervük minden esetre az volt, hogy meglepnek bennünket és mialatt a dévai várban levő osztrák helyőrség közénk szórja bombáit, a zavarban ők meg fognak jelenni és teljesen lemeszároolják a honvéd sereget.

Mindazonáltal, hogy e csselfogásukat megghiusítottuk, dandárunk egész éjjel fegyverben maradt. — A dandár körül felállított őrszemeket megkettőztük; s

nekünk megengedettett, hogy a sorokból kilépjünk; de ott kellett maradnunk a főtéren. Természetesen a fáradság ismét erőt vett rajtunk; s bár rettentő hideg szél fujt, mely a havat hordta reánk, — mégis lefeküdtünk a fagyos földre.

* * *

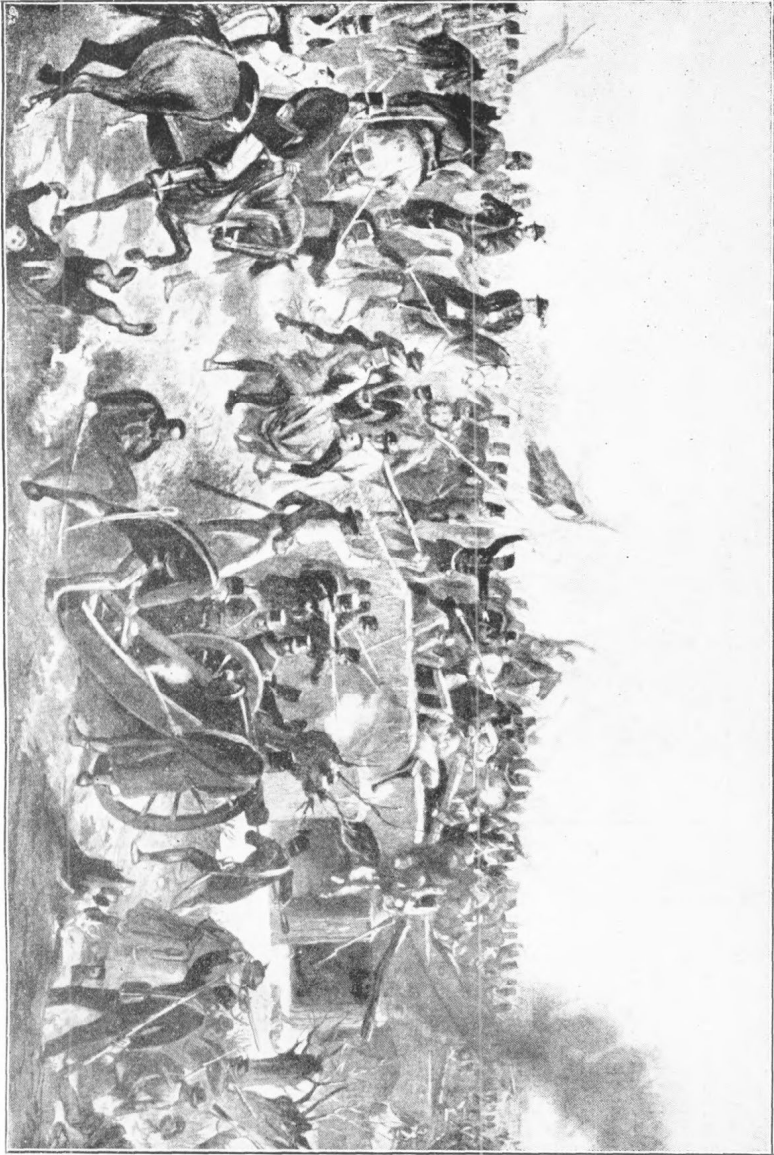
Ezen alkalommal, hogy meghiusult e vérengző fenevadnak terve, célszerűnek tartom néhány szóval bemutatni őt szives olvasóimnak annál is inkább, mert személyesen ismertem.

Janku Ábrahám az erdélyi havasok között született s szabadsághareunk folyamán az oláh felkelő bandák vezére volt. Bár a történetírók azt írják felőle, hogy ügyvéd volt; de én a mennyire ismertem, a műveltség alacsony fokán állt. Rendkívül ravasz, álnok természete az arcából sugárzott s éppen ezért a bécsi kamarilla őt választotta az oláhok felizgatására.

Felbízattva a legmesszebb menő ígéretekkel, valóságos guerilla harcot indított az erdélyi és biharmegyei falvak, városok békés lakossága elen. Soha sem volt bátorsága szembeszállni a honvéd zászlóaljakkal. Hanem suttyomban lelopódzott a hegyek között megerősített állásaiból a védtelenül álló falvakra és tekintet nélkül a nemzetiségre — rabolt, gyujtogatott és borzalmas módon gyilkolta félvad hordáival a lakosságot.

Végül azonban esufosan esalódott a kamarillában. Ugyanis, mikor a honvédsereg Világosnál lerakta a fegyvert, Janku sietett Bécsbe az ígért jutalomért. — Azt hitte, hogy ott nagy ünneppel, tárt karokkal várnak reá. Hanem megdöbbsent, mikor az illetékes helyen hidegen fogadták és kereken tudtára adták, hogy mielőbb távozzék a esászárvárosból.

A PISKI GSATA.

Janku gyorsan viszatért Gyulafehérvárra és összeszedte mindazon leveleket, melyek tele voltak a legfényesebb ígéretekkel és e leveleket nyilvánosságra akarta hozni. Azonban a császári kormány ennek ne szét vette és megakadályozta tervében az által, hogy az összes kompromittáló iratokat elkobozta és a "Havasok király"-át börtönnel fenyegette. Janku dühében megőrült és nyomorult haláláig furulyázgatva bolyongott a havasok között.

* * *

Kora hajnalban a lakosságtól kierőszakolt kevés nyers szalonnát és kenyeret kaptunk, melynek egy részét megettük s a maradékot kenyérzsákjainkba tettük. Aztán meglehetősen jó úton elindultunk Piski felé, mely körülbelül 1 és fél óra járásnyira van Dévától.

Még alig voltunk egy órája utban, mikor Piski felől erős ágyudörgést hallottunk. Azonnal megváltottattuk a hadsorokat és századonkint, esatárláncokra oszolva, homlokvonalban elhagytuk az országutat és a közeli kukorica földeken át gyors menetben haladtunk Piski felé.

Piskin az osztrák kormányoknak több vámépülete volt a Sztrigy folyó jobb partján. Ez a kis folyó északról folyik és néhány mértföldnyire Piskitől a Marosba ömlik.

A esata kezdetekor Bem tábornok seblázban feküdt. Előtte való napon sebesült meg birtokában levő két ágyujának védelmében. Feljegyzésre méltó, hogy Bem soha sem viselt derekára övezve kardot; sem a esatában, sem azonkívül.

Egy kis korbács volt a kezében állandóan, melyet

lova nógatására használt; de alkalom adtán fegyverül is használta.

Megérkezésünk előtt való napon, a esata hevében, Bem épen azon a ponton állt, hol két ágyuja csaknem védtelenül volt. E pillanatban egy osztrák csapat bukant fel az ágyuk közelében és reá rohantak a védtelenül álló ágyukra. Bem kezében a korbácesal nekirohant az osztrák katonáknak és e kiáltással: “Hej, gazemberek! ezek az én ágyuim; takarodjatok innét!”

Az osztrákokat annyira meglepte a fegyvertelen öreg embernek heves fellépése, hogy néhány pillanatra meghátráltak a korbácesal vagdalkozó Bem elől. — Csupán egy katona lőtt reá s jobb kezének mutató ujját letépte a golyó. De e néhány pillanat elég volt arra, hogy az egyik közelben hadakozó honvédesapat oda siessen és szétverje az osztrákokat.

A mikor zászlóaljunk esatavonalbau a kukoricásból kirohant és kénytelen volt megállni a folyó partján, néhányan lövésektől találva elbuktak közülünk. Velünk szemben, a folyó tulsó partján levő vámépületek tömve voltak osztrák katonasággal s azok heves tüzeléssel fogadtak bennünket.

Paranesnokunk, Ihász őrnagy megsarkantyuzta lovát és harsányan kiáltotta: “Fiaim utánam!” — beleugratott a folyóba. Én voltam az első, a ki utána ugrottam esapatomnak élén és egy pillanat alatt az egész zászlóalj a jégdaraboktól zajló folyóba rohant a tulsó part felé. A jeges víz derékig ért; miért is fegyvereinket és löszertáskáinkat a fejünk fölé emelve, úgy küzdöttünk a gyors folyásu vízzel. Közben igen hevesen tüzeltek reánk és sokan felbuktak a folyóban; de néhány pillanat alatt elértük a tulsó partot és szuronyt szegezve rohantunk be a házakba. Rövid néhány pere

B E M.

alatt kiüztük bevehetetlennek látszó állásukból az ellenséget.

Eseménydus életemben sokszor közel volt hozzám a halál; de oly közel talán soha, mint ez alkalommal.

A mint a folyóból kiugrottunk, az egyik épületből valóságos golyózápor zudult reánk. Én odakiáltottam szakaszomnak: "Utánam!" — és én elől rohantam be az épületbe. A mint beugrottam az ajtón, nem vettem észre, hogy egy fiatal osztrák katona hátam mögé kerülve épen reám emelte a fegyverét, mikor hatalmas termetű káplárom, Nagy László, puskatusával olyat vágott az osztrák karjára, hogy elejtette a fegyverét. Nagy éppen keresztül akarta szurni az osztrákot, mikor én észre vettem, hogy mi történt és hirtelen elhárítottam a halálos döfést; megmentve annak életét, a ki egy pillanat előtt engemet akart megölni. — Hadi foglyul ejtettem őt.

Az első két órában minden vonalon visszaüztük az osztrák katonaságot. Hanem a hátráló ellenség, mikor átvonult a hidon, összerombolta azt. A mi tüzéségünknek nagy erőfeszítésébe került, a míg hidászaink a hidat rendbe hozták.

Ez alatt az osztrákok Nagyszebenből segítséget kaptak, a hol azok néhány nap előtt visszaverték Bem tábornoknak egy támadását.

Az orosz tartalékos sereg, mely 15,000 emberből állt, szintén megjelent, azonban a csatában nem vett részt. Ugy látszott, hogy csupán meg akarta félemlíteni a hiányosan felszerelt honvéd sereget.

Az ellenség szaporodásával megváltozott a csata képe és a honvédsereg kénytelen volt hátrálni. Különösen az 55-ik zászlóaljzat oly erősen szorongatta az

ellenség, hogy már-már a folyamon készült visszame-
nekülni a tulsó partra.

Bem tábornok ez idő szerint seblázban feküdt tábori
ágyán. Meghallotta a csata veszélyes fordulatát, fel-
kelt és éppen akkor ért a csata színhelyére, mikor
csapataink megkísérelték a hidon való visszavonulást.
Bem odasietett a zászlóalj parancsnokokhoz és azt ki-
áltotta: "A hidat minden áron meg kell tartani, kü-
lönben el vagyunk veszve!"

Mikor a honvédség meglátta Bemét, mintegy uj
erőt nyerve, néhány pillanat alatt visszafoglalta a
hidat.

A támadást szuronyrohammal kezdte meg a 11-ik és
az 55-ik zászlóalj egyesült erővel. A csata késő estig
folyt a legrettenetesebb elkeseredéssel és a mi fegy-
vereink győzelmével.

A csata folyamán zászlóaljunk egy része ágyuinkat
fedezte, mikor sebes vágatással lovagolt hozzánk Bem
tábornok és kapitányunkat kérte, hogy állítson össze
gyorsan néhány embert és küldje az egyik ágyuüteg-
hez, melynek emberei már mind meghaltak. Kapitá-
nyunk engemet bizott meg, s én néhány emberrel
gyorsan követtük Bemét, a ki az elnémult üteghez ve-
zetett. Én azonnal működésbe hoztam az ágyukat és
az egyik ágyut magam kezeltem a legjobb eredmény-
nyel mindaddig, a mig az ellenség hátrálni kezdett.

A nap folyamán gyakran láttam a magyar nemzet-
nek halhatatlan költőjét, Petőfi Sándort, mint Bem
tábornok kedves hadsegédét. Sokszor a leghevesebb
tűzvonalon vágatott keresztül, hogy Bem parancsait
átadja a zászlóalj parancsnokoknak. A hol a legna-
gyobb volt a veszély, Petőfit mindig ott láttam, amint
elkesitette a honvédeket.

KOSSUTH ÉS IHÁSZ DANIEL.

A csata után való reggel még egyszer láttam Petőfit, de aztán ő Bem tábornokkal és a sereg főrezsével Segesvár felé vonult, mi pedig zászlóaljunkkal Szászváros felé indultunk.

Az osztrák sereg sikertelen támadásait megelégelve, lassan hátrálni kezdett Nagyszeben felé; hátrahagyva nagymennyiségű fegyvereket, ágyukat, löszereket és sok hadifoglyot.

Mi üldöztünk az ellenséget körülbelül éjjeli 11 óráig. Akkor Bem megállást vezényelt és néhány órai pihenőt rendelt. Anyira kivoltunk merülve, hogy leroskadunk a térdig érő hóba, mely a fagyos földet ellepte és nem törődve a dermesztő szélviharral, mely az egész napon átmedvesedett ruháinkat a testünkre fagyasztá, mélyen elaludtunk. Én azóta sem tudom elképzelni, hogy miként száradhatott meg rajtam a ruha, melyben kétszer is átgázoltam a jeges folyamon 12 óra alatt.

Néhány órai pihenés után az éhség kezdett gyötörni mindnyájunkat. Élelmiszer nem volt semmi. Közeliünkben kukorica földek voltak s a kukorica még mind ott volt letöretlenül. A mult évi hadjárat az összes férfinépet a csatatérre szólitotta. Különösen ama vidéknek lakosai nagyrészt oláhok voltak, a kik a hegyek között táborozó Janku oláh vezér bandáihoz csatlakoztak. Eszerint az egész kukoricatermés ott volt a földeken. Én voltam az első, a ki példát mutatta, tördelni kezdtem a kukoricát; csakhamar az egész tábor követte példámat. A kukoricaszárakból nagy tüzeket raktunk és a esöves kukoricát megsütöttük, illetve megpattogattuk s ezzel csillapítottuk éhségünket és felmelegítettük a nagy hidegtől dermedt tagjainkat.

A piskii esatában az 55-ik zászlóaljnak csaknem öszszes tisztjei megsebesültek, harképtelemné lettek vagy meghaltak. Olyannyira, hogy altisztek vezették a legénységet. Én is a esatában, mint tizedes vettem részt, de a esata után őrmesterré léptettek elő s egy egész századot vezényeltem. Ez nem is volt nehéz, mert a közkatonák soraiban is nagyrészt intelligens férfiak, egyetemi hallgatók és diákok voltak.

A memyiben ma is kezeim közt van azoknak névsora, a kik az 55-ik zászlóaljban szolgáltak és a piskii esatában megsebesültek vagy elesetek. Hely szűke miatt azonban csak azon tisztok neveit óhajtom megörökíteni e sorokban, a kik a második században, melyben én is küzdöttem, szemeim láttára estek el:

Riezko Lőrinc, kapitány: sulyosan megsebesült.

Gyaloki Károly, főhadnagy: meghalt.

Mailer József, hadnagy: meghalt.

Pápai Lajos, alhadnagy: sulyosan megsebesült.

Wenter Péter, őrmester: sulyosan megsebesült.

Papp János II-ik őrmester: sulyosan megsebesült.

Mikor rendbe szedtük magunkat, Bem tábornok a hadsorok előtt Ihász Dániel őrnagyunkat a esatában tanusított hősiességéért alezredessé nevezte ki. Helyébe az 55-ik zászlóalj paranesnokává Baróthy László kapitányt léptette elő, szintén a piskii esatában tanusított hősiessége jutalmául.

Baróthy László édesapja volt a Chicagoban és környékén élő magyarság közkedvelt, hirneves orvosának és minden magyar ügyért lelkesedő, kitünő honfitársunknak, Dr. Baróthy Árpád urnak.

Azután Bem — mint fent említettem — zászlóaljunkat Szászváros felé indította, hová megérkeztünk 1849 március 11-én.

PETŐFI SÁNDOR.

Ezalatt Bem alaposan becsapta az osztrák sereget. Segesvár felé vonult, de hirtelen megjelent Nagyszében előtt és gyors rohammal bevette a várost, melynek védelmezőit a 15.000 orosz sereggel együtt átkergette Oláhországba. Ez nagy győzelem volt, mint ama sürgöny is mutatja, melyet a felingerült Puchner osztrák tábornok küldött főparanesnokának, Windischgraetznek. Heneegően azt jelentette: "Mi visszafoglaltuk a Kokol mentét és néhány nap alatt Bem seregét részben széjjel fogjuk verni, részben foglyul ejtjük."

Nagyszebentől a honvédsereg a Vöröstorony-szoros felé üzte az ellenséget, a hol 1849 március 25-ikén heves csata után, mely Ihász alezredes vezénylete alatt folyt, átüztük a határon egészen egy török tartományig.

Ha meggondoljuk, hogy Bemnek serege soha sem haladta meg a 10.000 embert és hozzá tesszük, hogy ez a sereg is oly hiányosan volt felszerelve, sem elég fegyvere, sem elég élelmiszere nem volt, valóban a csodával határos, hogy evvel a sereggel hatalmában tartotta az egész Erdélyt, Déva és Károlyváros kivételével. Egy 25.000 főnyi, jól felszerelt osztrák és orosz haderőt három hónapig sakkban tartott s végül átüzte a határon.

Az ő hadvezéri talentumát legfényesebben jellemezte Klapka tábornok, szabadságharcunk egyik legdicsőbb hadvezére, mikor így irt Bemről:

BEM LÁNGELMÉJE.

"Bem tábornoknak hadviselése Erdélyben a klasszikus, modern hadjáratnak fényes bemutatása. Az ő

neve örökké ott fog ragyogni a Pantheonban a halhatatlan nagy hadvezérek nevei között.”

Mint minden nagy hadvezérnek, Bemnek lángelmeje is akkor nyilvánult legfényesebben és akkor mutatta a legujabb eselfogásokat, mikor a legerősebben szorongatta az ellenség.

Piskinél is fényesen beigazolódott hadi tudása, mikor feltartóztatta a már hátráló honvédséget, miáltal biztosította a győzelmet.

Ő a győzelmet mintegy kierőszakolta a esaknem biztos vereségtől. Gavallérsága emlékeztet a napoleoni időkre az első esászárság idején. Legfényesebben beigazolta udvariasságát, mikor bevette Nagyszebent, a honnét Puchner osztrák tábornok is kénytelen volt menekülni. Bem két huszárral utána küldte Puchnernek Nagyszebenben hagyott apró ingóságait.

Kossuthról írott fejezetemben leirtam szabadságharcunknak szerenesétlen végét. Valamint leirtam a sok ezer menekültek összejövetelét Widdinnél. Bem tábornok is a szerenesétlen kimeneteli temesvári esata után megérezte a magyar szabadsághare szomorú végének kezdetét, Orsován át menekült Szerbiába s onnét egyenesen Törökországba sietett. Widdinnél találkozott a menekültek seregével s hozzájuk esatlakozott.

A mi 55-ik zászlóaljunk, mikor 1849 július 20-án megütközött az orosz haderővel s a tulnyomó erő elől kénytelen volt hátrálni Romániába, a hol az ellenség nem üldözte tovább.

Iszonyu nélkülözésekkel küzdve menekültünk tovább Törökország felé. Utközben a kolera megtizedelte sorainkat. Szegény bajtársaim ugy hullottak el, mint a legyek.

BARÓTHY LÁSZLÓ.

Meg-megálltunk s eltemettük halottainkat, aztán vándoroltunk tovább a bizonytalanúságba.

Több, mint egy hónapig vándoroltunk ily rémes állapotban. Lábaikról a cipő lerongyolódott és telve voltak sebekkel. Nagyrészt mezítláb, teljesen lerongyolódva, betegen, sokszor az éhségtől gyötörve, végre boldogan láttuk a Dunát közelünkben és láttuk Widdin minaretjeit, melynek tornyaiból hallottuk a müezzinnek messzire hangzó, imára hívó kiáltásait az igazhívőkhez: "Mashallah! Allah akbar!" (Hála az Istenhez! Az Isten nagy!)

SHUMLA.

A mint előbbeni fejezetemben említettem, néhány hétig aggodalommal telten vártuk a bizonytalan jövőt. Végre a török katonaság átkisért bennünket Shumlába. Akkor már ismét beállt a tél, mely olyan kegyetlen volt, hogy az akkori öreg emberek sem emlékeztek hasonló kemény télre.

A főbb tiszteket magánházakba szállásolták, az alsóbbrendű tiszteteket és a bennünket kísérő törökezed katonákat barakokban helyezték el.

A "Babi humayum" (magas porta), mely állt a nagyvezír és más magas személyiségekből, u. m. a "Sheik ul Izlam", az ulemák főnöke, a ki a Koránban, a törökök szent könyvében foglalt törvények alapján kimondta, hogy bennünket nem fognak kiadni ellenségeinknek. Pedig az osztrák kormány erős fenyegetésekkel követelte kiadatásunkat. Hanem a "Sheik ul Islam" kimondta a "fetwát" (ítélet), miután bennünket két részre osztottak.

Én nagy kedvvel tanultam az idegen nyelveket, mi-

ért is alig egy-két hónap alatt a török nyelvet annyira elsajátítottam, hogy a török tisztekkel már elég jól beszélgettem, Ezekről tudtam meg, hogy én Bem tábornok osztályába lettem beosztva és a mi osztályunkat Kis Ázsiába, Aleppoba fogják transportálni. Én ennek igen megörültem, hogy Bemmellel együtt maradhatok.

Végre 1850 február végén felnyergelt lovakat kaptunk és lóháton indultunk Várnába a Fekete tenger partjára. Ott már várt reánk egy török személyszállító gőzhajó, melyre felszálltunk és egy éjszakán át hajóztunk az igen szeszélyes tengeren.

A tengerek istene, az öreg Neptun, igen haragudhattott reám, mert ez volt az első tengeri utazásom. Hanem kértem is az Istent, hogy ez legyen az utolsó.

A következő reggel hajónk befutott a esodaszép Boszporusba. Képzeldésünk a legmagasabb fokra emelkedett, mert a leggyönyörűbb látomány tárult elénk. Az ezeregyedik meséi töltötték el képzelődésünk világát, mikor hajónk a Boszporusban haladt. Jobbról számtalan serail és kioszk nyujtott festői látványt, ezek képezték az akkor uralkodó Abdul Medjid szultánnak palotáját. Balról kis ázsiai patrokon Skutari volt látható. Bámulat töltött el mindnyájunkat, mikor megpillantottuk a világ egyik legnagyobb és legfestőibb kikötőjét, az "Aranyszarv"-at, mely elválasztja Sztambult, a szent várost, Galat és Pérától, vagyis a keresztény városrésztől.

Kegyetlen sorsunk megtiltotta, hogy engedélyt nyerjünk ama gyönyörű partokon való kiszállásra. Azonban egybevetve mindazt, a mit azoktól hallottam, akik évekig éltek Konstantinápolyban, ama hatás, melyet

e gyönyörű látvány gyakorolt reánk, csak igazolta azt a mondást, hogy a távolság igéző hatással van reánk.

Mikor keresztül hajóztunk a Márvány-tengeren, Dardanellákon, Hellespontuson és beértünk az Aegei tengerbe, az első megállóhely Rhodes volt. Mindnyájan mintegy ünnepeltük a pompás éghajlatot.

E városban volt az ókorban a világnak nyolcadik csodája, a "Rhódesi kolosszus". A török tisztek vezetésével kimentünk a gyönyörű partokra és néhány óra hozhat barangoltunk a festői vidéken.

Majd ismét hajóra szálltunk, elhaladtunk Candia szigete mellett és hajónk megállt Iskander, vagy Alexandrette kikötőjében, a hol kiszálltunk.

A mint én emlékszem, Alexandrette a legelhagyottabb hely volt, melyet valaha láttam. Csak néha néha kötött ki egy-egy csavargó gőzös, vagy kereskedő hajó. Először azt hittük, hogy ez Aleppo kikötője. Később megtudtuk, hogy ugy Aleppo, mint Damaskusnak Beyront volt a kikötője. Alexandretteben csupán egy éjszakát töltöttünk.

Másnap kora reggel a mi csapatunk (mely állt Bem tábornokból, a ki már "Murad basa" néven szerepelt, Kmetty tábornok, mint "Ismael basa" és Stein tábornok vagy husz más tiszttől körülvéve) egy török lovascsapattal lóháton indultunk Aleppo felé. Abban az időben egész Syriában nem volt semmiféle kocsiszerű közlekedési eszköz. Az ut, melyen haladtunk, egy pusztai ösvény volt csupán, melyen a tenger felől jövő karavánok jártak Antiochiába, vagy még tovább Aleppoba (arabok Halepnak hívják).

Alig voltunk néhány órája utban, mikor az én nyelvtudományomat próbára tették.

Valahány tanya mellett elhaladtunk, mindenütt lát-

tuk a Beduin főnököket és szolgálkat, a mint sorfalat álltak a források vagy viztartók előtt és üdvözöltek bennünket. A főnök rendesen jobb kezével szivés, homlokát és ajkát érintve üdvözölte Murad basát egy "Sallem alechim"-mel. Eleinte mi igen csodálkoztunk azon, hogy a főnökök hogyan ismerhetik fel a mi Murad basánkat a sok tiszt között. Később reájöttünk, hogy egy karavánban az előkelő személyiséget arról ismerni meg, mivel mindkét oldalán egy-egy szolgál halad és egyik kezüket az előkelőség lovának hátán tartják.

A mi karavánunk vezetője Mazzar bey, török ezredes volt. Utána csupán az alkalmazott szolgálk és beduinok haladtak. Ha ezek találkoztak szembejövő utazó beyek és basákkal, azonnal felismerték a karaván előkelőségét.

EGY BEDUIN FŐNÖK AJÁNDÉKA.

Egyszer az Iskanderen és Antiochia között fekvő oázisok egyikénél egy beduin főnök jelent meg és egy remek arab telivér kancát vezetett Bem tábornok felé, tiszteletteljesen üdvözölte őt "Selam alechim"-jával és a kötőfék végét a tábornok kezébe adta.

Bem nem értette meg ezen eljárást, hozzám fordult és kérdezte: "Mit jelent ez?" Az én kevés arab nyelvtudásommal mégis képes voltam beszélni a beduin főnökkel és megértettem, hogy ő ezen gyönyörű kancát ajándékul hozta Murad basának, a kiről azt hallotta, hogy ő lesz a padisah szultán, Abdul Medjid nagy hadseregének a fővezére.

Én elmondtam Bemnek ezt a különös szónoklatot és az ajándék felajánlását. Bem én általam nagyon megköszönte ezen nagy megnyilatkozását a magas tiszte-

letnek, de kijelenti, hogy az ajándékot jelenleg nem fogadhatja el. Ugyanis a tábornok erszénye sokkal üresebb volt, hogysem ő ilyen értékes ajándékot elfogadhatott volna.

Az ottani szokás szerint hasonló ajándékokat kétszeres értékű ajándékkal illő viszonzni, mely a jelen esetben közel 100 font sterling lett volna.

Ezután megérkeztünk egy őskori városba, Antióchiába, a hol egy napi pihenőt tartottunk.

Az egész Syriában nincs egy város sem, mely hasonló benyomást tett volna reám, mint ez az őskori város az Orontus folyó partján, a hol egykor Péter és Pál apostolok éltek.

Nem maradt már semmi őskori dicsőségéből. Abból az időből, mikor még több mint 200.000 lakosa volt. És a világon páratlan vízvezetéke, mely a számtalan fényes népfürdőt látta el vízzel, mikor ezrek és ezrek látogatták e várost és imádkoztak Daphné templomában, a kinek hires ligete nem messze volt Antióchiától.

Mindebből nincs egyéb többé, mint romok, hatalmas kőrakások s ezek beszélnek a letűnt dicsőségről, melynek kezdete elvész a multak homályos ködében. Egészen 1832-ig még álltak falai a régi építményeknek, de az egymásután következő gyakori földrengések kijavíthatatlanul elpusztították, romba döntötték ezt az egykori királynőjét a városoknak.

Mikor én ott jártam 1850-ben, már csak nagy mennyiségű sárkunyhókat találtam, melyekben körülbelül 5000 főnyi kevert nép lakott.

Végre 1850 március hó végén megpillantottuk az ősrégi várost, Halepet (Aleppo), hová rendeltettünk. —

Közülünk senki sem tudta, hogy heteket, hónapokat vagy éveket kell majd eltöltenünk e városban.

Maga az ottani török kormányzó sem tudta, hogy mennyi ideig leszünk kényszerülve vendégei lenni. Sőt azt sem tudta, hogy mit tegyen velünk, szinte tanács-talanul nézett reánk, a mikor megérkeztünk. Teljesen sorsunkra voltunk bízva. A török nagy bölcsész soha sem törődik a jövővel, sem nem bánkódik a mult fölött, hanem él a jelennek. Ha közeledel feléje bármilyen ajánlattal (például meg akarod venni a házát, vagy lovát, vagy bármit, a mi az övé, avagy tudatod vele, hogy le fogják fejezni őt), változatlan nyugalommal fogad és csak annyit mond: "inshallah" (ha Istennek úgy tetszik).

MEGÉRKEZÉS ALEPPOBA.

Késő délután volt, a mikor megérkeztünk Aleppoba. Ez a megérkezés sokáig emlékezetünkben maradt.

A külvárosban találkoztunk a basával, a ki a város helyőrségének élén fogadott bennünket. És a városnak lakossága szintén nagy tömegekben jött fogadásunkra. Az azonban örökké talány maradt előttem, hogy miként vettek tudomást oly pontosan megérkezésünkről. Hiszen abban az időben az egész török birodalomban nem volt sem vasut, sem távirda. A fogadtatásunknak rendezéséből látható volt, hogy vártak reánk. Minden ember, asszony és gyerek szinte látható sóvárgással lesték, hogy csak egy rövid pillantását is elnyerhessék az ünnepelt magyaroknak.

A Murad basát kísérő tiszteket a nép úgy tekintette, mint a basa vezérkarát. Mert ha egy török tábornok, vagy basa kilovagol vagy kísétál, rendesen több mint

husz tiszt és szolga várakozik reá. Az első helyen, néhány lépésnyire tőle, baloldalon lovagol vagy sétál — a szerint, a mint a basa indul — a “Bimbashi” (örnagyi rangban levő szárnysegéd), a ki tovább adja a basa rendeleteit. A bimbashi mögött halad néhány “jusbashi” (kapitány) és “milazim” (hadnagy). Ezeket követi egy féltucat vagy több “Tshawse” (tizedes). Ezeknek a tizedeseknek kötelességük állandóan körülhordani a esibukokat, nargiléket és a feketekávés esészéket. Ezek a tizedesek állandóan készítik a kávé, töltilik a esibukokat dohánnyal és a nargiléket egy gyenge fajta finom dohánnyal, melyet kizárólag a nargilé szivók használnak. Egy unalmas lovaglás után a piszkos városban át elértük a barakkokat, melyek egy dombon álltak, mintegy uralva a várost. Volt ott egy ősrégi, düleldező kastély is. Ez azonban omladozó állapota miatt lakatlan volt.

Aleppoban a március hónap éppen olyan meleg, mint Chicagóban a július hónap szokott lenni.

Kertjeinek kivételével, melyeket a Koeik folyóból öntöznek, a növényzet száraz és sárga árnyalatú. A hőség állandóan tikkasztó és nappali időben az utcák elhagyatottak.

Naplemente után kinyílnak a bazárok, melyek rendkívül élénk képet nyújtanak. Akkor megtelnek az utcák is néppel. Különösen rendszeres e szokás a harminc napig tartó “Ramazzan” böjti ünnepek alatt. Törökök, arabok, kurdok és beduinok megtöltik a különféle kávéházakat és szüresölik a “Yemen”-t (kávé) és szivják a nargilét vagy esibukjaikat. Órák hosszáig keresztbe rakott lábakkal, a legnagyobb nyugalommal, szólanul ülnek egy szőnyegen. Mint az olaszok mondják: “Dolce far niente” (édes semmittevésben).

Az aleppoi nép tulzott képzelődésében valami rendkívüli dolgot látott abban, hogy “Murad basa” közejük jött, épen azért fogadtatásunk a barakkoknál is ennek megfelelő volt.

Az általános vélemény közöttük az volt, hogy a magas porta azért küldött ilyen nagynevű tábornokot Aleppóba, hogy féken tartsa a folyton lázongó arab törzseket. A nagyobb városokat megvédje koronkénti betöréseiktől, mikor különösen a keresztényeket szokták fosztogatni és halomszámra legyilkolni.

Alkalomszerűnek látom itt leírni, hogy én már különféle képen láttam leírva Bem tábornok életrajzát. — Nagyrészt mindenikben azt irták róla, hogy mikor áttért a mohamedán vallásra, egyszersmind belépett a török hadseregbe is. Ezt az állítást én, a ki állandóan mellette voltam haláláig, határozottan tévesnek nyilvánítom.

Bem tábornok 1850-ben bekövetkezett haláláig Abdul Medjid szultánnak nagy tiszteletben állott vendége maradt. Ugyanazt a jövedelmet élvezte, mint egy legmagasabb állásu, tényleges szolgálatot teljesítő basa élvez. Nevezetesen rangban mint “Mushir pasa” volt, mely rangfokozat egyenlő a mi hadseregünknel az altábornagygyal.

AZ ALEPPOI VÉR FÜRDŐ.

Azok a hírek, hogy Bem belépett a török hadseregbe, valószínűleg abból az eseményből eredhetnek, melyet e fejezetben fogok leírni.

Ugyanis 1850 év őszén 30—40.000 arab és beduin fölkelő sereg tört be Aleppóba és fosztogatta a lakoságot, ugyanekkor több ezer keresztényt legyilkolt.

Bem tábornoknak a barakkokon kívül remek kertekkel övezett szép mezei lakban volt a lakása. Mikor a zavargás kitört, Bem beköltözött a magaslaton levő barakkokba, hová az összes magyar tisztek követték őt. Épen ideje volt, mert másnap már a gyilkos arab hordák támadást intéztek a barakkok ellen, melyeket 3—4000 ember védett 2—3 ágyuütegtől támogatva.

Már előzetesen futárokat küldtek Konstantinápolyba, Damaskusba és másfelé is segítségért. De a legjobb esetben is csak két hét múlva érkezhettek segély az ostromzás alá vett helyőrség erősítésére. Az arabok ezt igen jól tudták, miért is több kétségbeesett támadást intéztek az ostromlott barakkok ellen.

Ekkor történt, hogy Bem tábornok és a magyar tisztek még egyszer megmutatták hadi tudományukat és ügyességüket a legfényesebb eredménnyel.

Bem felállította az ágyukat az ő rendkívüli ügyességével és a zárt sorokban támadó ellenségre szóratta a bombákat. A pusztítás, melyet a bombák okoztak, irtózatos volt. Az ellenség többször támadott, de mindannyiszor rettenetes aratást vittek véghez soraikban a jólirányzott bombák. Természetesen az ágyukat jeles honvédtisztek kezelték.

A barakkok környékén nagy messzeségben halomszámra heverték a bombák áldozatai, az összetépett és a sebesültek ezrei. Végre megtisztult a esatatór, az ellenségnek megmaradt része menekült.

BEM HALÁLA.

Nemsokára azután, hogy az aleppoi forradalmat elnyomták, a szultán hálás köszönetét küldte Murad basának ama szolgálatért, melyet az arab lázadás leveré-

sével tett. Ez a legmagasabb helyről érkezett meleg-hangu elismerés láthatólag igen jól esett Bemnek. Azután ismét visszavonult az ő pompás kis kerti lakásába.

Azonban a szomorú végzet lassan közeledett. Ugyan is Bemnek teste el volt lépve sebhelyekkel, melyeket részben I. Napoleon hadjáratában, majd 1831-ben a lengyel forradalomban, végül 1848—49-ben a magyar szabadságharcban kapott.

Talán a klíma okozta, avagy mert pihenésre volt kárhoztatva a csaták oroszlánja, sebhelyei fájni kezdtek. Fájdalmai napról napra növekedtek. Magyar orvos, Dr. Kálaszdy mindent elkövetett, hogy fájdalmait enyhítse, de sikertelenül.

Végre egy heves láz ágyba döntötte nagy, talán legnagyobb hősiünket és 1850 év december hó 16-án Bem tábornok meghalt.

Ugyanolyan katonai pompával temették el, mintha a szultánnak tényleges szolgálatában levő tábornoka lett volna. Sirja fölé pedig a török kormány egy hatalmas emlékkövet állíttatott, melyen keleti nyelven fejezte ki nagy gyászukat. Valamint hogy ez által is bizonyítsák ama igaz fájdalmat, melyet e nagy férfiú korai elhunytá fölötte éreztek.

Bem tábornok sirkőfeliratának eredeti arab szövege birtokomban van. Megkísérlem néhány szemelvényt magyarul leírni, hogy ez által is igazoljam azt a nagy tiszteletet, melylyel a török hatóságok viseltettek Bem iránt.

KIVONATOK BEM SIRKŐFELIRATÁBÓL ALEPPO, SYRIÁBAN.

“A dicső Murad basa, a ki menedéket talált a török

udvarnál, megtagadta előbbeni vallását és mohamedánná lett.”

“Szerencésék azok az auyák, a kik olyan gyermeket hordoznak méhükben, mint ő volt. De fájdalom, nagy a mi veszteségünk!

“A sors (Kismet) kiméletlen volt e nagy emberrel szemben. Ezen dicsőséges hős életének fonalát egy csapással elvágta a halál Aleppo városában.

Vajha a nagy szultán Abdul Medjid Khán könyörületessége bejárná a nagy világot és hirdetné az őisteni jóságát. Ha a gondviselés megengedné néki az uralkodást kegyben, üdvben és boldogságban.

“Üdv neki! Az ő hősi tettei és vitézi bátorsága soha sem fog elhomályosulni. Aranyba vésve fogják megörökíteni érdemeit. Az ő élettörténete részvéttel és könyekkel lesz megírva.

“A nagy Allah, kinek jósága végtelen, a dicsfény koszorújával övezte a dicső Murad basát. Kiszabván néki az isteni kiválasztottak utját, mely a “Jane”-ba (Mohamed paradicsoma) vezet.”

A sirfeliratnak többi része leírja, hogy a magyarok felvették az igazhitűek vallását és vértanukká lettek stb. Én csupán azért mutatok be néhány részletet a sirfeliratból, hogy a szíves olvasó fogalmat alkothasson a keleti népek virágos nyelvezetéről. A keletiek ugygyászukban, mint örömükben tulzó kifejezéseket használnak.

Bem áttérését a moslim vallásra annak idején nagy örömmel fogadták és végtelenül kedvünkben jártak mindnyájunknak, a kik Bem kíséretében voltunk.

Mindazon dolgoknak fölsorolása, a mit ők ott leirtak, nem való oda Bem tábornoknak, a világ egyik legnagyobb hadvezérének emlékkövére.

UTAZÁS A SYRIAI PUSZTASÁGON.

Bem tábornok halála fájdalmas benyomást gyakorolt a véle együtt számkivetésbe ment tisztekre. Az utóbbi időben többen közülünk be akartunk lépni a török hadseregbe, de Bem halála megváltoztatta szándékunkat.

Elhatározták többen, hogy vagy Európába, vagy Amerikába indulnak szerenesétp próbálni.

Én akkor alig husz éves voltam; telve kalandvágygal. Kaptam egy ajánlatot, hogy lépjek be mint hadnagy a syriai kormányzó, Emin basa mellé hadsegédül. A főhadszállás Damaskusban volt.

Ezen ajánlatot Mazzar bey szivességéből nyertem, a ki a török hadseregben ezredes volt s Aleppóban ő volt a mi börtönőrünk.

Mazzar bey Berlinben végezte katonai tanulmányait és folyékonyan beszélt németül. Igen szivélyes, derék férfiú volt, azonban volt egy nagy hibája is, rendkívül szerette a "raki"-t, egy részegítő italt. Ezen szenvedélyének nem birt ellenállni, miáltal megszegte ama szigoru törvényt, a mely minden igaz mohamedánnak megtiltja ezen itálnak élvezetét.

Az ezredes, mintán engemet ellátott egy teljes lovas hadnagyi felszereléssel, elvezetett egy lovas esapathoz, mely éppen Damaskusba volt indulandó.

Azalatt a két hét alatt, a mig én Aleppóból Damaskusba értem, többet tanultam a keleti életből, mint a mit valaha csak sejtettem is.

Elkerülendő minden kellemetlen megjegyzéseket, alkalmazkodtam a kíséretemben levő mohamedánok társaságbeli és vallásos szokásaihoz. Ezek a szokások, jöllehet nem lépték át soha sem a nevetségesség hatá-

rait, mégis igen együgyűek voltak. De leirom, hogy mi volt a napi programm.

Jóval napfölkelte előtt felhangzott a jelzés és a lovas csapat elindult. Menet közben nekünk nem voltak teherhordó tevéink, csupán csomagszállító lovaink, melyek a sivatagban gyöngye helyettesítői a "sivatag hajójá"-nak.

Mikor a nap felkelt, megálltunk egy forrásnál vagy viztartónál és kicsomagoltuk élelmiszereinket. Sátoraink nem voltak, azért künn a szabadban táboroztunk a fák árnyékában.

A szokásos mosakodás után leterítettük kis szőnyegeinket, melyet minden katona magával hord és letérdeltünk imára. Az imádkozó arceal keletre, Mekka felé fordult és ötször érinti ajkaival a földet, majd hétszer egymásután ismétli a "Bismillah"-ot, mely hasonló a mi "Miatyánk" imádságunkhoz.

Imádság után reggeli következett, mely állt kenyér, hagyma, datolya és féltucat igen kis csésze kávéból. Ennek elköltése után a napnak nagyrészt kocka vagy ostábla játékkal töltöttük.

Késő délután a szakács megkezdte a vacsora főzését.

Ha véletlenül egy tanya közelében állomásoztunk, hoztak egy birkát és leölték. A leölt állat husát belepárolták egy nagy üstbe, melyet teherhordó lovakra kötve vittünk magunkkal. A husra sok riszt dobtak s ezzel együtt főzték meg, hatalmas tüzet rakva az üst alá.

Mikor az étel készen volt, nagy gömbölyű fateknőkbe öntötték, melyek körül 10—12 ember foglalhattott helyet. Nem emlékszem, hogy voltak-e olyan kis kétláb magas asztalkáink, melyeket a törökök szoktak használni. Ha ilyen asztalka nincsen, akkor a sző-

nyegre állítják az ételes edényt, puszta földre sohasem.

Természetesen evés előtt ismét a vallás által előirt mosakodás és az inádkozás járja.

Az igazhivő mohamedán minden 24 órában ötször mosdik és imádkozik. A mosakodás, különösen a gazdag mohamedánoknál, nagy ceremóniával történik. A míg az egyik szolga ezüst korsóból önti a vizet a mosakodónak karjai és kezeire, a másik szolga egy ezüst tálat tart, a harmadik pedig egy finom török törülközőt nyujt át szertartásosan.

Ez a mosakodás igen régi szertartásos szokás. És ha az igazhitű muzulmán nem talál vizet, mint az igen sokszor előfordul a sivatagban, akkor tiszta homokkal dörzsöli karjait, kezeit és lábait épen úgy, mintha mosakodna.

Különösen a városokban, mikor elérkezik az imádkozásnak ideje és a minaretek tornyaiból felhangzik az "Immam" (pap) kiáltása: "Imádkozz! Imádkozz! az óra gyorsan halad és az itéletnapja közeleg!" Az igazhitűt semmi sem akadályozhatja ilyenkor, hogy le ne boruljon a földre ötször és el ne mormolja a szokásos imát. Az ájtatoskoó muzulmán ép oly állandóan olvassa a gyöngyfüzért, mint az ájtatos katolikus.

Rendesen minden ebéd előtt, mely alatt az estéli étkezés értendő, kaptunk egy "chorba" nevű levesforma ételt, melyben volt rizs, különféle zöldségmű és hagyma. A "chorba" után, melyet nagy fakanalakkal osztottak ki egy katlanból a már említett fateknőbbe, kitálalták elénk a "pilav"-ot (rizs és birkahús). Természetesen se kés, se villa nem volt, hanem mindenki a jobb kezének ujjai hegyével belekapott a teknőbe és kihálászta onnét, a mi éppen a kezébe akadt. Első ét-

kezésünkkor az egyik szomszédom azzal akarta bizonyítani irántam való jóindulatát, hogy a legszebb falatot ragadta ki a teknőből és szőnélkül dugta az én számba.

Habár a távolság Aleppo és Damaskus között csupán 250 mértföld, mégis 14 napi időt vett igénybe utazásunk. Ebben az időtájban az egész vidék teljesen kihaltnak látszott. Sem állatot, sem növényféléket nem láttunk, kivéven a források és ciszternák közelében volt egy-egy kis oázis néhány fával. Néha egy-egy tanya volt látható, mely néhány sár-gunyhóból állt.

Azonban volt olyan tanya is, melyben egy beduin-főnöknek "konak"-ja (palota) volt, benne háremmel. De ezek a főnökök állandóan hadilábon éltek a török kormánnyal, azért mi sohasem álltunk meg ilyen tanya közelében.

MEGÉRKEZÉS DAMASKUSBA.

Végre a 14-ik napon elértük unalmas utazásunk végcélját.

A mikor felértünk egy dombra, Damaskusnak gyönyörű panorámája tárult szemeink elé. Nem esoda, ha Mohamed próféta, mikor e dombról megpillantotta Damaskust, ezt mondá: "Én szeretnék a mennyei paradiesom kertjébe jutni, miként lépjek be e földi paradiesomkertbe!" A törökök Damaskust "Sham" (szent város)-nak nevezik és a török birodalomban Mekka és Medina után e várost keresik fel leggyakrabban a zarándokok.

Városszerte nagymennyiségű szent oltárok vannak, melyek előtt az ájtatos muzulmánok leborulva könyörögnek segélyért szent Mohamedhez.

A mint megérkeztünk Damaskusba, egyenesen a katonai barakkokhoz lovagoltunk, hol ekkor már több ezernyi különféle katonaság volt. Itt több magyar számüzött, a kik már régebben beléptek a török hadseregbe, várt reám. Mielőtt mi megérkeztünk, már el volt terjedve a hire, hogy Murad pasa követői megérkeztek Aleppoból. Honfitársaim örömmel üdvözöltek, de élményeiknek meghallgatása után az én lelkesedésem a török szolgálat iránt alaposan lehült.

Miután üdvözöltem a barakkok fölött parancsnokló ezredest, az ő társaságában elindultam a "Vali" (kormányzó tábornok) palotájába. Mielőtt beléphettünk volna a "selamlik"-ba (elfogadó terem), felkértek, hogy foglaljunk helyet a köröskörül levő diványokon. A míg a pasa megjelenésére váraoztunk, a ki éppen Abdul Medjid szultánnak a sógora volt, addig a szolgák apró remek chinai esészőkben, ezüst táleákon pompás feketekávé-t szolgáltak fel. Aztán hosszú megfeszáru esibukokat hoztak, melyek szopókái a legfinomabb borostyánból voltak s a pipaszár és szopóka között gazdagon kirakott briliáns kövekből való gyűrűk övezték. Ez a nagy fényüzés, melyet itt láttam a kormányzó palotájában és a mit még azután hallottam felele, mesés képzelettel töltötte el agyamat a szultán számtalan szerályainak belsejéről.

A kíséret, beleértve a esibukhordók, kávékészítők és a többi eselédséget, a kik mindnyájan vártak a pasára, számszerint lehettek vagy harmincan. Azonban a szultánnak kísérete a régi szokás szerint meghaladta a száz személyt, ha sétára indult. Az ilyen basáknak kísérei nagyrészen a török hadsereghez tartoztak, mint "milazima" (hadnagy), Juspasha" (kapitány) és "bim-

bashi” (örnag). Ezek mind a török állampénztárból húzták a fizetéseiket.

Valamint a szultán háremőrei, a fekete eunuchoknak főnöke, “Kizlar aga” szintén basa rangban áll, ugy-szintén a “Bostanji” (főkertész) is. Aztán ott van az a basa, a kinek az a kötelessége, hogy felügyel minden élelmi szerekre, melyek a szultán asztalára kerülnek; és még igen sok basák, hogy még felsorolni is sok volna.

Egy rövid kihallgatás után a nagyhatalmi basa utasítást adott a helyőrség parancsnokának, hogy különös figyelemmel legyen irántam s aztán bizalmasan beszélgettek. Később megtudtam, hogy a basa engem is magával fog vinni “Hedjaz” szentföldjére, Mecca és Medinába, a hol alkalmam lesz inni a “zam-zam” szentforrás vizéből, melynek rosszóságáról egy a szent földről visszatért “hadji” győzött meg, a ki a szent vizből kóstolót adott.

A míg uj mesterem elkészült a nagy utra, több hónapig tétlenségre voltam kárhoztatva. Unalmamban bejártam egész Damaskust és több lakójával ismeretseget kötöttem.

DAMASKUS.

Damaskus városa körülbelül 60 mértföldnyire délkeletre fekszik Beyrout-tól, mely tengeri kikötője a Földközi tengeren.

Két folyója, a Barada és Abana, melyek a bibliában mint Albana és Pharphar szerepelnek. E folyókból öntözik a város körül fekvő gyümölcsös és egyéb kerteket több mértföldnyi területben. Igen sok csatornán át vezették be e két folyónak vizét, — a keleti élet leg-

főbb kellékét — a város legtávolabb eső részébe is, a számtalan nyilvános s házi medencékbe.

Az a módszer, melynek segélyével a vizet fellajtották a esaternákba, igen primitív volt. Valószínűleg a kereszténység első idejéből eredt.

Egy hatalmas kőfal volt építve a folyó partjától a közepe felé. E kőfal felfogta a vizet és állandóan 3—4 láb mély volt. A kőfal alatt volt egy óriási kerék, rajta igen kezdetleges vízvödrökkel. A kerék forgásával a vödrök mindig telve merültek vízzel és a esaternák szájába ürültek. Hasonló kereket százszámra látni az Eufrates-folyó partján Adana és Basra városok között és a Persiai öbölben.

Nagyobb részt kint ültem egy-egy kávéház előtt és úgy tanulmányoztam a népet. Meglátogattam Judás házáat is, a hol Saul megtért és Ananiász visszaadta neki látóképességét. Többször vágyódtam tevékenység után. Figyelemmel kísértem a katonaság gyakorlatait és az esti parádékat, mikor sok ezer katona többször ordította: "Padisah choke Yashar!" (sokáig éljen a szultán).

A török asszonyok pedig — a kik százval ültek a kertekben és a syriai diót ropogtatták — kacérkodva félre vonták fátylaikat (yashmak) és látni engedték ragyogó szemeiket s szélesre festett fekete szemöldökeiket, valamint remek szép hajukat. De mindez engemet nem érdekelt, én csupán szabadság után vágyódtam. Tudatára ébredtem annak, ha én belépek a török katonai szolgálatba, meg fog semmisülni ama vágyam, hogy a világot tanulmányozhassam.

Aztán leveleket kaptam Aleppoból, melyekben arról értesítettek, hogy Kossuth és az őt követő száműzöttek nemsokára el fogják hagyni Kutaiiht s az Egyesült

KMETTY.

Államoknak egyik esatahajója, a "Mississippi" fedélzetén Amerikába utaznak. Valamint az én barátom és jótevőm, Kmetty tábornok és a többi magyar tisztek, a kik vele voltak Aleppoban, szabadon boesáttattak. — Mindezen hírek ellenállhatatlan vágyat ébresztettek szívemben, hogy én is elhagyjam Törökországot és térjek vissza a civilizált világba.

A szokásnak megfelelően kértem egy kihallgatást a kormányzó tábornoktól, a mit néhány nap mulva megkaptam. Én őszintén bevallottam ő excellenciájának a honvágyat, mely szívemet gyötörte. Azt is megvallottam, hogy ez ideig nem éreztem annyira e vágyat, esupán néhány napja, hogy megtudtam honfitársaimtól, hogy már csaknem mindnyájan elhagyták Törökországot és elutaztak a "Jeni duenjá"-ba, mint a törökök nevezik az Egyesült Államokat.

A basa meglepően nyájas volt hozzám és azt mondta, hogy tartsam meg azt a ruhát, melyet ő esináltatott nekem, azután utasította a pénztárnokát, hogy fizesse ki előre havi fizetésemet. Hadsegédét pedig megbizta, hogy a legközelebbi transporttal küldjön engem vissza Aleppóba, a honnét jöttem, hová kötelessége volt viszaküldeni.

Később megtudtam, hogy szigorú rendeletet kapott Konstantinápolyból, hogy semmi akadályt ne gördítsen azok elé a magyarok elé, a kik el akarják hagyni Törökországot.

A mikor visszaérkeztem Aleppoba, legnagyobb sajnálatomra láttam, hogy a magyar menekültek — Kmetty tábornok, báró Stein, Thuolt kapitány és neje kivételével már mind elutaztak Amerikába. Kmetty tábornoknak nem volt kedve a többiekkel tartani, hanem belépett a török hadseregbe és 1857—58-ban fé-

nyesen kitüntette magát Karsz várának hősie megvé-
désével az oroszok elen.

Kmetty szívélyesen fogadott és azonnal elvezetett
Mr. Verny aleppoi angol konzulhoz, a ki ellátott utle-
véllal, melyben mint az angol királynő védenecét tünte-
tett fel. Azonkívül a török hatóságtól kaptam egy tö-
rök utlevelet, melyen rajta volt a szultán aláírása a
"Toogra", melynek minden hivatalos iraton rajta kell
lennie.

Minden hivatalos iratokkal ellátva és utazó zsákom-
ban kevés elemózsiával "Isten hozzád"-ot mondtam
Aleppónak, a hol közel 2 évet töltöttem mint a szultán
vendége és a hol birtokába jutottam az ugynevezett
"Halepi jel"-nek. Ez a jel egy himlőhelyszerü bőrki-
ütés, mely minden Aleppo és környéki lakosnak az ar-
cán látható. Ezt megkapja az ember, ha csak pár órát
tölt is e vidéken.

Egy hosszú, fárasztó lovaglás után Latakián keresz-
tül, a hol az a híres török dohány terem, elértük Tri-
polist. Thuolt kapitány, a ki az 55-ik zászlóaljban kapi-

tány volt és bájos felesége, mi voltunk az egyedüli magyarok az egész karavánban.

Az volt a tervünk, hogy bérelünk egy arab hajócskát, mely átvigyen Beyrouthba a tengeri kikötőbe, a hol felszállhassunk egy angol — London vagy Liverpoolba induló — gőzhajóra. Több napig pihentünk Tripolisban, mert igen megtört a hosszú lovaglás.

Végre házigazdánk, egy keresztény ember, értesített, hogy az egyik estén készül indulni egy arab hajócska Beyrouthba.

Mi örömmel siettünk a megjelölt arab yachtra, melynek esupán két vitorlája volt; s még egy kis kabin sem volt a fedélzetén. Az első órákban a mi kis hajónk igen erősen kezdett ingadozni. De mikor a szél utirányunkkal ellenkező irányban kezdett fujni, kis hajónkat mint a játéklabdát dobálták a hatalmas hullámok, melyek végig söpörték a hajócska fedélzetét, valamint bennünket is bőrig fűröszöttek. A kis hajó kapitánya és két arab matróza egész idejüket imádkozással töltötték. Kérték a nagy Allahot, hogy mentsen meg bennünket az elsülyedéstől. Így hanyódtunk egész éjjel át. Végre a hajnali szürkületnél a távolból egy város körvonalait pillantottuk meg. Azt hittük, hogy az már Beyrouth. De fájdalom, kapitányunk elvette örömünket ama kijelentésével, hogy az a város, melyet láttunk, nem Beyrouth, hanem Tripolisz, honnét előtte való este elindultunk. Dél felé érkeztünk vissza Tripoliszba és ama elhatározással szállottunk ki, hogy a szárazföldi úton fogunk utazni Beyrouthba.

Sok zsörtölődés és alkudozásba került, a míg a hajó kapitánya hajlandó volt bennünket partra szállítani, természetesen a kialkudott utibér felét ki kellett fizetnünk. Ismét lovakat vettünk és a Libanon hegység

sziklás utain több napi unalmas és fárasztó utazás után végre elértünk Beyroutba, a honnét aztán elindulhattunk akár Angliába, akár Amerikába.

Barátainnak, Thuolt kapitány és nejének, több pénzüik volt, mint nekem, azért kénytelen voltam elválni tőlük. Ők azonnal jegyet váltottak egyenesen Bostonba, a hol néhány év múlva Thuolt kapitánynak igen híres lovagló iskolája volt. Én pedig vártam egy hajóra, a mely elvigyen Egyiptomba, Alexandriába, a hol addig szándékoztam maradni, a míg elegendő pénzem lesz, hogy akár Angliába, akár Amerikába utazhassak

III. RÉSZ.

ALEXANDRIA EGYPTOM.

Visszaemlékezve azon időkre, mikor még az iskolák padján törtem fejemet Egyptom történelmén, a Pharaok, Ptolemaehok, Antonius és Cleopatra stb. idejéből, leghőbb vágyaimnak egyike volt láthatni Alexandriát, mely Jeruzsalem mellett a világtörténelmi eseményeknek egyik legnagyobb színhelye volt. Az én vágyam, hogy az isteni titokzatosságnak ezen kutforrását láthassam, megvalósult. De bármilyen nagy volt is vágyam, hogy ebben az ősrégi műkinesekkel telt, érdekes városban huzamosabb időt tölthessek, mégsem maradhattam sokáig. Ugyanis az én kincstáramban csupán egy "milazim"-nak (hadnagy) sovány fizetése volt, melyet, mint a jóságos Abdul Medjid szultán vendége, állandóan huztam a török hatóságoktól.

Eszerint csupán a legérdekesebb nevezetességeket néztem meg a városban és környékén.

A mi engem a legjobban érdekelt, az "Pompeius emlékoszlopa" volt. Aztán siettem a remek két obeliszkhez, "Cleopatra tüi"-hez. Az egyik büszkén, egyenesen állt, hirdetve ezredévek dicsőségét, de a másik félig lesüllyedt a homokba, mely évszázadok óta mindjobban ellepte.

A mióta én láttam ezen emlékoszlopokat, azóta az egyptomi Khedive apja New York városának ajándékozta az egyik emlékoszlopot, mely jelenleg a new yorki "Central park"-ban látható.

Alexandria lakossága jelenleg körülbelül 300.000. A mikor én ott jártam, 60 év előtt, alig volt 50.000 a lakosság száma. Ma már a modern civilizáció eszméi és eszközei hatalmában van kelet és népe.

A mikor én arra jártam, nem volt egész Egyiptomban még rendes ut sem, semmiféle kerekeken gördülő utazó eszköz nem volt látható.

Az egész országban csak egyetlen koesi volt s az a Khedivenek, Izmail basának birtokában volt. Posta-szolgálat az egész török birodalomban igen gyöngye, kezdetleges volt.

A leveleket szárazföldön, ponyykon hordták, melyek a kormányzó tulajdonát képezték. Vizen pedig a gőzhajók továbbították és hozták a postát. Mikor Aleppo vagy Damaskusban laktam és irtam egy-egy levelet Magyarországra, 3 hónapig tartott, míg válasz érkezett reá.

Azonban a "haladás" a civilizációnak jelszava és Alexandriának haladása 60 év óta nem meglepőbb, mint a sok ezer városnak haladása az egész világon.

Mégis bizonyos, hogy az egész világon nincs talán egy ország sem, melynek történelme a világtörténelem egyetemében annyira érdekelne egy tanulót, mint Egyiptom-é.

Eltékintve ama adatoktól, melyeket a bibliából tudunk Egyiptomról, valamint a Pharaók története, a kik évszázadokig rabszolgaságban tartották Izrael gyermekeit, ez az ország nevelt olyan fajt is, melynek nem volt párja a világtörténelemben. Értem a "mamelukokat". A zsarnokság által egy leigázott népet, a mely később hatalmas urává lett egész Egyiptomnak. Azok verték le a Nagy Lajos vezérlete alatt folytatott kereszties hadjáratot és ezekre mondta nagy Napoleon

a pyramisoknál folyt rettentő esata után: "Ezek voltak a legbátrabb lovasok, a kikkel valaha találkoztam."

Néhány napi körütekintés után felszálltam egy kóborló angol teherhajóra, mely Angliába, Bristolba indult. Utközben megálltunk árukat, szállítmányokat felvenni Tanger-ban (Marokkó) és Gibraltárban.

Végre két heti tengeri utazás után megérkeztünk Bristolba.

MEGÉRKEZÉS ANGLIÁBA.

Soha, a míg élek, nem fogom elfelejteni azt a kedves és ünnepélyes fogadtatást, a melyben egy bristoli angol ember, Mr. Jeffries és kedves családja részesítettek engem, hazátlan bolyongót.

Mr. Jeffriesnek egyik fia azon a hajón, melyen utaztam, harmadik kormányos volt. Az ifju Jeffries-szel megismerkedtem a hajón, igen nemeslelkű, jó fiu volt. Az utazás folyamán szavamat vette, hogy ha Bristolba érkeziünk, okvetlen az ő vendége leszek s a míg ott fogok tartózkodni a városban, tekintsem az ő házukat mint sajátomat. Ez a kedves meghívás, mondanom sem kell, végtelenül jól esett nekem. És az a kedves család valóban ugy fogadott, mint saját gyermekét s azzal a jóleső, meleg szeretettel vettek körül, mint hön szeretett fiukat.

LONDON.

Nem sokáig élvezhettem a kedves Jeffries család vendégszeretetét, szívem vonzott tovább London felé, a hol tudtam, hogy találkozni fogok számüzött honfi-

társaimmal. A mikor megérkeztem abba az óriási világ-városba, valósággal a kétségbeesés vett rajtam erőt, mikor körültekintve láttam az én képzeletemet meghaladó gigantikus méreteket mindenfelé. Elgondolkoztam, vajjon miként fogok én érvényesülni e több milliónyi népek között teljesen ismeretlenül.

Azonban az angol kormányzóság nagylelkűsége esakhamar eloszlatta az én félelmemet, a mikor kérdészködtem Gróf Esterházy után, a kinek címét még Aleppoban kaptam Kmetty tábornoktól. A kegyes gróf aztán utba igazított a "Trafalgar Square"-en egy szállodába, a hol akkor már sok számüzött honfitársaim laktak.

Abban az időben Lord Palmerston és Lord John Russel álltak az angol kormány élén és az ő nagylelkű védelmük alatt nyertek a magyar menekültek biztos menedéket Angliában.

E két nemeslelkű férfira, valamint az egész angol nemzetre, a mig élek, hálás tisztelettel fogok gondolni. Az angol népnek jószívűsége és barátsága enyhítőleg hatott a számüzöttek szomorú lelkületére, mintegy könnyebben, gyorsabban teltek el a bizonytalanságnak keserű napjai.

Gróf Esterházy Pál pedig, a kit Kossuth felkért, hogy minden tekintetben legyen segélyükre a számüzötteknek, mindent elkövetett sorsunk enyhítésére.

Abban az időben épen Londonban hangversenyzett Kállosdy hirneves eigány zenekara. A hangversenyek esténkint vagy a "Haymarket" színházban, vagy más nagy termekben voltak. Minden magyar ott volt, a ki képes volt összekaparni egy shillinget belépődíj fejében.

Az egyik hangversenyre gróf Esterházy közbenjá-

rására a zenekar meghívta az összes londoni magyar száműzötteket is és küldtek ingyenes belépő jegyeket. Soha életemben nem láttam olyan óriási lelkesedést, mely akkor tört ki, mikor mi száműzöttek a terembe beléptünk.

A zenekar rázendített a "Kossuth induló"-ra és az ezrekre rugó angol közönség felállva, kendőlobogtatva percekig éljenezte a száműzött magyar szabadságharcosokat. A hangverseny végén, mikor a zenekar rázendített a "Rákóczi induló"-ra, az óriási közönség lelkesedése oly vehemens erővel tört ki, hogy azt hittem leszakad a kolosszális teremnek teteje.

Hanem az osztrák kormány londoni képviselője ama félelmében, hogy a száműzötteknek e naponkinti ünneplése az angol nemzet teljes szimpatiáját fogja eredményezni a leigázott szabadságharc iránt, az osztrák nagykövet maga elé idézte a zenekar karnagyát, Kállódyt és értésére adta, hogy ha nem hagy fel a magyar forradalmi dalok előadásával, megvonja tőlük az utlevelet.

UTAZÁS AMERIKÁBA.

Miután öt hétig hiába várakoztunk Londonban arra, hogy még egyszer fegyverrel kezeinkben térhessünk vissza édes magyar hazánkba, elhatároztuk, hogy kivándorlunk Amerikába.

Vagy negyvenen lehattunk együtt magyar száműzöttek, mikor értesültünk, hogy egy amerikai vitorlás hajó, "Cornelius Grinnell", Fletseher hajóskapitánnyal indulásra készen áll.

Azonnal összeszedtük kevés holminkat és a hajóra siettünk. Négy hétig hányódott hajónk a tengeren,

mig végre 1852 év május 1-én New Yorkba érkeztünk.

A város, habár nem látszott olyan nagyinak, mint London, mégis igen nagy benyomást tett reám. Beteljesültek tehát ifjúkori álmaim, ez volt az első szabad föld, melyet lábaim érintettek. Talán ez volt okozója ama nagy meghatottságnak, mely erőt vett rajtam, mikor a hajóról kiléptem.

Az én imádott vezéresillagom, Kossuth Lajos akkor már hetek óta New Yorkban volt és az ő lángoló szónoklataival óriási lelkesedést keltett mindenfelé. És e nagy lelkesedést növelték az ünnepelt "Jenny Lind"-nek ama napokban rendezett hangversenyei is, melyeket az akkori New Yorknak egyetlen és legkedveltebb nagy termében, a "Castle Garden"-ben rendeztek.

Kossuth Lajosról írott fejezetemben leírtam találkozásomat véle az "Irwing House"-ban. Valamint leírtam ama szívélyes ajánlatot, melyet nekem tett, hogy kenyérkeresethez juttasson s én azt örömmel el is fogadtam.

KOSSUTH A SZÁMÜZÖTTEK GONDVISELŐJE.

Kossuth belátta, hogy az európai nemzeteknél, bár mindenfelé lelkesedéssel fogadták őt, de támogatásra nem számíthatott, hogy még egyszer felvehesse a küzdelmet nemzetünk szabadságáért. Azért jött az Egyesült Államokba, hogy annak szabadságért rajongó népét szónoklataival felvilágosítsa a magyar nemzet küzdelmének igazságáról és kivívja az amerikai népszimpatiaját, hogy a kedvező alkalommal újra megindíthassa a magyar szabadságharcot.

Minden pénzt, melyet ezen tervének megvalósítására kapott az amerikai gazdagabb osztálytól, egy magyar

hadi alap létesítésére fordította. A mikor elegendő pénz volt együtt, azonnal Moringvillebe, egy New Yorkhoz közel fekvő városkába sietett és ott egy töltenygyárat rendezett be. Ebben a gyárban bennünket, magyar számüzötteket alkalmazott, csaknem háromszázan voltunk.

Néhány hétig dolgoztunk már e gyárban, mikor részben a rendelkezésre álló pénz is fogytán volt, valamint egyéb olyan körülmények is fordultak elő, a melyek Kossuth tervét, hogy egy felfegyverzett sereggel térhessen vissza Magyarországra, megghiúsították.

Én többször gondoltam arra, hogy Kossuthnak eredetileg nem az volt a terve, hogy egy felfegyverzett sereggel Amerikából elinduljon a szabadságharc újból való megkezdésére. Kossuth tudta azt, hogy közöttünk egy óriási tenger volt, melyen való átkelését az osztrák kormány megakadályozta volna. Hanem a töltenygyár megalkotásával nagy tömegekben kivándorló és az angol nyelvben járatlan magyar menekülteknek óhajtott kenyeret biztosítani itt az idegen népek tengerében.

Mikor végső reménye is eloszlott, hogy még egyszer megfuvassa a riadót s a gyárat kénytelen volt felosztatni, a New Yorkban levő magyar számüzöttek munka után néztek.

Néhányan közülünk, a kik még akkor mint a török szultán vendégei, Kutaiah és Aleppoban csekély fizetéseikből némi összeget megtakarítottak, mint az én volt parancsnokom, Ihász Dániel, Török és Juhász ezredesek, borkereskedőkké lettek. A többiek, mint Woronyetzky hereg, Alberti ezredes, Fiala és Baróthy László őrnagyok a nyugati államokba utaztak.

Baróthy László őrnagy Davenport, Iowa államban

telepedett le, a hol egészen az ötvenes évek végéig maradt. Aztán visszatért Magyarországra.

A mikor én Moringvilleből visszatértem New Yorkba, azonnal elhatároztam, hogy az ország belsejébe fogok menni, a hol teljesen elkülönítve az idegen népfajoktól, könnyebben tanulhassam az angol nyelvet.

HARTFORD, CONN., MUNKA EGY ÓRAGYÁRBAN.

Az ország belseje felé való utazásomban az első megálló helyem volt Hartford, Connecticut államban, a hová 1852 nyár folyamán érkeztem egy hajóval.

Rövid pihenés után Bristolba, Conn., mentem, hol azonnal kaptam munkát Terry, Downs és Burrel óragyárában.

E kis városka molnárjánál béreltem lakást és ott kezdtem tanulni az angol nyelvet.

Napközben a gyárban dolgoztam és este gyertyavilágnál sokszor 11—12 óráig tanultam az angol nyelvtant. Én igen szerenesés voltam, hogy abban az óragyárban munkát kaptam. Ugyanis a gyár egyik tulajdonosának, Mr. Downsnek neje nagyműveltségű hölgy volt és igen érdeklődött irántam. Abban az időben a magyar menekültek iránt nagy volt az érdeklődés. A mikor Mrs. Downs megtudta, hogy az angol nyelv alapos megtanulása a főcélom, meghívott házába, a hol igen nagy érdeklődéssel hallgatta végig élettörténetem elbeszélését s a mig Bristolban laktam, házában igen szívesen látott vendég voltam. Ez a nemeslelkű hölgy tanított az angol szavak helyes kiejtésére és az angol nyelvnek helyes mondat-szerkezetére.

A mig Bristolban laktam, ellátogattam New Brittainba, hol megismerkedtem az ottani középiskola igazga-

tójával, Philbrick tanárral, a kinek szivességéből egy ifju leányokból álló osztályt kaptam a francia nyelv tanításának céljából. Tehát én, az ismeretlen gyári munkás a francia nyelvet tanítottam egy felsőbb iskolában.

Természetesen ez a siker annyira meglepett engem is, hogy elhatároztam feladni a gyári munkát és Bristolból Hartfordba mentem, a hol nagyobb tér kínálkozott tehetségem révén a boldogulásra. Nyelvemesterré lettem s a francia és német nyelveket tanítottam elég szép sikerrel.

Hartford és Springfieldben (Mass.) ott tartózkodásom alatt több igen kedves esaláddal kötöttem ismeretséget, a kikenél mindenkor igen szivesen látott vendég voltam. Különösen ünnepélyes alkalmakkor nekem adták a vezető szerepét.

Abban az időben Connecticut állam népiskoláinak főfelügyelője Henry Barnard volt, a ki engem úgy szeretett, mintha a saját fia lettem volna. Több évek múltán, mikor én már chicagói lakos voltam és Mr. Barnardot kinevezték az Egyesült Államokban iskolai felügyelővé, az a jó ember felkutatott engemet Chicagóban s ama óhajának adott kifejezést, hogy engem mielőbb sikeres munkában akar látni egyik főiskolában.

Mr. Barnardon kívül azon a vidéken szoros barátságot kötöttem Mrs. Ross és bájos leányával, a Bulkley- és Cheney-esaládokkal, különösen jó barátom volt Ralph Cheney.

Springfieldben szintén szivesen segítségemre voltak a Merriam testvérek, a "Webster's Unabridged Dictionary" kiadói. Valamint itt ért ama nagy megtiszteltetés, hogy Rev. Samuel W. Longfellow, a híres költő megajándékozott barátságával. S a mikor elvál-

tam e nagy férfiutól, nekem adta emlékül a "Psalm of Life" (az élet zsoltára) című gyönyörű művének kéziratát. Ezen szép emléket aláírták fivére, Henry W. Longefellow és Mr. Tiffany, a ki nekem tanítványom volt a német nyelvben. Valamint aláírta Rev. Humphrey és több kitűnő férfiak, a kiknek szívélyes szavaikra és tetteikre mindenkor hálatalten gondolok.

Hartfordi élményeimnek egyik legérdekesebb pontja volt ismeretségem Rev. W. F. Williams-sal, Mossul, Assyriai misszionáriussal, a ki azt hitte magáról, hogy ő volt a franciák trónörököse, a "Dauphin", a kit titokzatos módon tüntettek el a börtönből s az Egyesült Államokba hozták s egy indián főnök gondjaira bízták. Bármint legyen is az igazság, de én azt láttam, hogy ez a misszionárius szentül hitt ebben.

UTAZÁS A NYUGATRA.

Az idegen nyelvek tanításával csak éppen a szükséges életfentartási költségeimet birtam megkeresni. Gondolkoztam a felett, hogy semmi megtakarítás nélkül szomorú sors várhat reám esetleges betegség, avagy más, előre nem tudható baleset révén.

Azért felhagytam a tanítással és elhatároztam, hogy más kenyérkereset után fogok látni. Tervem volt a nyugati nagyobb városok felkeresése, a hol valamely jövedelmezőbb keresetforrásra számítottam.

Elindultam tehát a nyugatra és első tervbe vett megállapodási helyül St. Louist tűztem ki, ezen rohamosan növekvő városát a közép nyugatnak. Megváltottam jegyemet a Michigan Central vonalra Chicagoig, mely az egyetlen direkt vonal volt annakidején New York, Boston és a nyugat között.

Utközben egy napig időztem a Niagara zuhatagnál, melynek nagyszerűsége csodálattal töltött el. Innét utaztam tovább Detroitba, hol egy ajánló levéllel felkerestem Mr. Van Dyk-et, egy igen előkelő polgárát e városnak. Lakásának falai teljesen tele voltak rakva Van Dyk híres holland festőnek képeivel. Valószínűleg Mr. Van Dyk valami rokonságban volt a híres festővel.

Az utazás Detroittól Chicagoig 1855-ben hosszadalmasabb volt, mint ma. Ha egy vonat délután indult el Detroitból, az másnap reggel érkezett Chicagoba. Aztán Mr. Pullmann is ismeretlen volt még abban az időben. Talán ez az oka, hogy az a három éjszaka, melyet Springfieldtől (Mass.) Chicagoig tartó utazásom alatt a vonaton töltöttem, még ma is emlékemben van. Épen úgy örültem, mikor megérkeztem Chicagoba, mint egy tengeri betegségben szenvedő, mikor végre szárazföldre ér.

MEGÉRKEZÉS CHICAGOBÁ.

Késő este volt, mikor megérkeztem Chicagoba s az állomástól egyenesen a "Sherman House"-féle szállodába mentem szobát bérlendő. Az akkor még szerényen meglapuló, kis szálló helyén, a Clark és Randolph street sarkán ma már egy 15 emeletes hatalmas, modern szálloda áll, melynek jelenlegi bérlő-tulajdonosa Mr. Beifield derék honfitársunk.

Az 1855-ik évben a "Sherman House" volt az egyik elsőrendű szálloda Chicagóban. Egy durván vörösre mázolt épület volt esupán, mint nagyrészt a szállodák abban az időben Amerikában.

Egy hosszú és jóltevő éjszaka után másnap reggel

elindultam felkeresni Mrs. Hights boarding házát. Ugyanis Rev. Dr. Tiffany egy ajánló levelet adott számomra, melyet a nevezett boardingházban étkező barátjának, Dr. Charles Gillman Smithnek kellett átadnom. Dr. Smith a harvardi egyetemen iskolatársa volt Rev. Tiffany-nak s a belvárosban volt egy irodája, mely mögött volt a lakása.

Mikor átadtam a levelet, Mr. Smith nagy örömmel fogadott, mint az ő kedves Tiffany barátjának a német tanárát. Dr. Smithnek első dolga az volt, hogy lebeszélte ama szándékomról, hogy tovább utazzam. Ő azonnal ajánlott engem Mr. Hittzhez, a ki még ma is élő ember Washington Hights-ben. Mr. Hittz pénztárnok volt R. K. Swift bankárnál. Mr. Hittz egy igen népszerű, közkedvelt uri ember volt s ő vezetett engem Mr. Jonathan Scammonhoz, a ki főnöke volt a "Scammon & McCagg"-féle ügyvédi irodának. De igazgatója volt a "Marine Bank"-nak is, mely az időben a legnagyobb bank volt.

Mr. Smith elmondta nekem, hogy Mr. Scammon egy igen derék uri ember, a ki nagyon érdeklődik a magyar számüzöttek iránt. Olyannyira, hogy Charles nevű fia mellé nevelőnek egy magyar számüzöttet szerződtetett, a ki nem volt más, mint Priek József tanár, jó barátom, de róla majd később írok.

Mikor felkerestem Mr. Scammont irodájában a La Salle és Lake St. sarkán, már akkor Mr. Hittz alaposan informálta őt személyemről.

Mr. Scammon igen szívesen fogadott s azonnal felajánlott egy állást akár az ügyvédi, akár a bankirodában. Nehány pillanatnyi gondolkozás után kértem őt, hogy inkább ott az ügyvédi irodában adjon valami munkát.

Ez volt tehát az én legelső irodai állásom. Minden esetre szerencsés voltam, hogy a mint megérkeztem Chicagoba, azonnal kaptam állást, mert e városban 1855 év tavaszán roppant nehéz volt a helyzetük a polgárosult idegeneknek. Ugyanis akkor egy "Known-athin"-ek pártja uralkodott a hatóságoknál s ezek minden előjogokat a bennszülöttek számára akartak biztosítani. Az idegentől megvontak minden jogot. És ennek a pártnak vezére Levi D. Boone volt, a ki ezenkívül igen rokonszenvezett a különvált déli államok polgárságával. És ezt az embert alig néhány nap előtt választották meg város-majorrá.

Azon a tavaszon voltak azok az óriási zavargások a sörmérések miatt is. Chicagoba érkezve nagy örömömre találok Koszta Márton honvéd kapitánnyal, a ki a magyar szabadságharc idején ugyanabban a zászlóaljban, melyben én szolgáltam, volt az egyik századnak paranesnoka.

KOSZTA MÁRTON.

Koszta kapitány az én szülővárosomban, Belényesen született. A férfiszépségnek valóban mintaképe volt ez a herkulesi erejű férfiú. Az 55-ik zászlóaljban ő volt egyike a legbátrabb tiszteknek.

A mikor minden reménységünknek vége volt, ő is kivándorolt Amerikába. Mikor én New Yorkba érkeztem, már ott találok vele. Koszta már akkor nagyban tanulta az ács mesterséget. Éppen úgy, mint a többi száműzöttek: ő is elsajátított valamely mesterséget, hogy biztosithassa jövőjét ebben az országban.

A mikor alaposan megtanulta az ács mesterséget,

visszavándorolt Törökországba, hogy ott értékesíthesse tudását. Azonban pórul járt, mert 1853 június 27-én Smyrnában az éppen ott állomásozó "Huszár" nevű osztrák hadihajó emberei felismerték és elfogták és a hajóra hurcolták, hogy vissza szállítsák Magyarországra.

Kosztá elfogatásának híre eljutott a konstantinápolyi amerikai nagykövetségre is, mely azonnal utasítást küldött a smyrnai amerikai konzulnak, a ki gyorsan érintkezésbe lépett a smyrnai kikötőben horgonyzó "Saint Louis" nevű amerikai csatahajó kapitányával, Ingrahammal.

E derék hajóskapitány azonnal üzenetet küldött az osztrák hajó parancsnokának, hogy Kosztát boesássá szabadon. De az osztrák atyafi megtagadta az engedelmességet, tréfának tartotta az amerikai kapitány üzenetét, sőt nem is válaszolt reá.

Ingraham kapitány erre megharagudott és egy tisztet küldött az osztrák hajóra a következő üzenettel: "Ha ma délig Koszta Márton nem lesz a "Saint Louis" fedélzetén, halomra lövetem hajóját."

A míg a tiszt átvitte ezen üzenetet, addig a "Saint Louis" fedélzetén megtörtént minden előkészület a támadásra.

Azonban erre nem volt szükség, mert mielőtt letelt volna a határidő, Kosztát egy esolnakon átküldték az amerikai hadihajóra. Az osztrák hajó pedig sietve felszedte horgonyait és azonnal indult Trieszt felé.

Ez az esemény óriási felháborodást keltett Bécsben. A washingtoni osztrák nagykövet, Hülsenan pedig sokáig küzdött e miatt, kérve Ingraham kapitánynak megbüntetését. Azonban látta, hogy a kongresszus inkább kész felvenni a háborút Ausztriával, hogysen

eleget tegyen kérésének, Ingraham eljárását helyeselte. Egyidejűleg az Egyesült Államok törvényhozása az egész világ összes nemzeteihez egy kiáltványt bocsájtott ki, melyben figyelmeztette az összes hatalmakat, hogy óvakodjanak megsérteni személyes szabadságát egy amerikai honpolgárnak, legyen az bennszülött amerikai, vagy polgárosult idegen. Ezek után az osztrák nagykövet sietett visszavonni panaszát. Kosztát pedig a "Saint Louis" visszahozta az Egyesült Államokba. Mikor én Chicagoba érkeztem, itt találtam Kosztát mint igen ünnepelt egyént. Egy különbe természetű bankár, R. K. Swift, azonnal alkalmazta őt bankjában a váltó-osztályban, még pedig főnöknek. Nehány év múlva elég gazdagon nősült és elutazott Texasba, a hol állattenyésztéssel foglalkozott és ott is halt meg.

A CHICAGOI TÖRTÉNELMI TÁRSULAT.

Az 1856—57 év folyamán, bár csekély hozzájárulással mégis én voltam egyike az első megalapítónak a ma már oly hatalmas "Chicago Historical Society"-nek.

Rev. William Barry, egy nagyképzettségű uri ember, a ki mint volt unitárius lelkész visszavonultan élt Chicagoban, a kivel nemsokára ideérkezésem után barátságot kötöttem, egy izben elküldte családját a keleti államokban lakó rokonai látogatására, ő pedig ugyanabba a boarding houseba jött lakni, a hol én laktam. Nem volt számára megfelelő szoba, miért aztán az én szobámban lakott velem együtt. Estenként igen kedélyesen elbeszélgettünk és egy alkalommal beszélt ama nagy tervéről, hogy meg fogja alakítani a "chicagoi

történelmi társulat"-ot, mely magában foglalná Chicago és az észak-nyugat történelmét.

Egy estén, mikor éppen elmerültünk a nehézségek vitatásában, melyek hasonló intézmény megalakítása elé gördülnek, különösen ha egy dollárnyi alaptőke sem áll rendelkezésre, érdekes meglepetésben volt részem. Volt nekem egy kis könyvtáram, mely a falra függesztett kis állványon volt összerakva. Beszéd közben Mr. Barry reá mutatott az én kis könyvtáramra és minden bevezetés nélkül ezeket mondá: "Barátom! hajlandó volna-e ön azt a kis könyvtárat a megalapítandó "chicagói történelmi társulat"-nak ajándékozni mint legelső adományt?"

Én már nem emlékszem, hogy mit válaszoltam, hiszen több mint félszázadév telt már el azóta. Odaadtam kicsiny könyvtáramat, melyet Mr. Barry több másik által ajándékozott könyvekkel együtt elszállított a Clark és Lake streetek sarkán levő "Ogden Building"-be, a hol egy kicsiny szobácskában alakult meg a ma már oly hatalmas intézmény, melynek Mr. Barry sok évekig volt titkára és könyvtárnoka.

Mielőtt tovább folytatnám élményeimnek leírását, engedtessek meg nekem, hogy néhány sorban megemlékezzem az én jóltevőm és jóbarátomról.

JONATHAN YOUNG SCAMMON.

Mr. Scammon Maine államban született. Eredetileg farmer akart lenni, de egy baleset következtében elvesztette jobb kezének középső ujját. Emiatt felhagyott a farmerséggel és elhatározta, hogy a jogi pályára fog készülni. A mikor bevégezte tanulmányait

1835-ben Chicagoba jött. Chicago akkor éppen két év előtt kapta meg a városi címet.

Mr. Scammon mikor megérkezett, a "Sauganack Hotel"-ben bérelt lakást, mely a mostani Market és Lake street sarkán volt. Abban a kis vendégfogadóban laktak nagyrészt azok, a kik Chicagot a mai nagyságára emelték.

Mr. Scammon 1855 év folyamán, mikor én megismerkedtem véle, igazgatója volt a legnagyobb pénzügyintézeteknek, melyek New Yorktól nyugatra működtek. Mint nagy szaktekintély, az "Illinois State Bank"-nak is ügyvivője volt. Az ő véleményadása alapján alkották meg a banktörvényeket is, melyek alapján működnek még ma is az összes bankok.

Az "Illinois állami főtörvényszék" is pénzügyi dolgokban 1839-től—1845-ig Scammon híres ügyvédi irodájának jelentéseit tekintették hivatalosnak.

Azonban Mr. Scammon nemesak lángeszű ügyvéd volt, hanem nagylelkű adakozó és igen vallásos ember. Nagyobb pénzösszeget és igen sok fáradságos utánjárást áldozott a nyugaton felállítandó svéd templomokra. És a mikor elérte sikereinek tetőpontját sa jól megérdemelt nyugalomra vágyódott és e célból tervbe vett egy európai utazást, Mr. Scammon, a lángeszű ügyvéd, akkor követte el a legnagyobb botlást, mely anyagiilag csaknem teljesen tönkre tette őt.

Az 1857-ik év, mikor Európába utazott, a legnagyobb válsággal fenyegette Chicagot és a nyugati ipar és pénzügyi világát. Az a vad nyereszkeskedési szellem, mely akkor dühöngött, rémületes károkat okozott a pénzvilágban. És abban a veszélyes és válságos időben Mr. Scammon ahelyett, hogy maga állt volna élére a vezetése alatt működő pénzügyintézeteknek, Európába in-

dult s a vezetést egy ifju, tapasztalatlan embernek, Mr. B. F. Carvernek, a Marine bank pénztárnokának kezére bízta.

Annak a fiatal embernek az volt az összes érdeme arra a fontos állásra, hogy az apja egyike volt a bank leggazdagabb részvényeseinek.

Mielőtt Mr. Seammon elutazott volna, én elhatároztam, hogy kilépek ügyvédi irodájából. Alig öt hétig voltam alkalmazva a "Seammon & McCagg"-féle ügyvédi irodában, mikor meggyőződtem arról, hogy azok 4—5 évig esupán a legnehezebb munkára fognak alkalmazni, mely idő alatt jövedelmem aránylag igen esekély leend. Az én angol nyelvtudásom pedig még nem volt elegendő arra, hogy én az ügyvédi pályára készülhettem volna.

Mr. Seammon igen kedvelt engem s én gyakori vendége voltam Congress streeti házánál. Egy alkalommal minden teketoria nélkül elmondtam néki nyíltan, hogy nincs kedvem amnyi sok évet eltölteni esekély kereset mellett. Ő belátta igazságomat és azonnal felajánlott egy jobb állást a "Marine Bank"-nál, melyet én örömmel elfogadtam. Az az állás aztán magasabb jövedelmet biztosított számomra. Négy évig szorgalmasan dolgoztam a bankban, mialatt hetenként kétszer jártam Mr. Seammon házához és két leányát tanítottam a francia nyelvre. Ezek a napok az én legkedvesebb emlékeim közé tartoznak.

A mikor Mr. Seammon Európába utazott és én a banknál dolgoztam, igen sok rendetlenséget fedeztem fel a hivatalban. Minden beesületes ember kötelességének tartja figyelmeztetni munkaadóját, ha anyagi veszély fenyegeti. Ezt teljesítettem én is.

Mr. Seammon akkor Svájcban üdült. Egyik jóba-

rátja révén tudattam véle szomorú tapasztalataimat. De ő azt nem vette komolyan. Mikor pedig a kárt okozók észrevették, hogy én figyelem őket, oly sok megbántásban részesítettek, hogy én kénytelen voltam elhagyni állásomat, melyet öt évig szorgalmasan töltöttem be.

Mikor Mr. Scammon hazatért, azonnal rájött a gonosz gazdálkodásra, mely sok százezer dollárjába került s végül teljesen tönkre is tette. A mikor találkoztam véle, bocsánatot kért tőlem, hogy nem vette komolyan figyelmeztetésemet, de megfizetett érte egész vagyonával. Nekem pedig a következő bizonyítványt adta:

Marine Bank, Chicago,

1860 okt. 29.

Kuné Julián ur több évekig volt alkalmazva fenti intézetemben. Ő egy igen becsületes, tiszta jellemű és rendkívül szorgalmas úri ember. A bankban viselt hivatalának fényesen megfelelt.

(Peesét)

J. Young Scammon,

elnök.

Az 1860-ik évi elnökválasztási mozgalom engem is magával ragadott, nagy lelkesedéssel indultam a küzdelembe Lincoln Abrahám megválasztása érdekében.

WM. B. OGDEN.

Az én ismeretségem Mr. Ogdennel 1859 évben kezdődött. Kétségekivül abban az időben New Yorktól nyugatra ő volt a leggazdagabb ember.

Mindenesetre különösnek tűnik fel szíves olvasóm előtt, hogy miként nyerhettem meg a barátságát annak

a nagy férfinak, a ki Chicagonak első polgármestere volt, én pedig egy szegény száműzött ifju voltam, a ki mint egyszerű bankhivatalnok kerestem kenyereimet. A magyarázat igen egyszerű.

Mr. Ogden mély gondolkozásu és szabadelvü ember volt, a ki szorgalmasan olvasta és tanulmányozta a művelt államok politikai eseményeit. Mikor Mr. Seamon, a ki jóbarátja volt, egy izben bemutatott neki és elmondta, hogy én is egy magyar politikai száműzött vagyok, Mr. Ogden nagy érdeklődéssel hallgatta meg a magyar szabadságharcnak eseményeit, melyet én kellő formában elmondtam. Azután is gyakran találkoztunk s mindenkor örömmel beszélgetett velem állampolitikai dolgokról.

Mr. Ogden és Mr. Seamon tagjai voltak az Illinois állami törvényhozó testületnek s az ő befolyásuk révén az 1860-ik év elején engem is kineveztek a szenátusba, mint segédhivatalnokot az iktató hivatalba.

Azt hiszem, nem lesz érdektelen, ha röviden leirom Mr. Ogdennek életrajzát.

A mikor én 1855-ben Chicagoba érkeztem, Mr. Ogden már 20 éve volt chicagoi lakos. Walton, Delaware County, N. Y.-ból jött Chicagoba, hogy az apjától örökölt e város területén fekvő 182 akeres birtokát gondozza. Ő volt Chicagonak első polgármestere 1837-ben. Egy másik derék uri ember pedig, a ki később szintén jóbarátommá lett, Mr. I. N. Arnold, city elerk volt, ugyszintén N. B. Judd, városi ügyész.

Mr. Ogdent a "nyugati vasut királyá"-nak nevezték el. Ő volt az első elnöke a "Union Pacific Vasuttársaság"-nak. Valamint sok évekig volt elnöke a Chicago & Northwestern Vasuttársulatnak is. Ezt a társulatot ő alakította át a "Chicago & Galena Union R. R. Tár-

sulat''-ból. Az ő nagy hirneve mint vasutépítő és nagy amerikai hazafi nemcsak hazájában volt ismeretes, hanem az egész világon el volt terjedve.

Egy ízben Guizot, a nagy francia államférfiu mikor meglátta Ogdennek arcképét, mely Healy híres chicagói festőnek a műve volt, azt mondá: "Egy igazi amerikai ember, a ki hazájának áldása. Különösen a nyugatnak. Ő építi fel a nagy Chicagot."

Ha nem is ő építette fel a mai nagy Chicagot, de az alapját mindenesetre ő vetette meg, mely nagyszerű alapon épült fel ez az óriási metropolis. Valamint ő fektette le az első sinpárt is a ma már oly roppant kiterjedésű nyugati vasuthálózatához. Ő építette az első gőzmozdonyt, mely 1849 április havában Chicagoból indult első utjára. Az ő becsületessége és őszintesége minden tetteiben örökre közmondássá váltak.

Az pedig igazán különös, hogy ez a nagy férfiú mintegy öntudatlanul önmaga írta meg epigrammszerű sírfeliratát, mikor egy barátnője kétségbeesve fia jövője miatt, hozzá fordult. Mr. Ogden ezt írta: "Én egy fűrészmalomban születtem és csakhamar árvaságra jutottam. Megkereszteltek a malomtóban és iskoláimat egy falusi iskolában végeztem. Mikor 14 éves voltam, kezdtem ábrándozni és mindenhez értetem, de a kezeimet is tudtam mozgatni és semmi sem volt előttem lehetetlen. És azóta asszonyom, folyton ezen módon kísérletezem, a mint láthatja, egy kevés sikerrel."

AZ ÉN POLITIKAI ÉLETEM.

Mielőtt leírnám az én politikai szereplésemet, néhány szóval megmagyarázom, hogy mimódon jutottam én a politikai életbe.

A 60-as évek elején barátaim bevezettek a "Cameron and Lincoln Club"-ba, melyet Dr. Leib, Fernando Jones, Dr. Blake és néhány lieves republikánus ifjak alakítottak. Ezen club gyűlésein gyönyörű beszédek hangzottak el. Nem a club ügyeiről folyt a beszéd, hanem a küszöbön levő választásokról. És ez a club a leghevesebb küzdelmet fejtette ki a választások idején.

Hogy a küzdelemből Lincoln Ábrahám fog kikerülni mint győztes, ezt már előre tudtuk. Én hallottam e nagy férfiut szónokolni és olvastam minden vitatkozó párbeszédeit, melyeket különösen Stephen A. Douglasszal folytatott az 1858-ik év folyamán. Valóságos imádszerű esodálattal bámultam e nagy férfiunak bátorságát, mikor odakiáltotta az egész nemzetnek: "Az a ház, mely önmagával meghasonlott, nem állhat fenn soká!"

Egy-két clubtársam kivételével senki sem tudta, hogy én 1860 január havában Mr. Simon Cameron, Pennsylvania állam szenátorához ajánló levéllel zsemben, Washingtonba indultam.

Gyakran jelen voltam az országgyűléseken, a hol az ország különböző részeiről jelenlevő több hirneves politikussal kötöttem ismeretséget. Valamint jelen voltam egy fogadási ünnepélyen a Fehér Házban, mely alkalommal James Buchanan elnökkel is kezet szorítottam.

Mindezek kicsiségeknek látszanak, de mikor én elhagytam Washingtont, eleget tudtam az Egyesült Ál-

lamok politikai helyzetéről. Jóllehet, csak még tanone voltam a politikai tudományban, de láttam egy kitörni készülő viharnek forrongását, mely meg fogja rendíteni az egész nemzetet és próbára fogja tenni állhatatosságát. Ekkor eszembe jutott a mi legnagyobb honfitársunk, Kossuth Lajosnak egyik beszéde, mikor lehetetlennek nyilvánította azt a nemzetet, melyet egyfelől alkotmányos népképviseléssel, másfelől korlátlan hatalommal önkényesen kormányoznak.

A mikor visszatértem Chicagoba, a város republikánusait teljesen megzavarodva találtam az elnökjelölést illetőleg.

A club tagjai, kik közé én is tartoztam, még erősebben támogatták Simon Cameront, mint azelőtt. Lincoln pártját is támogatták sokan, de semmi agitáció nem folyt érdekében. Ennek oka az volt, hogy több mint fele a nyugati republikánusoknak Wm. H. Seward-ot támogatta, a ki zászlóvivőjük volt a közelgő összeütközésben. Én szándékosan nevezem összeütközésnek, mert az nem volt egyéb, mint a szabadság és rabszolgaság fölött szavazó népnek összeesapása.

A DECATURI CONVENCIO.

Nemsokára azután, hogy Washingtonból visszatértem, az állami convenció 1860 máj. 9. és 10-én gyült össze Decatur, Ill.-ban, hogy a nemzeti választásra kinevezze a delegátusokat és megválassza az állami tisztviselőket. Én is megjelentem azon a convención és mint előbbi fejezetemben említettem, megválasztottak az iktatóba segédhivatalnokká.

Azok a delegátusok, a kik akkor jelenvoltak azon

a convención, nagyrészt már a földben porladnak. A convenció vezetőinek nagyrésze Seward-párti volt.

A chicagói delegátusok egyformán ingadoztak Cameron és Seward között egészen május 10-ig. Akkor a "Chicago Press" és a "Tribune"-ban megjelent egy cikk, mely megingatta Cameron és Seward híveit és átszöktek a Lincoln pártiakhoz. S ezen átszökésnek megpeesételéseül egy igen érdekes esemény játszódott le. John Hanks hirtelen megjelent a delegátusok között és vállain két kerítéshez való korlátot hordozott, melyekre e szavak voltak ráírva: "Két korlát, melyet Lincoln Abrahám és Hanks János faragtak a Sangamon alján 1838-ban."

Ez az esemény egyszerre megváltoztatta a convenció képét s óriási lelkesedéssel kiáltották: "Lincoln Abrahámot, a korlátfaragót jelöljük elnökké!" És a decaturi convenció halhatatlanná tette magát azáltal, hogy egyhangulag kiáltotta ki Lincoln Abrahámot elnökjelöltté Illinois államban. A mikor megtörtént Lincoln jelölése, azonnal hozzáláttak a választási küzdelem tervének kidolgozásához. A nemzeti republikánus bizottságnak N. B. Judd volt az elnöke. Az én ismeretsegem Mr. Juddal a nemzeti convenció idején igen kis jelentőségű volt. Azonban én nagy tevékenységet fejtettem ki a "Cameron és Lincoln" klubnak a Lincoln és Hamlin klubba való beolvasztása körül. Ezen törekvésem által magamra vontam Mr. Judd-nak figyelmét s ő kinevezett engem a republikánus párt kortesévé s Illinois déli és Indiana állam északi, valamint Michigan állam egy részében folytatandó választási küzdelem vezetőjévé.

ELNÖKVÁLASZTÁS 1860. ÉVBEN.

Igen sok elnökválasztás volt már ebben az országban, mióta megalakult, de egyik sem hasonlítható igazgatottság tekintetében Lincoln választási küzdelméhez.

Rettenetes osztálygyűléssel telt megbélyegző beszédek hangzottak el. Négyféle választási tippet volt forgalomban: Lincoln és Hamlin; Douglas és Johnson; Breckenridge és Joseph Lane és Bell és Everett.

Leghevesebb volt a küzdelem az északon az elsőnek jelzett két tippet között. Öldöklő pártharc folyt a legmagasabb fokig, nem ismertek kegyelmet egyik párton sem. A rabszolgatartók és a szabad föld népének összeközülésénél mindenkor kéznél voltak a republikánus párt emberei.

A nemzeti republikánus pártnak bizottsága, melynek főhadiszállása Chicagóban volt, kiáltványt tett közzé, hogy minden szabadságszerető ember, legyen az bennszülött, vagy polgárosult idegen, lépjen a küzdelem terére az államok egyesülése érdekében.

Én is, mint említettem, hivatásom szerint elindultam Indiana államba kortesutra. Mindenfelé kint a szabad ég alatt angol és német beszédeket mondtam. A népgyűlések szónokai képviselők és tábornokok voltak, Schenk, Don Piat és H. S. Lane Indiana állam kormányzójelöltje.

Később utasítást kaptam, hogy Indiana északi részéből menjek Illinois déli részébe, hol a republikánusok igen gyéren voltak. Én rögtön utra keltem Mound Citybe, Ill., néhány mértföldnyire északra Cairotól és megkezdtem az agitálást Lincoln Abrahám megválasztása érdekében.

Ez azonban igen veszélyes dolog volt, mert körülbelül 50 mértföldnyí területben csak egy embert, Dr. Craint találtam, a ki nyíltan republikánusnak vallotta magát.

A mennyiben e városkában nem volt egy nagyobb terem, felálltam az Illinois Central vasuti állomás előtti cifra kerítésre és onnan beszéltem vagy ötven emberhez, a kik nagyrészt Illinois déli részéről, vagy Egyiptom, Ill.-ból való farmerek voltak. Ez volt az első eset, hogy valaki oly vakmerő volt ebben az igazán sötét Egyiptomban, melynek lakói rendíthetetlen hivei voltak a rabszolgatartásnak, hogy beszélni mert a republikánus párt programjáról.

Mindazáltal, hogy én igen erősen megkritizáltam az ő általuk becéző néven elnevezett "kis óriás" (Stephen D. Douglas) elnökjelöltjüknek legutolsó dolgait, mégis elég szívesen fogadtak. Mindenesetre nem azért, hogy talán az én ékes szónoklataim meghatották volna őket, hanem mert Dr. Crain iránt, kinek védelme alatt beszéltem és kinek szép Villaridge-i farmján vendége voltam, az egész környék lakossága nagy tisztelettel és szeretettel viseltetett. A környéken nem volt egy család, melynek valamely tagját Dr. Crain ne gyógyította vagy anyagilag ne segítette volna.

Ez is egy példája volt az emberiség gyarlóságának. Azt nem akarták megérteni, hogy az én működésem az emberiség jövőjének megjavítását célozta, hanem esupán az ő kedvelt doktoruknak hódoltak.

Második beszédemet Cairo, Ill.-ban mondtam a városháza nagy termében. A terem zsufolásig megtelt hallgatósággal, a kik hallani óhajtották, hogy vajjon mit tud mondani ez a "fekete republikánus." Annakidején az összes államokban ez volt a neve a republi-

kánusoknak. De én bátran beszéltem, mert ott volt oldalam mellett az én védőangyalom, Dr. Crain.

Hogy a szives olvasó jobban megértse azt a heves politikai harcot, melyet az államoknak e sötét részében folytatnom kellett, ide iktatok egy hírlapi tudósítást,

Cairo, Ill., 1860 október 5.

“Kuné Julian ur tegnap este beszélt városunkban a városháza nagytermében. A hallgatóság között nagy számban jelentek meg a demokraták John Cochran vezérével, hogy a gyűlést megzavarják szokásos erőszakosságukkal és Douglas mellett tüntessenek. Ez az a John Cochran, a ki minden republikánus gyűlésen verekedést szeretne előidézni és a ki zavargást idézett elő, mikor Fuller és Yates beszéltek városunkban. Ő most is megkísérelte beszédében megzavarni Kuné urat hitvány, gyalázó, megrágalmazó közbeszólásaival, — ezuttal azonban megbukott az ő demokrata taktikájával. Kuné ur erélyesen kijelentette a közbeszólásokra, hogy fenntartja alkotmányos jogát, beszélni és hirdetni a republikánizmust ott és úgy, a hol és ahogyan őneki tetszik.

“Ma este Kuné ur a ‘‘Cushing’s Building’’-ben fog beszélni.”

ÉRDEKES BESZÉLGETÉS LINCOLN ABRAHÁMMAL.

Ha vissza gondolok ama néhány alkalomra, mikor hallgathattam Lincoln Abrahámnak buzdító és ihlet-szerű beszédeit, vagy mikor meglátogattam a világtörténelemnek ezen kimagasló férfiát Springfieldben és ő reá gondolok, mindig eszembe jutnak a zsoltárok iró-

jának ama szavai: “Az ő istenének törvényei szívében valának s lépteit semmi sem vezethette tévutra.” Ezen szavak a legjobban jellemezték ama nagy férfiut minden tetteiben.

Különösen nem fogom elfelejteni soha találkozásomat Lincolnnal springfieldi hivatalában.

Leghőbb vágyaimnak egyike volt, hogy egyszer Lincolnnal személyesen beszélgethessek s ez végre teljesült.

A mikor felmentem a springfieldi állami épületbe és Lincoln irodájának előszobájában nem találtam senkit, a ki bejelentett volna, vagy bevitte volna névjegyet, kopogtattam az ajtón s belülről egy szívélyes “szabad” hangzott el. Mikor beléptem, Lincoln éppen játszott egyik fiával. Igen szívélyesen fogadott s rövid, jelentéktelen szóváltás után rátértünk a rabszolgaság kérdésére. Eleinte én igen óvatos voltam megjegyzéseimmal, mert több republikánus szónok és a választási küzdelem iratai is igazolták, hogy Lincolnnak nem volt vágya a néger rabszolgák felszabadítása. Sőt megválasztása esetén sem akart ellenségeskedést folytatni azon államok ellen, melyekben a rabszolga intézmény még szórványosan fennállt. Tudatában volt annak, hogy a rabszolgaságot eltörlő törvények lassan ki fogják irtani a még létező rabszolga intézményeket az Egyesült Államok területéről.

A mikor elbeszéltem neki tapasztalataimat Illinois államok déli részéből, hol kénytelen voltam szabadon az én saját érzelmeim szerint beszélni s ezt tettem mint egy polgárosult magyar számüzött, a ki Kossuth Lajos zászlaja alatt küzdöttem hazám szabadságáért, — Lincoln hatalmas alakja méltóságteljesen felemelkedett ültéből és megragadta kezemet, arcán az öröm és lel-

kesedés ragyogott felém s a mennyire visszaemlékszem szavaira, ezt mondá: "Senkinek sincs joga embertársát rabszolgaságra kényszeríteni, legyen az fehér vagy fekete. És el fog jönni az idő és el kell jönnie, mikor egyetlen rabszolga sem lesz ebben az országban!" — Ezek a szavak meggyőztek engem arról, hogy soha a világon nem hangzott el nemesebb ajkokról és szívből ennél szebb vallomása a szabadságszeretetnek.

Én tudtam, hogy Lincoln óriási küzdelem előtt állt s a mikor távoztam tőle, szívem már telve volt e nagy népképviselő rendkívüli egyéniségének imádatával. És szívemben elhatároztam, hogy fel fogom áldozni az életemet ama nagy igazság érdekében, melyet ő mondott nekem.

Én mindenesetre nem feledkeztem meg arról soha, hogy esaták előtt a titoktartás épen olyan fontos tényező a győzelem kivívásához, mint a vitézség. Azért mindaddig, a míg a esaták zaja teljesen le nem esillapult és Lincoln elnökké nem választatott, egy szót sem beszéltem senkinek e nagy férfiúnak előttem tett őszinte vallomásáról. Tudtam, hogy a négerrek egyenjogusításának minden republikánus szívből ellensége volt s ha én elárultam volna, hogy mit mondott nekem Lincoln, féltem, hogy eserben fogják hagyni.

Lincoln mindenkor nyíltan beszélt az ő érzelmeiről, de a rabszolgaság intézményeiről csak azokkal beszélt behatóan, a kikben föltétlenül megbizott. És én örökké hálával gondolok e nagy férfiúra, a ki nekem oly nagy bizalommal mondta el szívének legbelsőbb érzelmét. Ez volt a legnagyobb megtiszteltetés, mely valaha ért engem az életben.

Én is leírhatnám Lincoln Abrahám életrajzi adatait, de azt már leírták mások a legapróbb részletekig. Az-

ért én csupán azon eseményeket fogom leírni, melyek az én személyemmel állanak összefüggésben. Félbeszakitom tehát feljegyzéseimet Lincolnról, a míg az események sorozatán át ama időhöz el fogok érni, mikor másodizben találkoztam vele Washingtonban mint az Egyesült Államok elnökével 1861 június havában.

IV. RÉSZ.

LINCOLN ABRAHÁM MEGVÁLASZTÁSA.

Azon reményünk, hogy az északi államok népének többsége biztosítani fogja győzelmünket, valóra vált. De előrelátható volt az is, hogy a pártvezérek által tulhevített szenvedélyek és buzgalom a választás után le fog hűlni, mint rendszeren választások után. Különösen, ha a legyőzött ellenfél megkezdi aknamunkáját a déli államokban.

Mielőtt Lincoln mint az Egyesült Államok megválasztott elnöke elindult volna Washingtonba, a déli államok békétlenkedőinek üstje már jóval előbb forrani kezdett. Az árulást nyíltan prédikálták és tárgyalták nemesak a déli "tüzevők", hanem északi barátaik is, a kik mindenkor készek voltak a déli mesterek piszkos üzelmeit folytatni.

Az illinois-i törvényhozás az ujonnan megválasztott kormányzó, Yates elnöklése alatt összeült.

Ennek a kitünő hazafi és államférfiúnak ugy Illinois állam, mint az egész ország népe nagy hálával tartozott ama kifejtett törekvéseért, hogy a déli államok békétlenségét lecsillapította. Mint már előbb megemlítettem, hogy Wm. B. Ogden és J. Young Seammon közbenjárására, a kik tagjai voltak ama emlékezetes törvényhozó testületnek, — engemet is beválasztottak az iktatóba segédhivatalnokká.

A törvényhozás üléseinek folyamán alkalmam volt megismerkedni több kiváló egyénnel, a kik később

nagy szerepet játszottak úgy a politikában, mint a esatatóren.

A mennyiben abban az épületben laktam, hol Lincolnnak szerény hivatala volt berendezve, alkalmam nyílt megismerkedni az ő titkárával, Mr. John Hay-val, a ki később különféle módon bizonyította be irántam önzetlen barátságát.

Sok idő multán a polgárháboru után, mikor én New Yorkba utaztam ama elhatározással, hogy a bécsi világkiállításra utazom, felkerestem Mr. Hay-t, a ki akkor a "New York Tribune" egyik szerkesztője volt. Ugyanazon szívélyes barátsággal fogadott, mint egykor Springfieldben.

Minden előzetes, időszerű értesítés nélkül abban a sok veszélytrejtő napokban igen meglepett bennünket az 1860 év utolsó hetében az a hír, hogy "Fort Moultrie" erődre, — miután Anderson őrnagy elhagyta azt és "Fort Sumter" erőd felé vonult, — felvonták "Palmetto" lobogóját.

Az Egyesült Államok fegyveres ereje akkor 73.000 katonából állt, melyet Dél-Carolina állam tartott hatalmában. Ez az állam ugyanis egyik közgyűlésén olyan határozatot hozott, hogy az összes Egyesült Államok kötelékébe tartozó állami hivatalnokokat és katonatiszteket felmenti az Egyesült Államoknak tett hűségesküjük alól és bekebelezi őket a Palmetto állam kötelékébe.

Ezen hét folyamán John B. Floyd, a Buchanan kormánynak hadügyi titkára is ledobta az álarcot azáltal, hogy elhagyta állását, melyet Buchanan elnök kabinetjében elfoglalt.

Mіндеzen gyorsan egymást követő események mintegy felrázták lethargikus álmaikból a "béke minden"

áron” elvnek összes északi embereit, beleértve a mi törvényhozási testületünk tagjait is. Abban az időben érkezett Springfieldbe a babérkoszorúzott Elmer E. Ellsworth kapitány mint feje a hirneves kadétoknak. Igen érdekes alak volt, hollófekete, vállig érő nagy hajával és jó benyomást keltő katonás megjelenésével. Ha megjelent a törvényhozás termeiben, mindenkor szívélyes fogadtatásban részesült. De Ellsworth, az a kitünő hazafi, nemcsak látogatóba jött Springfieldbe, hanem felszólította a honatyákat, hogy kiki a maga kerületében igyekezzék katonai esapatokat toborozni s ezen felszólítása nagy lelkesedéssel fogadtatott.

Többen a polgárosult idegenek közül, a kik azelőtt a különféle európai államok hadseregében szolgáltak, azonnal hozzáláttak katonai esapatok szervezéséhez s azokkal esténként gyakorlatokat végeztek. Ezek között is az első helyen állt egyik polgárosult lelkes amerikaivá lett honfitársam, Mihalótzai Géza. Amig Springfieldben voltam, a következő közleményt kaptam tőle:

Chicago, Ill., 1861 február 4.

Kedves barátom:—

Igen kérlek, légy szives és kézbesítsd az ide mellé-kelt zárt levelet a címzettnek. Mi itt alakítottunk egy katonai esapatot ‘Lincoln lövészek’ név alatt. Engem választottak kapitánynul és Kovácsot hadnagygyá. A levél, mint látod, Lincoln elnökhöz van címezve, melyben engedelmet kérünk tőle nevének használatára. — Igen kérünk, légy szives kézbesítsd neki, ha otthon van s ha távol volna Springfielddtől, akkor alkalomad-tán add át személyesen.

A másik levél Yates kormányzónak szól, melyben hivatalosan értesítjük a katonai esapat megalakításá-

ról. Valamint szabadalmat kérünk a tisztek törvényes megválasztására a csapat tagjainak egyetértő beleegyezésükkel.

A harmadik levél az állami főhadsegédnek szól, a melyben kérünk hadifelszerelést. Mi igen szeretnénk "Minnie"-féle fegyvereket.

Nagyon kérünk téged, légy szíves segélyünkre lenni befolyásoddal különösen a hadifölszerelés érdekében, a mennyiben mi vagyunk az első magyar és eseh származású amerikai polgárokból alakult katonai csapat az Egyesült Államokban.

Mi ezáltal tiszteletet óhajtunk szerezni szülőhazánknak s ennek a hazának szeretét és becsülését óhajtjuk kivívni.

Maradok kiváló tisztelettel
(Pecsét)

Mihalótzai Géza.

Én azonnal átadtam e leveleket a címzetteknek. — Lincoln nagy örömmel és készséggel fogadta Mihalótzai kérését s ezt egy levélben meg is irta neki, melyet nekem adott át kézbesítés végett.

Yates kormányzó és Mather hadsegéd is örömmel válaszoltak Mihalótzinak. Kijelentették, hogy a "Lincoln lövészek" csapatának megalakítása, melyet Mihalótzai kapitány magyar és eseh származású amerikai polgárokból alakított, legszebb bizonyítéka új hazájuk iránt való hűségüknek s ezen csapatot már a legközelebbi ütközetben a esatatéren fogják kipróbálni.

SUMTER ERŐD OSTROMA.

A Sumter erőd ostroma 1861 április hó 12-én kezdődött és 14-én már kiürítettett. Április 19-én Yates kor-

mányzó Simon Cameron hadügyi titkártól utasítást kapott egy nagyobb haderő mozgósítására Cairo ellen.

Ezen rendelet azonnal elküldetett R. K. Swift tábornoknak, a ki 48 órával a rendelet kézbesítése után több század katonasággal indult Cairo ellen. E századok között ott volt Mihalotzi százada is, a "Lincoln lövészek" remek csapata.

Mihalotzi kapitány tanusított hősiességéért később alezredesi rangra emeltetett a 24-ik Illinois önkéntes ezredben. De nemsokára azután a Buzzards Bay, Tenn. esatában hősi halált halt.

AZ 1861 ÉV TAVASZA.

Kénytelen vagyok visszatérni ezen események előzményeire, vagyis a szenátusnak az 1861 év április havi gyűléseire, mely időt én Springfieldben töltöttem.

A katonai hadműveletek légköre elérte Illinois államot is és különösen hatalmába ejtette a fővárost, hol a képviselők gyülekeztek törvényalkotás céljából, de állandóan csoportokba verődve a fenyegető testvérháborut tárgyalták.

Az én jó barátom, I. N. Arnold, a kongresszusnak ujonnan megválasztott tagja elárulta Yates kormányzó előtt, hogy én a magyar szabadságharcot Bem tábornok alatt küzdöttem végig, miért is kell, hogy legyen haditudományom.

A kormányzó azonnal értem küldött és azt kérdezte tőlem, hogy a mennyiben én már ugyanis mint tiszt szolgáltam a honvédseregben, nem volna-e kedvem belépni a rendes hadseregbe.

Az én lelkem és szívem anélkül is a szabadság imá-

datával volt eltelve, azért egy pillanatnyi gondolkozás után “igent” mondtam.

A kormányzó azonnal irt egy kérvényt Cameron hadügyi államtitkárhoz, melyben kérte kinevezésemet a hadseregbe. Ezen kérvényt aláírták Yates kormányzó, titkára Wilson ezredes, I. N. Arnold, Wm. B. Ogden és J. Young Seammon, a képviselőház szónoka és több tagjai a törvényhozóknak. Valamint Koerner exalkormányzó, Hatcher államtitkár és Mather, Illinois állam hadtestparanesnokának főhadsegéde.

A kérvény ellátva a kellő peeséttel, ajánlva Yates kormányzó által mint fontos államokirat külön futárral küldetett Washingtonba a főhadiszállásra.

A mióta én a magyar szabadságharcot végigküzdöttem, nem láttam a történelmi eseményeknek oly gyors egymásután következő folyamatát, mint 1860—61 év telén. Az egyik meglepetés követte a másikat. A déli államok egymásután követték Dél-Carolina állam példáját. Ez alatt az Egyesült Államok elnöke, körülvéve titkosrendőrök által, haladt az állam fővárosa felé.

Az árulás egész nyíltan, gögösen, szemmel láthatólag küzdött a biztos alapon álló északiak ellen. Az Illinois állam kormányzósága, a mikor elérkezettnek látta az időt a tevékenységre, 1861 ápril havában összehívta az állami gyűlést. A törvényhozóknak ez az ülése igen rövid volt. Megállapított egy nagyobb kiadás, melyet a központi kormányzóság kezeibe tettek le a hadi szükséglet beszerzésének céljaira. Nehány kisebb jelentéktelen törvénycikk és egyéb ügyek rendezése után az ülést elnapolták.

EGY EZRED ALAKÍTÁSA.

Pár nappal azután, hogy Springfieldből visszatértem Chicagoba, egy polgárosult németekből álló küldöttség jelent meg lakásomon és kértek engem, hogy egy Knobelsdorf nevű uri emberrel együtt amerikai-németek és más bevándorolt nemzetek fiaiból alakítsunk egy ezredet.

Knobelsdorf azelőtt a sleswig-holsteini német hadseregben szolgált s ezen események idején mint hivatalnok működött az Illinois Central vasúttársaság hivatalában.

Eleinte én vonakodtam a tervbe belemenni, mert naponkint vártam kinevezésemet a rendes hadsereg kötelékébe. Azonban láttam, hogy azok között, a kik ezen ajánlat elfogadására unszoltak, a chicagoi német legtekintélyesebb férfiak voltak, George Schneider, Anton C. Hessing, Casper Butz és Lorenz Bretano, stb., beleegyeztem és Knobelsdorffal együtt 1861 év május 11-én megkezdtük egy gyalogezered alakítását, melyet később elneveztek a 24-ik Illinois gyalogezerednek.

Mi tehát felütöttük táborunkat egy nagy mezőn, mely a 35-ik utca körül volt, később elnevezték Douglas Place-nek. A tábort elneveztük "Robert Blum tábornak."

A "Lincoln lövészek" Mihalótzai kapitánnyal és a "Turner Union Cadets (német tornászokból alakult) szintén be akartak lépni a mi ujjonnan alakítandó ezredünkbe, Csak az volt a kérdés, hogyan szabaduljanak meg a Cairoban Geo. B. McClellan tábornok parancsnoksága alatt álló hadtestből, melybe három hónap előtt léptek be.

Én személyesen ismertem McClellan tábornokot még

abból az időből, mikor ő még az Illinois Central vasutársaságnál volt, én pedig a Marine Bank-nál dolgoztam. Én tehát felszerelve Yates kormányzó ajánló leveleivel, elindultam Cairoba, hogy a tábornoktól kérem a két esapatnak elboesajtását.

A tábornokot épen főhadiszállásán találtam, mely egy Illinois Central vasuti kocsijában volt berendezve. McClellan szívesen fogadott és meghallgatta érveléseimet s végül némi ellenvetés után engedett.

A két csapat Cairóból, melyhez Henry J. Reed kapitány Ottowában még egy csapatot toborzott, teljesen betöltötte a 24-ik gyalogezred létszámát.

Az összes haderő, mely néhány hét alatt állítottatott fel, 75,000 főt számlált és minden pillanatban készen állt az elnök hívó szavára akcióba lépni.

Én és Knobelstorff elutaztunk Washingtonba azon kéréssel, hogy az általunk alapított új ezredet a hadügyminiszter hivatalosan elismerje. Ez alkalommal igen nagy segélyemre volt John Hay-val, Lincoln egyik titkárával régebben kötött ismeretségem.

Ugyanis azokban az izgalmas napokban igen nehéz volt egy magánkihallgatást kieszközölni az elnöknel. Ezzel szemben igen könnyű volt bejutni a titkári hivatalba. Hay megígérte, hogy érdekünkben mindent el fog követni, a mi csak hatalmában áll. Ezalatt mi benyújtottuk kérvényünket a hadügyminiszterhez. Néhány napig váraкоztunk a válaszra, mikor én egy meghívást kaptam a hadügyi államtitkárhoz, Cameronhoz.

Mikor beléptem az ajtón, azonnal megszólított: "Ah, ön az, a ki a chicagói "Cameron és Lincoln Club" nevében egy ezrednek elfogadását kéri? Nagyon sajnálom, hogy ön csalódni fog reményében, mert a kérés már több mint kétszer visszautasított. Azonban —

tette hozzá — a mi önt illeti, a hadvezetőség az ön számára mindenesetre biztosít egy tiszti állást, melyet minden pillanatban elfoglalhat.”

Én nagyon megköszöntem Cameron szives ajánlatát, de kijelentettem, hogy én most egy nagyrészt polgárosult idegen bevándoroltakból alakult katonai ezrednek megbizottjaként vagyok itt, miért is addig semmiféle állást nem fogadhatok el, a míg az ezred kérése nem lesz teljesítve. Ezzel távoztam.

Mi már több mint egy hete voltunk Washingtonban s a kérés teljesítésének reményéhez oly távol álltunk, mint mikor megérkeztünk. Összeültünk tehát képviselőnkkel, I. N. Arnold-dal és alaposan megbeszéltük a dolgot. Végül elhatároztuk, hogy mindenáron Lincoln-nal személyesen kell találkozunk, sőt rá kell birtunk az ezred elfogadására.

Ezen napokban találkoztam N. P. Banks tábornokkal, a kit épen akkor neveztek ki vezérőrnagygyá. Én ismertem Banks tábornokot abból az időből, mikor ő még az Illinois Central vaustársaságnak volt az alelnöke. Banks tábornok is azonnal megismert engem és mikor elmondtam ügyünket, megígérte, hogy a menyire módjában áll, segélyemre leend. Meghagyta, hogy másnap reggel 9 órakor legyek a lakásán a Willard Hotelben s ő személyesen fel fog vezetni a Fehér Házba.

Én siettem erről értesíteni Arnoldot, a ki szintén megígérte, hogy ő is ott lesz a Fehér Házban.

Másnap reggel én és Knobelsdorf pontosan megjelentünk a tábornok lakásán, a ki elvezetett a Fehér Házba, hol akkor már nemesak az előszoba, hanem a folyosó is tele volt az északi államok kormányzóí, szenátorai és képviselőivel. A kik csaknem mind az álta-

luk alakított önkéntes esapatok — ezredek — felajánlása érdekében várakoztak az elnökre.

Most már csak az volt a kérdés, hogy miként juthassunk mielőbb az elnök elé.

Mikor annyi magas állású államférfi várakozik kihallgatásra, tudtam, hogy a belépők sorrendjét Hay elnöki titkár kezeli. Azonnal beküldtem hozzá névjegyemet. Pár pere múlva Hay megjelent az ajtóban és szívélyesen felszólított, hogy lépünk be.

A mikor Mr. Arnold vezetésével beléptünk a szobába, Hay azonnal a szemben levő ajtó felé mutatott mintegy biztatva a belépésre.

Én és Knobelsdorf osztrák vadásztiszti egyenruhánkban elég jó benyomást keltettünk mindenfelé.

Mikor beléptünk az elnöki szobába, Banks tábornok, a kinek mindenkor szabad volt belépni az elnökhöz, már ott volt és Salmon P. Chasevel épen mirólnunk beszélgettek.

Én valósággal meghökkentem, mikor megpillantottam az elnök igen kimerültnek látszó hatalmas alakját. Az államügyek sokasága láthatólag teljes súlyával nehezült fejére. Az ő élénk szelleme, mely a közelmúltban lefolyt választások folyamán oly fényesen ragyogott s őt erre a magas polera emelte, most úgy tűnt fel, mintha e szellem elhagyta volna őt. Sohasem észleltem egy embernek megjelenésében oly gyors változást.

De esakhamar elüzte ezen gondolataimat Mr. Arnold, a mikor bemutatott az elnöknek és a pénzügyi államtitkárnak mindkettőnket ezen szavakkal: “Knobelsdorf ezredes és Kuné őrnagy mint az általuk alakított amerikai-német ezrednek küldöttsége jelentek meg, hogy a kormánynak felajánlják az ezredet.”

Én pedig azonnal átnyújtottam az elnöknek írásbeli folyamodványunkat, melyet már egyszer visszakaptam a hadügyi titkártól. Lincoln belepillantott a kérvénybe és ezt mondá: "Én úgy látom, hogy Cameron nem fogad el több katonaságot. Tartok tőle, hogy az én befolyásommal sem segíthetek kérésük teljesítése érdekében. Különben is már 75.000 emberünk van a csatatéren s ha mi még többet is elfogadunk, képtelenek leszünk őket táplálni."

Én bátorságot vettem magamnak és körülbelül ezeket feleltem: "Elnök ur! Ön azt mondta, hogy 75.000 katonája van már a csatatéren. Engedje meg kérem, hogy őszinte válaszára megjegyyezhessem, hogy a forradalom legyőzésére még néhányszor 75.000 katonára lesz szükség. A mi pedig az élelmezést illeti, a mi Illinois államunk mezői annyit termelnek, a miből egy millió katona bőséggel élhetne meg."

Gondoltam, hogy e merész felelettel talán hibát követtem el s egy pillantást vetettem Chase és Banks tábornok felé. Azok éppen helyeslőleg intettek egymásnak. Lincoln pedig nyugodtan odafordult Hay titkárához és átadta neki kérvényünket e megjegyzéssel: "John, csatolj ehhez a folyamodványhoz egy rendeletet a hadügyi osztályhoz, hogy ezen ezredet fogadja el." A rendeletet Hay azonnal kiállította, Lincoln aláírta s nekem átadta. Mikor én átvettem ez iratot, azt hittem, hogy én vagyok a világ legboldogabb halandója.

Mikor mi kiértünk a Fehér Házból, az ujság azonnal elterjedt, hogy a "Hecker ezred" (a 24-ik Illinois) elfogadtatott, kormányzók, szenátorok és képviselők lelkesedéssel vettek körül.

Lyman, Trumbull és Jonh P. Kellog, stb. mind ez-

redeket jöttek felajánlani az államnak. Mindannyian csodálkoztak, hogy miként érhattük el ezt a gyors sikert. Mindenesetre nagy befolyással volt Lincolnra az én kijelentésem, hogy a háboru még csak most fog kifejlődni és óriási mérvet ölteni.

Lincoln ama reményben volt, hogy az első összeesapás után, — mely az északiak győzelmével fog végeződni, a déli államoknak eltévedt fiai vissza fognak térni az egyesülés és a haladás fiaihoz. Lincoln miután elfogadta a mi ezredünket, kész lett volna egy millió ember ajánlkozását elfogadni.

ELSŐ UTASÍTÁS A CSATATÉRRE.

Alig hogy visszaérkeztünk Chicagoba 1861 május 28-án, megérkezett az első utasítás számunkra a hadügyi osztálytól. A rendelet többek között így hangzott: "Scott, Goodes, Marsh és Dougherty ezredesek paranesnoksága alatt álló ezredek, valamint a Hecker ezredes paranesnoksága alatt álló független ezred azonnal jelentkezzék McClellan tábornoknál hadiszemlére és az Egyesült Államok hadseregében való három évi szolgálat megkezdésére."

Scott ezredes Zuáv ezrede mint a 19-ik illiniosi gyalogezred, a mi ezredünk pedig mint a 24-ik Illinois gyalogezred lettek felavatva. Pitscher törzskari kapitány volt a felavató mester.

Megemlítésre méltó, hogy Scott ezredes, a ki végtelenül szerény és derék katona volt, John B. Turchin javára leköszönt rangjáról.

Turchin orosz származásu ember volt, valódi neve: Iván B. Turchineff, a ki az orosz hadseregben mint törzskari tiszt szolgált. Résztvett a magyar szabadság-

harc ellen folytatott hadjáratban és a krimi háboruban. Turchin tulságos szabadelvű gondolkozása miatt volt kénytelen menekülni Amerikába, hová magával hozta nejét is. Mikor a polgárháború kitört, ő akkor az Illinois Central R. R. mérnöki osztályán volt alkalmazva.

Felesége nemeslelkű hölgy volt, épen úgy, mint a hirneves Florence Nigthingale, ő is a esatában férje oldalán maradt és férje ezredének, valamint az egész dandárnak sebesültjeit és betegeit ápolta a háború tartama alatt.

Mikor a polgárháború kitört, Turchin azonnal szolgálatra jelentkezett s tekintettel multjára, ezredesi ranggal nevezték ki a 19-ik Illinois gyalogezredhez, mely aztán egyike lett a leghősiesebb ezredeknek. Turchin különösen fényesen kitüntette magát Huntsville, Alabama és Missionary Ridge elfoglalása alkalmával.

Don Carlos Buel egy ízben törvényszék elé állította őt, rabszolgák felszabadításával vádolta és katonai rangjának elvesztésére ítélte. Lincoln azonban megsemmisítette az ítéletet és elégtételül kinevezte őt tábornoki ranggal dandárparanesnökká.

Egyik legnagyobb hiba volt az amerikai polgárháboruban úgy az északi, mint a déli hadsereg tisztjeinek egymás iránti irigysége. Részben ez volt az oka, hogy az a véres testvérháború oly sokáig elhúzódott.

TISZTIKAR VÁLASZTÁS EZREDÜNKBEN.

Mielőtt ezredünket hivatalosan beiktatták volna a hadseregbe, megejtettük a tisztek kinevezését, mely legnagyobb meglepetésemre nem úgy végződött, mint én azt gondoltam. Hecker Frigyet ezredessé s engem

őrnagygyá neveztek ki, de Knobelsdorf helyébe Mihálóti Gézátt választották alezredessé, a mi valóságos hitszegés volt az ezred tisztikara részéről. A későbbi események aztán igazolták, hogy az egész dologban Hecker keze működött. Engem ez az igazságtalanság annyira felizgatott, hogy felkerestem a "Chicago Press" és a "Tribune" szerkesztősegeit és a nyilvánosság előtt akartam elégtételt kérni Knobelsdorf számára. De a szerkesztők azt tanácsolták, hogy Knobelsdorf toborozzon egy új ezredet. A tanácsot Knobelsdorf elfogadta s rövid idő alatt egy új ezredet alapított, melynek aztán ő lett az ezredese.

A mikor ezredünk hivatalosan be volt iktatva a rendszer hadseregbe s mi megkaptuk fegyvereinket és a teljes felszerelést, azonnal elindultunk Alton, Ill. felé. Altonba érve a városon kívül ütöttük fel táborunkat, hol a katonaságot iskolázás, menetelés, fegyverek kezelésére, stb. teljesen kiképeztük.

A MISSOURI FOLYÓN ÁT.

Két heti gyakorlatozás után parancsot kaptunk átvonulni a Missouri folyón St. Charles felé. A folyón keresztül csak egy keskeny hajócska közlekedett, azért egész éjjelen át tartott, a míg az egész ezred átjutott a tulsó partra. Azóta sem tudom megfejtetni azt a talányt, hogy miért kellett éppen éjjel átkelnünk a folyón és nem nappal? Hiszen jó százmérföldnyire körülöttünk sehol sem volt ellenség.

Alighanem azt akarták megtudni, hogy mennyire tájékozott ezredünk a magasabb hadászat titokzatosságában. Ezredünk 1200 emberből állt ágyuk és élelmezési osztály nélkül. Én voltam a kis hajócska pa-

ranesnoka és egész éjjel tizenkétszer keresztetük a folyót. Világos nappal volt, mikor az utolsó ember és podgyászkoesi is odaát volt.

Aztán elindultunk kitüzött célunk felé. Végre feltűnt egy kis falu, mely előtt megálltunk és tábort ütöttünk. Az első kérdés az volt, hogy miként csillapítsuk le 1200 ember éhségét, a kik utoljára 24 óra előtt ettek Altonban. A katonaságnál az őrnagy kötelessége gondoskodni az ezred élelmezéséről. Bevásároltat minden szükséges élelmi cikket és fizeti a számlákat. Azonban az nem áll semmiféle katonai törvényekben, hogy miként teljesítse az őrnagy kötelességét, ha üres az ezred pénztára. Mert a mi pénztárunk ugyancsak üres volt ezen a szép reggelen.

A ezredes és a főszállásmester mikor jelentést tettem, hogy nincs semmi pénzünk, tanácstalanul néztek egymásra. Nem maradt más hátra, minthogy bevásároltattam a saját számlámra húst, kenyeret az egész ezred részére és a számlákat kifizettem a saját erszényemből. Ezzel az összeggel még ma is tartozik nekem az Egyesült Államok. Dehát én egy percig sem tudtam arra gondolni, hogy a legénység éhen vesszen el. Ezen tettemért azonban nem elismerés, hanem veszély fenyegetett az ezredes részéről, persze irigységből.

Ez már a második eset volt, hogy megharagudott rám az ezredes. Először még az altonai táborban egyszer az egész ezredet elvezettem a Missouri folyóhoz fürödni. Fürdés után minden egyes embernek egy pohár sört rendeltem s azt is a saját pénzemből fizettem. Ezért haragudott meg az ezredes.

GRANT EZREDES.

Ezredünk nemsokára parancsot kapott, hogy St. Charlesben vonatra ülve induljon Mexico felé. Akkor találkoztunk először a híres 21-ik Illinois gyalogezreddel, melynek U. S. Grant ezredes volt a parancsnoka. A ki őt nem ismerte, azt hihette, hogy egy közös farmer s nem egy ezrednek parancsnoka. Az oldalán nem volt kard, az egész ismertető jele volt az egyszerű kék zubbonyán látható ezredesi jelvény

A 21-ik és a 24-ik ezredek John M. Palmer tábornok dandárához tartoztak. John M. Palmer a háboru kitörése előtt szenátor volt az állami törvényhozásban. Tüzes hazafi volt, de egyszersmind rendithetlen demokrata. Először mint ezredes szolgált a 13-ik Illinois önkéntes ezredben, majd nemsokára kinevezték dandárparancsnokká. Sok évek multán Illinois államban kormányzóvá választották s az ő kormányzósága alatt égett le Chicago. Phil. Sheridan hatalmas vita folytató Palmerrel a nagy-tűz miatt, mely viták végeredményükben bizony nem gyarapították Palmer babérait.

V. RÉSZ.

A 24-IK ILLINOIS GYALOGEZRED MEXICOBAN.

Mialatt ezredünk Mexicoban állomásozott, állandóan több irányban küldtünk ki csapatokat, meghiusítandó a szövetséges csapatok tábornokának, Pricenek ama tervét, hogy Missouri államot megyerje a szövetségesek ügyeinek támogatására.

Ezredünk ezen kirándulása folyamán csupán apró kémszemléket folytatott s ezen munkájában a legkisebb háborgatásban sem részesült a missouriak részéről. Azonban az élelmezési osztályok hiányát mégis éreztük. A mennyiben az apró guerilla-bandák megfékezése volt célunk, ezredünket is guerilla haremodorban osztottuk fel. Első sorban birtokunkba vettük a vasutat teljes felszerelésével, mikor a szükség úgy kívánta.

Rövid idővel azután, hogy megérkeztünk Mexicoba, közelebbről megismerkedtem U. S. Grant ezredessel, a 2-ik önkéntes ezred parancsnokával, a kit még ott Mexicoban neveztek ki dandárparancsnokká.

Pope tábornok volt a dandárparancsnoka a Mississipp-i és Missouri folyók területén fekvő ezredeknek. Ugy gondolom, alkalmas lesz e helyen, hogy némi epizódyszerű adatokkal emlékezzem meg U. S. Grant tábornokról. Épen úgy, mint megszoktunk emlékezni a nagy Napoleon, Washington vagy Lincolnról.

Az egész művelt világon minden iskolás fiú tudja, hogy ki volt Ulysses Simpson Grant. Az én óhajom

csupán ama eseményekről megemlékezni, melyek azon idő folyamán játszódtak le, a míg én szerencsés voltam az ő dandárában szolgálni.

Grant a polgárháboru kitörése előtt Galena, Ill.-ban az édes apja bérkereskedésében dolgozott. Jó barátja volt E. B. Washburn nevű polgártársának, a ki a Galenai kerületnek congressmanje volt. Washburn igen éleslátású férfiú volt, a ki Grantban egy kitűnő katonát fedezett fel s azon igyekezett, hogy bejuttassa őt a springfieldi katonai ügyosztályon parancsnokló Thos. S. Mather főhadsegéd mellé segédül az Illinois államból jelentkező önkéntes ezredek beosztása munkájában.

Ugy Grant, mint Washburn csakhamar belátták, hogy Grant sokkal hasznosabb tevékenységet fejthet ki hadi tudásával egy ezred élén, mint a hadsegédi iroda asztala mellett.

Éppen ezért Grant kapitány 1861 június közepe táján elhagyta Springfieldben betöltött állását és kineveztetett a 21-ik Illinois önkéntes gyalogezred parancsnokává, melyet Mattoon, Ill.-ban toboroztak össze.

Én még láttam Grant kapitányt Mather tábornok irodájában íróasztala fölé hajolva dolgozni, mikor 1861 május 18 és június 8-ika közt mint látogató jártam Springfieldben. Akkor még nem tulajdonítottam semmi fontosságot az ő személyének, csupán akkor, mikor mint a 21-ik ezred parancsnokával találkoztam vele Missouri északi részén, hol akkor én mint a 24-ik ezred őrnagya voltam jelen. A mint említettem, akkor sem gyakorolt reám valami különös hatást polgárius megjelenésével. Csak mikor közelebbről megismertem, akkor lepett meg nagy katonai képzettségével.

Az ő egyszerü, polgárius külseje meggyőzött engem

arról, hogy nem a ragyogó tábornoki egyenruhák takarják a haditudás lángelméjét.

Moltke tábornok, a poroszok nagy hadvezére, kivel a francia-porosz háboruban találkoztam, szintén egyike volt a legragyogóbb tehetségű hadvezéreknek, de a csatában soha sem jelent meg fényes egyenruhában, sőt még kard sem volt az oldalán.

LEONARD SWETT ÉS GRANT TÁBORNOK.

Hogy Grant tábornok állhatatos volt elfogadott eszméihez, azt fényesen igazolta az ő titokzatos hallgatagsága és állandóan komoly arca. Ha ő az ellenségnek bármilyen erős hadállását el akarta foglalni, ezt mondá: "Én ki fogom üzni ebből az állásból, ha az egész nyáron át kell is küzdenem!" Grant tábornok állhatatos, erős jellemében hasonló volt Lincoln Abrahamhoz.

Leonard Swett, egyik bizalmas barátja Lincolnnak, egy izben nagy gyorsasággal sietett Washingtonba panaszt emelendő Grant tábornok ellen, a ki akkor a Cairo, Ill.-ban működő hadtestnek volt parancsnoka. Grant Swettet hadi törvényszék elé állította és parancsot adott neki, hogy ha 24 óra alatt nem menekül az ő kerületéből, agyonlövöti.

Mikor Lincoln végig hallgatta a panaszt, ezt mondá: "Hát, Swett, ha én a te helyedben volnék, én kerülném Ulysses Simpsonnak láthatárát. Mert ő, — a mennyire én ismerem — ha téged elesíphet Cairobán, be fogja váltani ígérését. Azért okosabban teszed, — mint a feketék mondják — ha az erdőkben jársz."

Swett megfogadta Lincoln tanácsát és került Grant tábornok láthatárát.

Folytatva Grant tábornokra vonatkozó észrevételeimet, ezentul csupán azokról fogok írni, a mik szoros összefüggésben vannak az én személyemmel.

Mi nem sokáig voltunk együtt Mexico, Mo.-ban, mikor a 21-ik ezredet sürgősen áthelyezték Pilot Knob, Mo.-ba. A 24-ik ezred St. Louison át érkezett az Iron Mountain vasuttal Pilot Knobba.

Én, mikor St. Louisba érkeztünk, malária-lázba estem, minélfogva St. Louisban kellett maradnom orvosi gyógykezelés alatt. Nehány hétig feküdtem St. Louisban a legjobb orvosok gyógykezelése alatt. Végre annyira felgyógyultam, hogy épen indulni készültem ezredemhez, mikor egy levelet kaptam Hecker ezredestől, melyben arra kért, hogy maradjak St. Louisban és várjak rá, a míg ő is oda fog érkezni egy lovastűzér század alakításának megbeszélésére.

Hecker csakhamar meg is érkezett St. Louisba és közölte velem terveit a lovas tűzérség ujoncozását illetőleg. Azután kért engem, hogy John C. Fremont tábornokhoz intézzek egy kérvényt — a ki parancsnoka volt a nyugati hadműveleteknek — hogy azonnal megkezdhessem az ujoncozást a kérdéses tűzérség ügyében.

Én azt kérdeztem Heckertől, hogy miért nem ő mint ezredes lép e kéréssel Fremont elé, mindenesetre több nyomatéka volna, mintha én, az őrnagy lépek elő. — Hecker azt felelte, hogy Fremont táborkarának Asbóth Sándor tábornok a főnöke, a ki nekem számüzött honfitársam és jó barátom, tehát több eredménye lesz kéresemnek.

Erre az érvelésre nem feleltem, hanem Hecker ezredes írásbeli hivatalos kérvényének vétele után beleegyeztem a dologba.

JOHN C. FREMONT TÁBORNOK ÉS FÉNYES
TÖRZSKARA.

Nem lesz érdektelen, ha néhány sorban megemlékezem John C. Fremont tábornokról. Bátran ki merem mondani, hogy a nyugati hadműveletek vezetésében nem volt egy sem a tábornokok között, a kinek oly nagy lett volna tekintélye a nép között, mint Fremontnak, a ki első elnökjelöltje is volt a republikánus pártnak. Lincoln csak tiszteletének akart adni kifejezést, mikor Fremontot, — a ki zászlóvivője volt pártjának — kinevezte vezérőrnagygyá és a nyugati hadműveletek paranesnokává. Fremont épen úgy, mint McClellan elsőrendű szervező képességgel birt. A esata halogatásával az ellenség táborában egyenletlenséget akart előidézni és úgy legyőzni őket. Körülvette magát egy ragyogó törzskarral, nagyrészből magyarokkal és a magyar szabadságharc volt tisztjeivel. Köztük volt Asbóth Sándor ezredes is, a ki mikor a magyar szabadságharcosok török földre menekültek, Kossuthnak hadsegéde és ügyvivője volt. Asbóth ezredest később dandárparanesnökká nevezték ki és egy hadosztály volt vezényletére bizva. Ő épen úgy kitüntette magát a polgárháboruban, mint a magyar szabadságharcban.

Asbóth egyike volt a legvitézesebb huszártiszteknek. Kétszer sebesült meg veszélyesebben. Első ízben a bal arcán kapott egy veszélyes sebet, másodízben pedig a balkarja tört el két helyen.

1865 március 13-án nevezték ki vezérőrnagygyá és öt hónap mulva már visszavonult a katonai pályáról. 1866-ban kinevezték Argentina és Uruguay köztársaságba mint az Egyesült Államok ügyvivőjét, hol arc-

sebe kiujult és a sebláz 1868 január 21-én megölte a hős katonát.

Aztán ott volt a törzskarban Fiala ezredes, szintén magyar számüzött, a ki a magyar szabadsághareban mint őrnagy hareolt. Ott volt még Zágonyi kapitány, a ki megalapítója és paranesnoka volt a híres Fremont testörgárdának, mely négy lovasescapatból állt.

Zágonyi ezen gárdának egyik szakaszát St. Louisban, másikat Cincinnatiában, harmadikat Kentuckyban és a nyvediket Wisconsinban toborozta össze.

Zágonyi kapitány, később őrnagy, 1861 augusztus 10-én kezdte meg a toborzást St. Louisban s már 12-én az első esapat teljes volt. Testőreinek ruhája sötétkék szövettől készült s meglepően csinos volt. Lovákat mind Zágonyi őrnagy válogatta össze személyesen.

Ez a testörgárda 150 emberből állt és legelső hōstet-tük volt, mikor Springfield, Mo.-nél megtámadtak egy 2000 főnyi ellenséges csapatot és megfutamtították. Ebben az ütközetben, mely október 25-én folyt le, 52 embert és 40 lovat veszített az a hōsi gárda. Én soha sem birtam felfogni, hogy ezen hōsies gárdát miért oszlatták fel s tagjait Fremont visszavonulása után beosztották a többi lovasság közé.

Fremont tábornok törzskara európai mintára volt berendezve s a haditerveket mind e törzskari irodában dolgozták ki. Azonban ezen terveket nem teljesítették kellő szigorral és azért az eredmények nem voltak kielégítők. Habár én nem voltam annyira jártas a magasabb hadi tudományokban, mégis képes voltam véleményt alkotni arról, hogy a sok eredménytelen működésnek az a sok időmulasztás volt az oka, melyet Fremont főhadiszállásán elkövettek, a hol én is egy

izben, mikor Fremont tábornok elé kértem bebocsájtást, két hétig voltam kénytelen ácsorogni.

Merem állítani, hogy sokkal kevesebb komédiával lehet kieszközölni egy kihallgatást valamely király, avagy esászárnál, mint annak idején Fremontnak főhadiszállásán St. Louisban.

Prentiss tábornok, a ki Fremont hadosztályában egyik dandárparancsnok volt, ha még élne, élő szóval is bizonyítaná ezen állításomat. Maga Prentiss tábornok is, kivel ama két hét alatt ismerkedtem meg és gyakran találkoztam vele, panaszkodott nekem, hogy bármikor is keresi hivatalában az osztályparancsnokot, soha sem képes találkozni vele.

JESSIE BENTON FREMONT.

A mikor végre bebocsátást nyertem Fremont elé szinte megrettentem a pazar fényű teremtől, hol látogatóit fogadta. A mint az ember belépett, jobbról egy óriási tükör állt, mely mögött Mrs. Jessie Fremont volt, a ki hallani kívánt minden szót, mely a látogató és tábornok között elhangzott. Nekem később elmondták, hogy ő mindenkor föntartotta magának e hatalmat, tekintet nélkül a látogatók személyére. Továbbá elmondták nekem azt is, hogy a tábornok soha sem adott egy kérésre határozott választ addig, a míg Mrs. Fremonttal nem tanácskozott a kérés fölött.

Megemlítésre méltó, hogy mikor Fremont 1861 szeptember 26-án hadtestével kivonult St. Louisból, mely hadtest Franz Siegel és Asbóth Sándor tábornokok hadosztályaiból állt, soha sem mulasztotta el a táborból minden eseményről és hadi mozdulatairól, tábori

életéről naponkint kimerítően értesíteni feleségét, Fremontné asszonyt.

Az én kérésem Fremonthoz az volt, hogy engedje meg egy lovas tüzérszázad alakítását a 24-ik Illinois ezred számára s engedje meg, hogy a tüzérszázad legénységének toborzását St. Louisban megkezdhessem. Kérésemet Fremont azonnal teljesítette.

Engem ez a gyors beleegyezés meglepett és kétségbe vontam, hogy meg volna a hatalma Fremontnak az engedély megadására a hadügyminiszterium beleegyezése nélkül. Dehát ez most engem nem érdekelt, ezredesem parancsát követtem, melyhez a szentesítést Fremont tábornok megadta.

EGY LOVAS TÜZÉRSÉG TOBORZÁSA.

Én azonnal berendeztem egy ujoncfelvételi hivatalt, melyben két embert alkalmaztam ezredünkből, egy őrmestert és egy káplárt.

Ennek véghezvitele 10—14 napot vett igénybe, mely után elhatároztam, hogy azonnal ezredemhez sietek Ironton, Mo.-ba. Sürgönyöztem, hogy lovamat küldjék Pilot Knobba, az Iron Mountain vasut végállomásához. Én azonnal vonatra ültem, hogy odaérjek. Mikor odaértem, nagyon meglepett a parancsőrtsztnak ama jelentése, hogy Hecker ezredest az ezred nagyrészével Grant tábornok Fredericktonba küldte, hogy összekötést létesítsen Cape Girardeauval és vonuljon Cairo felé.

A mint megérkeztem Irontonba, azonnal jelentkeztem Grant tábornok főhadiszállásán, mely egy kertben felállított sátorban volt.

A tábornok nem volt ott, de bemutatkoztam Raw-

lins törzskari kapitánynál, a ki később törzskari főnök lett s mikor Grant elnökké választatott, Rawlins hadügyi államtitkárrá neveztetett ki.

Grant nemsokára megjelent és felvilágosított a legutóbbi eseményekről, melyek hatása alatt kénytelen volt a 24-ik ezredet Fredericktonba küldeni. Ő nem ajánlotta nekem, hogy minden kíséret nélkül induljak ezredemhez, mert az egész környék hemzseg a guerilla csapatoktól. Így várnom kellett, a míg egy csapat fog indulni akár Cape Girardeauban, akár vissza St. Louisba, honnét Cairoba mehettek ezredemhez.

LOVAGLÁS GRANT TÁBORNOK TÁRSASÁGÁBAN

Másnap, megérkezésem után egy gyalogezred érkezett Irontonba Ohioból, melyet Grant tábornok dandárába osztottak be. A tábornok lejött sátoromba és szívélyesen meghívott egy sétalovaglásra, melynek célja leendő egy alkalmas helynek kikémlelése az ujonnan érkezett ezred táborának felütésére. Ez a lovaglás, mely két óra hosszat tartott, örökre emlékezetessé lesz előttem.

A mellettem hallgatagon lovagló társam semmi jelet sem árulta el az ő nagyságának. Én beszéltem a magyar szabadságharcról, melyet végig küzdöttem az egyesült osztrák és orosz hadak ellen és e nagy férfiú csendben hallgatta előadásomat. Néha-néha megkockáztatott egy-egy kérdést szabadságharcunk okára és kimenetelére. E rövid kérdésekből ama meggyőződésre jutottam, hogy az a férfiú, a ki mellettem lovagolt, egy mélyen gondolkozó és érző ember.

Grant szemmel láthatólag szimpatiaival volt a szabadságharcunkban résztvett összes tábornok iránt.

Mielőtt eltérnék e tárgytól, nem mulaszthatom el, hogy e helyen is kifejezzem hódoló tiszteletemet ezen férfinagysága iránt. A ki, mikor elérte dicsőségének tetőpontját, a legyőzött szövetséges foglyoknak azt mondá: "MenjeteK és vigyéteK magatokkal kardjaitokat és lovaitokat. Az előbbiekből csináljatok ekevasat és azon ekék elé fogjátok lovaitokat. Éljük békében!" — ezek voltak bucsuszavai a szabadon bicsájtott ellenséghez.

SZEMÉLYES ÜGYEK MEGVILÁGÍTÁSA.

Végre elérkeztem emlékezéseimnek ama pontjához, melynek leírásával különben nem akartam untatni a szives olvasót, de a mennyiben már előbbi fejezeteimben többször említést tettem azon feszült viszonyról, mely köztem és Hecker ezredes között mindjobban kiélesült, olyannyira, hogy Hecker mindent elkövetett, hogy engem kiüldözzön abból az ezredből, melyet én alapítottam nagy fáradság és áldozatok révén. Távollétem alatt helyemet egy olyan gonoszlelkű tiszttel töltötte be, a ki multságokat rendezett tiszteletére és ellenem a legmesszebbmenő intrikát folytatta, miáltal az ezredes kegyeibe fogadta őt. Az én legfőbb bűnöm Hecker szemében az volt, hogy én nem vettem részt soha az ő orgiáin.

Mikor én St. Louisból épen indulni akartam Cairoba ezredemhez, akkor értesítettek, hogy a rendeletet megváltoztatták és az ezred parancsot kapott Cairoból Washingtonba, D. C. indulni, hogy a potomaci hadtesthez csatlakozzék. Említettem, hogy Grant tábornok az ezred nagyobb részét még szeptember elején elküldte, hogy az összeköttetést fentartsa Cape Girardeaival.

Azonban Prentiss tábornok sok igen értékes időt volt kénytelen St. Louisban tölteni, várva kihallgatását Fremont tábornoknál, a ki őt dandárparanesnökká akarta kinevezni Grant tábornok fölé.

Prentiss tábornok teljes tudatában volt az én tevékenységemnek St. Louisban, melyet én többször elmondtam neki, mialatt vártunk a kihallgatásra. És ez a tábornok mégis helyeselte a jogtalanul kiadott rendeletet ezredemtől való elmozdításomra.

Én nem tulajdonítottam semmi szándékos rosszindulatu éelzást megsértésem szempontjából, hanem tudatlanságot és a katonai erkölcsszabályoknak teljes hiányát láttam az egész dologban. Soha sem hallottam, hogy egy dandárparanesnok betegség miatt felmentsen állásától egy tisztet minden alapos orvosi vizsgálat és a tiszt tudta nélkül.

Szeptember 17-én posta fordultával kaptam e rendkívül érdekes levelet:

Fort Holt, szept. 16. 1861.

Kuné Julián urnak:

A tábornoki rendeletnek 6-ik száma értelmében, a mely 1861 aug. 29-én Prentiss tábornoktól beérkezett. azonnal értesitem önt, hogy tekintettel egészségi állapotára, mely képtelenné teszi önt a hadjárat nehézségeinek elviselésére, az én ezredemben való szolgálat alól tiszteletteljesen felmentem.

Én elküldtem önnek a fenti értesítést ehieagoi eimére, a mint kezeimhez jutott a rendelet, de ugy látom, hogy ön nem kapta meg a közleményt.

Ezennel felkérem önt, hogy ezredem számára az

ujoneozást szüntesse be, mert az ön működési határ-
ideje augusztus 29-én lejárt.

Hecker Frigyes,
a 24-ik Illinois ezred ezredese.

Mihelyt megkaptam ezen levelet, azonnal siettem
Fremont tábornok főhadiszállására, elpanaszolandó
Prentiss tábornok és Hecker ezredesnek hallatlan el-
járását. Mialatt a főhadsegéd végighallgatta pana-
szomat, a következő rendeletet adta:

A nyugati főhadiszállás
St. Louis, Mo., 1861 szept. 12.

Különleges rendelet, 209. szám:

Kuné Julián őrnagy a 24-ik Illinois önkéntes ezred-
ben utasíttatik, hogy ezredével Washingtonban egye-
süljön.

Fremont tábornok rendeletére

I. C. Kelton, hadsegéd.

Ezalatt a 24-ik Illinois ezred parancsot kapott Louis-
ville, Ky.-ba vonulni, hol Anderson vezérőrnagy volt
a Cumberland hadosztálynak parancsnoka.

Mihelyt én bezártam az ujoneozási hivatalomat és
rendbe hoztam a házbér stb. követeléseket, azonnal,
ama rettenetes vasuti katasztrófa után, melynél a 19.
Illinois ezredből sokan meghaltak és megsebesültek,
elindultam Cincinnati át Louisville felé. Mihelyt meg-
érkeztem Louisvillebe, azonnal átadtam Fremont 209.
számu különleges rendeletét Anderson tábornoknak, a
ki ezen rendeletet rendkívüli tétovázással hitelesítette.

E tettével is beigazolta, hogy mennyire ingadozó

természetü paranesnok volt, ha valamely ügyben kellő elhatározásra volt szüksége.

Anderson tábornok hitelesítése:

Cumberland hadtest főhadiszállása:

Louisville, Ky., 1861 szept. 30.

Ezen uri ember (Major Kuné) egy különleges rendeletet adott át nekem. Azonban ugyanezen ügyben Hecker ezredes is kézbesített nekem iratokat, melyekből meggyőződtem, hogy egy hosszú és beható vizsgálat után eldöntetett, hogy Kuné Julián többé nem tiszt az ezredben.

Én mindenesetre meg fogom tenni a jelentést az Illinois állam kormányzójának, a kinek hatáskörébe tartoznak ennek az ezrednek ügyei.

Nekem nincs időm ezen ügynek újból való átvizsgálására.

Robert Anderson,
vezérőrnagy.

Mikor megkaptam ezen meglepő hátíratot egy a hadsereg magasabb tisztjének kiadott különleges rendeletére, nem maradt számomra más, mint vissza utazni Springfield, Ill.-ba és Yates kormányzóhoz fordulni, aki a következő bizonyítványt adta.

Illinoisí főhadiszállás.

Október 3, 1861.

Különleges rendelet, 1294. szám:

Ezennel igazoljuk, hogy egy végrehajtási rendelet menesztetett Kuné Juliánhoz, 1861, aug. 26-án, melyben ő a „24-ik Illinois önkéntes ezred” őrnagyává neveztetett ki 1861 jun. 17-től kezdendő kelettel.

Ezenkívül semmiféle más rendelet nem adatott ki et-

től az osztálytól, mely utasította volna Kuné őrnagyot, hogy tegye le hivatalát. Miután az Egyesült Államok főnhatósága nevezte ki őrnaggyá, továbbra is ebben a rangjában ismerendő el.

Hitelesítettett: október 3. Thomas S. Mather,
Illinoisi főhadsegéd.

Richard Yates,
kormányzó.

Mialatt én el voltam foglalva Springfieldben, Yates kormányzónál a fenti irat érdekében, ezalatt Anderson tábornokot elmozdították állásától. A cumberlandi hadosztály parancsnokságát, W. Tecumseh Sherman dandár-parancsnok, vezérőrnagy vette át. Ez az esemény engemet nem lepett meg. Mert Anderson tábornok sokkal gyöngébb jellem volt, hogysen ő a Kentucky és Tennessee államokban erélyes tevékenységet birt volna kifejteni.

Sohasem találkoztam Sherman tábornokkal, azért is nem ismerve őt, nem akartam véle is úgy járni, mint Andersonnal, — elhatároztam, hogy egyenesen Washingtonba fogok menni és ott a hadügyminiszteriumban fogom előadni ügyemet.

Mindenesetre itt meg kell említenem, hogy Prentiss tábornoknak ama jogtalanul kiadott rendelete, — melynek értelmében engem őrnagyi rangomtól akart megfosztani — a 24-ik ezrednek több vélem sympathizáló tisztjét arra indította, hogy magukévá tették ügyemet.

Azon tisztetek egy bizottságot neveztek ki, melynek tagjai voltak: Mauff Ágoston, kapitány, Klokke hadnagy és én. E bizottságot utasították, hogy azonnal

utazzék Washingtonba a hadügyminiszteriumba és ott adja elő a rajtunk ejtett sérelmeket.

Hála legyen az én jó barátaimnak, akik Lincoln jeles hivatalnokai voltak a hadügyminiszteriumban.

Mi azonnal a következő rendeletet kaptuk:

Hadügyminiszterium, főhadsegédi iroda.

Washington, 1861, október 14.

Különleges rendelet, 278. szám:

Egybehangzóan a hadügyi államtitkár elhatározásával, Kuné Julián, őrnagy, Mauff Ágoston, kapitány és Klokke hadnagy, a „24-ik Illinoisi önkéntes ezred” tisztjei itt e városban utasítatnak, hogy haladéktalanul induljanak Lousville, Ky-ba, hol a Cumberlandi hadosztály főparanesnokának, W. T. Sherman tábornoknak tegyenek jelentést ügyükről és folytassák kötelességüket az ezrednél.

C. R. Gausch,
főhadsegéd.

Négy nap mulva, Sherman tábornok a következő rendeletet adta ki:

A Cumberlandi főhadiszállás.
Louisville, Ky., 1861, okt. 18.

Különleges rendelet, 61. szám:

Kuné Julián, őrnagy; Mauff Ágoston, kapitány és Klokke alhadnagy, a „24-ik Illinois önkéntes ezred”-től, ezen főhadiszálláson megtették jelentésüket a hadügyminiszternek 278 számú különleges rendelete értelmében, és a hadügyi államtitkár utasítása szerint, utasítatnak, hogy térjenek vissza ezredükhöz, Coles-

burgh-ba, hol szolgálattételre jelentkezzenek az ezredesnél.

Sherman,
dandárparanesnokló, tábornok rendeletére,

Oliver D. Green,
főhadsegéd.

Az ember azt hinné, hogy Sherman tábornoknak fentti rendeletére meg fog hajolni az ezredes. De nem úgy történt.

A fentti rendelettel felfegyverkezve Mauff kapitány és Klokke hadnagy kíséretében megérkeztem a Colesburgi ezredemhez, hol azonnal jelentkeztem az ezredesnél. Hecker, igen hidegen fogadott és csak annyit mondott:

„Iát őrmagy ur, ma délután a diszfelvonulás alkalmával olvassa fel az ezred előtt Sherman tábornok rendeletét.”

Ezen rendelet értelmében én még aznap délután a diszfelvonulás alkalmával az egész ezred előtt felolvastam Sherman tábornok rendeletét. Ennek megtörténte után, én vissza vonultam a számomra kijelölt sátorba s amint kényelmesen helyet foglaltam az egyik tábori széken, egy pisztoly lövés dördült el a sátorom mellett s egy golyó süvitett el közel fejemhez, keresztül furva a sátor két oldalát.

Én felugrottam és azonnal tisztában voltam azzal, hogy ez egy merénylet volt az életem ellen. Röktön az ezredes sátorához siettem és jelentést tettem néki az esetről ama megtoldással, hogy azt írja bele a Sherman tábornokhoz küldendő napi jelentésébe.

Az ezredes természetesen nem úgy tette meg a jelentést a lövésről, mint ha az nekem lett volna szánva, ha-

nem egy egész más mesét talált ki. Rólam úgy irt, mintha én azt akarnám, hogy az életemet biztosítsák a csaták folyamára stb.

Én nem akartam megvárni, amíg engem tényleg lefognak gyilkolni ott a táborban, neki ültem és én magam irtam meg a merényletről jelentésemet, Louisvillébe a főhadiszállásra.

Az én jelentésem egyszerre továbbított Hecker hamis jelentésével együtt Washingtonba, honnét egyszerre kapott Hecker egy rendeletet és Sherman tábornoktól egy levelet, melyek a következőleg hangzottak:

Hadügyminiszterium.

Washington, 1861, okt. 14.

W. T. Sherman tábornokhoz, a Cumberlandi hadosztály parancsnokához

Louisville, Ky.

Tábornok ur!

A hadügyi államtitkár a „24-ik Illinoisi önkéntes ezred” tisztjeinek ügyében a következő határozatot hozta, melyet van szerencsém tisztelettel tudomására juttatni:

1. Hogy azon rendelet, mely ama tiszteknek, akik különben hiven megfeleltek kötelességeiknek, az ezredből való kizárásukat célozza, a hadügyminister jóváhagyása nélkül, érvénytelen. Azon hamis rendeletet a hadügyminister nem hogy jóváhagyta volna, hanem utasította annak megsemmisítését.

2. Hogy ebből kifolyólag, azon tiszték, akiket az állásaikból jogtalanul elmozdítottak helyére kineveztek. állásaiktól azonnal megfosztassanak. Azonban szolgálati idejük tartamára a fizetésük kiutaltassék, mert az egész ügyben nem ők voltak a hibásak.

Azonban ezen tiszték kifizetési kérdése döntés végett a hadügyminiszterium elé terjesztendő a teljes vizsgálat befejezése után.

Ameennyiben az ezredes és a tiszték között nem az egyetértés, hanem a folytonos surlódások zavarják a szolgálat főfeltételét, az egységes működést. Hecker ezredes az ezred parancsnokságát adja át az alezredesnek.

Thos. A. Scott,
a hadügyi államtitkár segédje.

Ezen rendelet értelmében én is utasítást kaptam, hogy önt felhatalmazzam a „24-ik Illinoisi önkéntes ezrednél”, Hecker ezredes által jogtalanul alkalmazott tiszteket állásaikból elmozdítani sziveskedjék. Ez ügyben minden további értesítéssel a hadügyministeri hivatal szolgál, mely ki fogja utalványozni ama tiszték időszerinti fizetéseiket is.

Ezen ügynek iratai tisztelettel beküldetnek önnek.
Tábornok urnak kész szolgája

Geo. Ruggles,
főhadsegéd.

Másolat, Sherman tábornoknak, Hecker ezredeshez intézett leveléről:

Louisville, Ky., 1861, okt. 22.

Hecker ezredes, Colesburg parancsnoka:

Az ön október 21-én kelt levelét megkaptam. Egyzersmind kezeim közé jutott részletes leirata ama vádaknak, melyekkel ezredének különféle tisztjei vádoltattak, de ma már lehetetlen törvényt ülni felettük.

Én ismételten felszólítom önt, hogy intézze el ezen ügyet csendben. Hivja össze tisztjeit és lássa, hogy ki-

vel nem képes egyöntetűen működni. Nekem jelentették, hogy egy pisztoly lövést tettek Kuné őrnagyra. Ön magyarázza ezt meg kellően s én remélem hogy az őrnagy elfogja fogadni az ön magyarázatát. Nagy igazságtalanság volna, egy olyan kitűnő embert mint az őrnagy lehetetlenné tenni, csupán a tiszték egyenetlenkedése miatt ebben a roppant veszélyes időben.

Ismételten felszólítom, hogy ezredében az egyenetlenkedéseknek okvetlenül véget kell vetnie, mielőtt én az egész ezredet feloszlatnám, amit nem szeretnék megtenni.

W. T. Sherman,
brigadéros.

Mielőtt eltérnék a nekem oly izléstelen tárgytól, egy levélnek másolatát mutatom be, melyet Yates kormányzótól kaptam Fremont tábornokhoz címezve:

Én nem adtam át ezen levelet soha Fremontnak, mert nem akartam ezredemet még nagyobb bonyodalomba keverni.

Prentiss tábornok által kiadott engemet kizáró rendelet, semmi tekintetben sem volt törvényes sem érvényes, ép azért e levélre ugysem volt szükség.

YATES KORMÁNYZÓ LEVELE FREMONT TÁBORNOKHOZ.

Illinois állam, 1861, sept. 2.

J. C. Fremont, vezérőrnagy:

Uram: Én igen óhajtanám, ha Kuné Julián őrnagy urnak, a „24-ik Illinois ezredben” megengedtetnék, hogy elhagyná ezredét és segítségünkre volna egy új ezrednek megalakításában, a mi államunk területén.

Mi igen nagy hiányát érezzük hasonló képzett katonának, azért nagyon szeretném, ha Kuné őrnagy szolgálatát biztosíthatnánk számunkra.

Azért én hiszem, hogy ön megfogja engedni távozását ezredétől a fenti cél érdekében.

Szivességével igen lekötelezne. Kész hive

Richard Yates,
kormányzó.

Ezen irat ma is kezeim között van, nem akartam átadni a címzettnek, amennyiben küzdelmem az ezredessel már befejeztetett. És mialatt én megkaptam az elégtételt, Fremont tábornok a nyugati hadtest parancsnokságát átadta Hunter tábornoknak.

Én bármikor és bárkinek készséggel megmutatom az ezen szomorú ügyre vonatkozó összes iratokat, melyek a legigazságosabb ítéletet tartalmazzák. Amit ezen ügyre vonatkozólag leirtam, nem a felingerelt lélekből, hanem az egyszerű és örök igazság alapján állítottam a szives olvasó elé.

VI. RÉSZ.

ELSŐ BELÉPÉS A KERESKEDELMI CSARNOKBA.

Amikor kiléptem a hadseregből, elhatároztam, hogy valamely üzlethez fogok kezdeni.

A chicagói nagytőzsdének 1863-ik évben, John Hancock volt az elnöke s én is beléptem az elnöksége alatt álló intézménybe.

A csarnok akkor még az úgy nevezett „New House” épületben volt a South Water Streeten. Az én üzleti kötéseim az 1863—66-ik évek folyamán elég jövedelmezők voltak. Azonban üzlettársam szerződést kötött a kormánnyal nagyobb mennyiségű zab szállítására Cairo, Ill.ba az ottani katonaság számára.

Az áru szállítása pontos időre eszközöltetett, de az „Illinois Centrál vasut” sokáig késett a szállítással. Ezalatt a háboru véget ért s a nagy szállitmány a nyakunkon maradt. Nem birtuk eladni, mire aztán a vasuttársaság a több vagon szállitmányt beleöntötte a Mississippifolyóba.

AZ UJSÁGIRÓI PÁLYA KÜSZÖBÉN.

Én mindenkor imádója voltam a költészet, zene és művészetnek. Minden szabad órát hangversenyek, operai előadások és felolvasásokon töltöttem.

Egyik barátom, Shuman alkormányzó a „Chicago Evening Journal”-nak volt szerkesztője. Az ő unszolására elfogadtam a lap zenei rovatának szerkesztését.

Ezt az állást több évekig töltöttem be, mialatt ismeretiséget kötöttem ama idők összes jelesebb opera- és hangverseny énekeseivel.

Chicago 1865 év tavaszán készült megünnepelni az első zenei palota megnyitásának napját a "Crosby Operahouse" ünnepélyes felavatásával.

Mr. Jacob Grau a megnyitásra egy külön opera társulatot szervezett és megnyitóul: Verdi "Troubadur"-ját adták.

Én nem hiszem, hogy valaha nagyobb sikerrel adták volna ezt az operát, mint azon a megnyitó estén. Dehát a művésznők és művészek között voltak ama kor leg-híresebbjei. Hölgyek: Carozzi Zuchi, Clara Louise Kellogg és Moreusi. Férfiak: Signori Massimiliano, Mazzolini, Lotti és Susini.

A Crosby opera-színház egy új korszak kezdetét jelentette Chicago zenei világában. Mielőtt a színház megnyílt volna, azelőtt is voltak zenés előadások az 50-es években közkedvelt „Metropolitan Hall”-ban, mely a Randolph és La Salle utcák sarkán volt. Ott aratta első sikeréit az akkor még ifju Patti Adelina. Sógora, Strakosh Mór volt a managerje, aki valóság-gal felvillanyozta a chicagói zenekedvelőket.

Már a 60-as években az öreg "Metropolitan Hall" lassan helyet adott a modernebb "Bryan Hall"-nak, hol már csak a híresebb művészek léptek fel.

Aztán volt még egy közkedvelt hely a "Farewell Hall", hol Moody és Sanky tartottak vallásos előadásokat. Hans Balatka pedig zenekarával, — melyből később a híres "Thomas-Orchester" alakult, — a Metropolitan- és Farwell hallokban felváltva rendezte hangversenyeit. Megjegyzendő, hogy mikor a "Crosby Opera house" felépült, nagy forradalmat idézett

elő. Ez volt az első kísérlet, hogy Chicago zenekedvelőinek számára egy drága épületet emeltek a nyugat ezen rohamosan növekvő metropolisában.

Ha az ember elolvassa ama híreket, melyek ama zenei palota megünyiltásáról beszélnek, látjuk, hogy a költészet és szónoki hir — egyesülten segítették emelni a zeneművészetet.

A felavató ünnepélyeket azonban megzavarta a nagy nemzeti csapás, 1865 április 14-én Lincoln Ábrahám-nak megöletése.

Az alkalmi szónok Geo. C. Bates, hirneves ügyvéd volt s a felavató ódát W. H. C. Hosmer, Chicagói leg-híresebb lantosa írta. Emlékezetes szép estéje volt az Chicagónak, mely még fényesebb lett volna, ha az a borzalmas csapás nem borította volna gyászba az egész országot.

Azok között a sok művészek között, akikkel szerencsém volt megismerkedni az én zenei kritikus állásom idejének tartama alatt, igen sokra emlékszem akiket nemesak mint művészeket ismertem, hanem a színpadon kívül is barátaim voltak. Azok akik a kritikus hátlátlan szerepére vállalkoznak jól tudják, hogy ez az állás nem volt irigyelésre méltó. A féltékenység csaknem minden ágában a művészetnek olyan volt, mintha vele született volna. Hogyha a kritikus az egyik művészt fellépése után kissé jobban megdicsérte, a truppnak többi tagjai mind nekimentek. Mindenkor elkellett készülnie a botrányra. Ha egy művésztől irt az ember esupán a legjobb jelenetét volt szabad megemlíteni.

Mindazon által én kritikáimat mindenkor félelem nélkül és semmiféle kicsinylő- sem kedvező megjegyzésekkel nem kísértem s talán ez volt az oka, hogy kritikáimat az igazság mértéke gyanánt fogadták.

Az én benső ismeretségeim révén, melyeket néhány szinpadi igazgatóval kötöttem, mint: Jacob Grau és C. D. Hess, — megismerkedtem a szinpad esillagaival is mint: Piccolomini, Paulina Canissa, Papera Rosa, Minnie Hauek, Susan Galton, Caroline Richings, Salvini, Ristori és mások.

A HONVAGY ÉBREDÉSE.

Az a végzetes csapás, mely Ausztriát az 1859 évben Olaszországban folytatott háboruban érte, valamint a 1866-ik Königráti porosz győzelem Ausztria fölött, — és a Sadowai veszített csata végleg összezuzták azt a láncot, melyet Ausztria oly szorosán kovácsolt Magyarország nyakára.

Mi mindnyájan, akik száműzetésbe menekültünk, jól tudtuk, hogy elfog jönni az idő mielőbb, mikor mi ismét visszatérhetünk meglátogatni szülőföldünket.

A porosz- és osztrák háboru fényesen igazolta, hogy az utóbbi a magyar nemzet önkéntes támogatása nélkül tehetetlen és könnyen tönkre verhető. Egész magyar ezredek mehtagadták az engedelmességet, inkább átpártoltak az ellenséghez.

Ez eredményezte a kiegyezést Ausztria- és Magyarország között, miáltal az utóbbi biztosította magának mindazon javakat, melyekért 1848-ban küzdött; mely küzdelem miatt kellett száműzetésbe menekülnünk és 18 évig tiltva volt viszontláthatni szülőföldünket.

Az összes politikai száműzötteknek általános bünbocsánatot hirdettek, ha visszatérnek.

Engem is elfogott a vágy, hogy viszontláthassam hazámat, mely vágyam csak 1869-ben teljesülhetett a

nagy kolera járvány után, mely Chicagóban dühöngött.

Az én régi jóbarátaim Wm. B. Ogden, Jonathan Young Scammon és mások segélyével a városi tanács engem nevezett ki a város déli részére adófelügyelőnek, mely hivatalt egészen a kolera lecsillapultáig töltöttem be.

ELSŐ LÁTOGATÁS HUSZ ÉV MULTÁN.

Husz év után 1869 évben először indultam tehát a nagy utra, hogy viszontláthassam szülőházamat.

Azok az érzelmek, melyeket átéreztem, mikor megpillantottam a budai szülőhegyeket. leirhatatlanok. Nekem úgy tünt fel, mintha egy hosszú, nyomasztó álomból átszenderültem volna egy szebb, — édesebb álom világba. Aztán mintha fokozatosan ébredtem volna és mind jobban megismertem a körül feltáruló, édes ismerős tájat: az én drága szülő hazámat.

Amikor lecsillapult az affölötti örömem, hogy azon az édes szülőföldön jártam, keltem, első gondolatom volt fölkeresni egyik jó barátomat Prick Józsefet; mivel 1855-ben találkoztam Chicagóban, amikor S. Young Scammon fiának nevelője volt és a "Chicago University"-nek szintén 4—5 évig volt tanára. De mikor az osztrák kormány világszerte hirdette az amnestiát, akkor Prick József is visszatért Magyarországra, hol csakhamar képviselővé választották; majd néhány év multán Torontál megyének főispánjává neveztetett ki.

Különös játék a sorsnak, hogy Prick József, bár 1849-ben megmenekült a vértanuk sorsától, mégis a király áldozatává lett.

Ugyanis, 1879-ben a szegedi árviz idején a király

meglátogatta az árvizzel sújtott Szeged városát; és Prick József főispán saját négyes fogata hordozta a királyt a szerenésétlenség színhelyén. Prick egy másik fogaton ülve vezette a királyt vivő fogatot. Lovai valamitől megbokrosodtak és kocsiját elragadták. Prick kiesett a kocsiból és sebeibe nem sokára meghalt.

A szegedi árvizről lévén szó, nem mulaszthatom el, hogy meg ne említsem e helyen az amerikaiak ama lelkes áldozatkészségét, melyet annak idején tapasztaltam letiport nemzetünk iránt.

Amikor megérkezett az első hír, arról a borzasztó árvizről, az akkor még egyetlen magyar kör a "Deák Kör", melynek tagja voltam, azonnal rendkívüli gyűlést hívott össze és engemet kértek fel pénzgyűjtésre. Persze azért, mert én akkor tagja voltam a kereskedelmi esarnoknak. Én tehát ugyanott indítottam meg a gyűjtést.

Gyűjtő-ivemen az első adakozók voltak: Philip Armour és B. P. Hutehinson, mindketten: \$100—100 adtak. Alig két nap alatt 2500 forintot gyűjtöttem, melyet a "Deák-Kör" azonnal elküldött Szegedre.

Europában igen sok emberrel ismerkedtem meg. Különösen Bécsben és Budapesten talákoztam olyan férfiakkal, akik vagy a zene- vagy a művészet terén. — vagy mint államférfiak voltak nagyhirű emberek.

Az egyik budapesti szálloda éttermében talákoztam és megismerkedtem a magyar nemzetnek egyik kiváló világhírű fiával, Dr. Vámbéry Ármin orientálistával. Éppen akkor tért vissza egy roppant veszélyes kutató utjáról Ázsia ismeretlen vad belsejéből.

Dr. Vámbéry, 1864—65-ben mint egyszerű "Dervis" (kolduló mohamedán szerzetes) bekalandozta Bokhara,

Khiva, Samarkand stb. vidékeket, mely utazásáról egy végtelen nagybecsű művet írt. Valamint az ázsiai oroszországról is értékes könyvvel gazdagította a tudomány világát.

Én, mikor megismerkedtem e nagy tudóssal és hallgattam elbeszéléseit, valósággal el voltam ragadtatva az örömtől.

A második nagy férfin, kivel talákoztam, Pulszky Ferenc volt. Ő is nagy tisztelője volt Kossuthnak, akit 1851-ben feleségével együtt követett Amerikába.

Pulszkyt szintén halálra ítélte az osztrák kormány 1849-ben. De az 1866-ik porosz-vereség után, ő is amnesztiát kapott. Pulszkyékra még ma is élénken emlékezik néhány newyorki és bostoni család.

Pesten talákoztam Pulitzer Józseffel, aki akkor, ha jól emlékszem, már tagja volt a "Missouri törvényhozó testületnek". Mindketten vendégei voltunk Házman budai polgármesternek.

Aztán talákoztam Türr István tábornokkal, akivel először Londonban talákoztam mikor Aelppóból visszatértem s véle együtt laktam huzamosb ideig.

Türr Istvánnak az élete igen regényes volt. Száműzetésének első éveit Londonban töltötte. Majd Franciaországba ment, hol megismerkedett Lesseps Ferdinánddal, akivel együtt készítették a "Suez" csatornát. Előkelő megjelenése miatt csakhamar nagy szerepet játszott III-ik Napoleon udvarában. Eugenia császárnő első kedvence volt, aki egyik legkedvesebb udvarhölgyét adta hozzá nőül.

Mielőtt kitört volna a francia-porosz háboru, a francia kamara egy rendkívül fontos üzenetet küldött Bismarck-hoz, s ezen fontos ügyet Türr Istvánra bízták.

Mikor a második császárság összeomlott, Türr Ist-

ván is visszatért Magyarországra, hol az állam mint főmérnököt alkalmazta és a folyam szabályozás terén fejtett ki nagy tevékenységet.

Az én otthoni látogatásom idején Gróf Andrássy Gyula volt a miniszterelnök és Deák Ferencz volt a trón legerősebb támasza.

Deák egyike volt a legtisztább jellemeknek. A szabadságharc idején, az első felelős magyar minisztériumban ő volt az igazságügy minisztere. De mikor Magyarország kikiáltotta a függetlenséget, Deák letette hivatalát és vonakodott követni Kossuthot a rendkívüli radikalizmusban. Deák a törvények szigoru megtartása mellett akarta tisztázni a helyzetet s Magyarországot mint az osztrák császárság egyik tagját óhajtotta látni. Ezt később kiegyezési művével el is érte.

Minden esetre nagy kérdés, hogy sikerült volna-e Dek terve, ha Ausztria nem szenved annyiféle vereséget, mint 1859-ben Olasz- és 1866-ban Poroszországtól.

TALÁLKOZÁS MŰVÉSZEKKEL.

Európai utazásom folyamán igen sok nagy művésszel költöttem ismeretséget. Első volt Rubinstein Antal, a világhírű zongoraművész, kivel Bécsben találkoztam és Grau Jakab nevű impressárióját megnyertem egy amerikai művészi körutra. De éppen mikor Grau aláakarta írni a szerződést, egy szomorú eset megakadályozta ebben. Ugyanis Grau magasfoku paralyzisben szenvedett, mely abban a pillanatban tört ki rajta és megfosztotta beszélő képességétől is.

Én aztán magam csináltam meg az egész dolgot; de

nemcsak Rubinstein, — hanem Winiawsky, a híres lengyel hegedűművész is aláírta a szerződést.

Mikor 1872-ben visszatértem Chicagoba, nagy élvezettel hallgattam e két nagy művésznök játékát az "Aikin Opera House"-ban a Wabash Avenuen. A chicagói nagy tüzvész után ez volt a egyetlen használható terem.

A mikor Bécsben meglátogattam Rubinsteint, volt alkalmam megismerhetni őt, mint férfit, családapát és mint nagyművészt egyaránt.

Egy ízben, mikor a bécsi dalárda egy nagyszabású hangversenyt rendezett a bécsi "Music Hall"-ban, Rubinstein dirigálta a zenekart. Az orgonánál pedig Liszt Ferenc ült.

Nem volna teljes az én megemlékezésem, ha kifejezném a leghíresebb magyar énekművésznőt, Gerster Etelkát, kivel Budapesten találkoztam sógoránál, Kausser I. S. urnál, az akkori budapesti amerikai konzulnál.

Még mielőtt a nyilvánosság elé lépett volna, gyakran gyönyörködtem bájos énekében. 1879-ben már a chicagói "Farewell Hall"-ban rendezett hangversenyével valósággal extázisba hozta Chicago zeneértő közönségét.

Aztán fellépett a "Grand Opera"-ban is. Nem régen felkereste bátyját, Dr. Gerster Árpád hírneves newyorki orvost.

Valamint nem felejtetem el a én jó barátomat Reményi Ede világhírű magyar hegedűművészt, aki többször aratott óriási sikereket Chicagóban.

Én legelőször Nagyváradon hallottam őt játszani, mikor otthon jártam. Aztán a 70-es—80-as években többször járt Amerikában. Valahányszor Chicago-ba érkezett, mindenkor értem küldött és elbeszélgettünk

a rég mult időkről. Különösen fivérééről, aki az 50-es években Chicagóban lakott, de a 60-as években visszavért Budapestre, hol birói állást nyert.

Reményi Ede mindenkor a "Grand Pacific" szállodában lakott. Hangversenyeit a legnagyobb termekben rendezte, hol órákig hallgattam memyei játékát, Liszt és Brahms magyar dalait. Reményei nagy gyűjtője volt a hegedű ritkaságoknak. Vajjon elhelyezték-e hegedűit a magyar nemzeti muzeumban.

Reményi nemesak nagy hegedű-művész volt, de egyszersmind nagy hazafi is. Arany betűkkel kellene megörökíteni, hogy amit esodás művészetével a külföldön szerzett: 60,000 forintot ajándékozott Gróf Széchényi István és Petőfi Sándor szobrára. Reményinek mindig az volt óhaja, hogy valamelyik hangversenyén hegedűvel kezében érje a halál. Ez beteljesült, mert 1898-ban egyik hangversenyén, San-Franciscóban érte a halál játék közben.

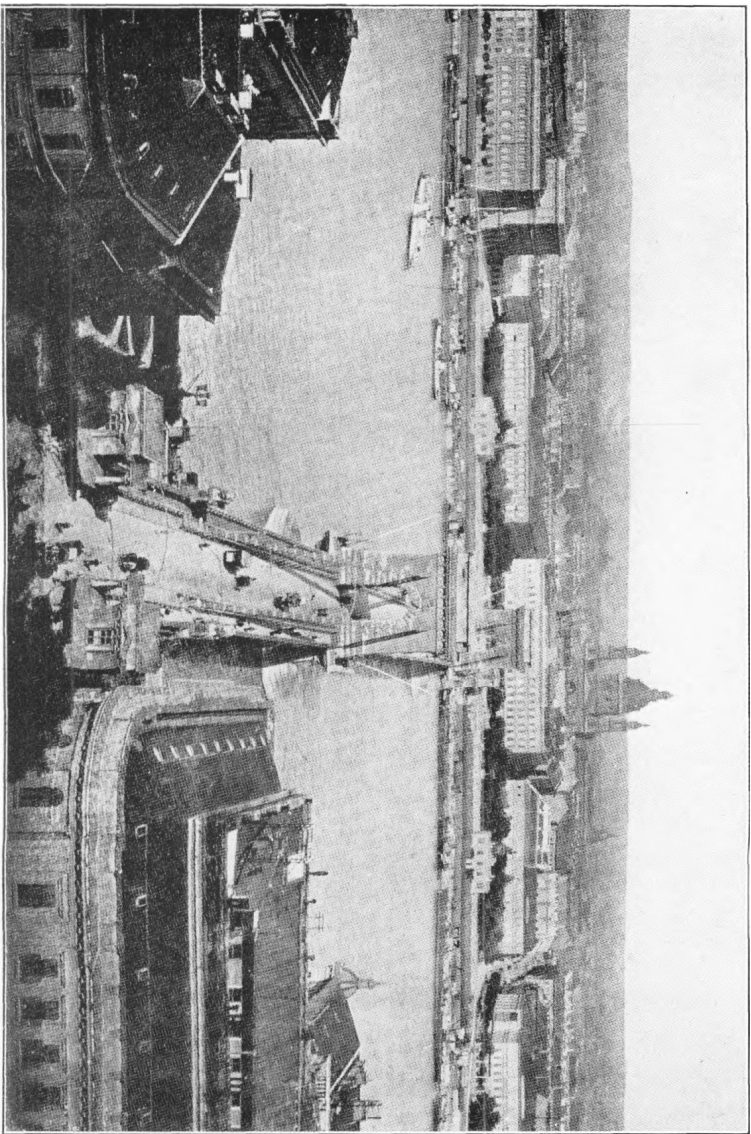
Az európai és amerikai államférfiakról, akikkel 1870-ben, a porosz-francia háború folyamán találkoztam, sorrendben fogok írni.

KORONKINTI LÁTOGATÁS BUDAPESTEN.

Az 1870-ik év nyarát Budapesten töltöttem, Kauser, budapesti-amerikai konzulnak, mint jóbarátomnak lévén szívesen látott vendége.

Kauser ur, magyar ember volt, de több évig lakott Newyorkban, hol amerikai állampolgárrá lett.

Én éppen Kauser udvarán néztem, amint kísérleteztek a Nicholson-féle Asphalt keverék lerakásával, mikor a konzulátus egyik hivatalnoka sietett felém egy

BUDAPEST LÁTKÉPE A VÁRBÓL.

abel-távirattal, mely számomra érkezett s ez volt tartalma:

Kuné Julián, az amerikai konzulátus révén

Pest, Magyarország.

“Menj Páris ostromához — Válasz fizetve.

White.”

E hír aztán hirtelen megváltoztatta az én terveimet. Éppen indulni akartam Oroszországba, hol egy körutazást óhajtottam tenni. Horace White a “Chicago Tribune” főszerkesztője, egyik legjobb barátom volt, s azért sürgönyét úgy tekintettem, mint egy parancsot. Hozzávéve még az én kalandvágyó ifjúságomat, — nem esoda, ha örömmel fogadtam a haditudósító állást. Különben is évek óta voltam a lapnak tudósítója, bármerre utaztam, így ez nem volt számomra újdonság.

Még ugyan az nap estéjén buesut vettem Kauser barátomtól és azonnal elindultam Berlinbe.

Amint megérkeztem Berlinbe, azonnal felkerestem régi barátomat, Kreisman Henry-t a berlini-amerikai főkonzult, akinek szives felvilágosítására egyik bankházban megtöltöttem kiürült kinstáramat. Tapasztalásából tudtam hogy egy haditudósítónak bőkezűnek kell lennie.

Kreisman konzul igen régi ismerősöm volt, még a chicagói régi napokból. Az 50-es években chicagói városi hivatalnok volt, mikor megismerkedtem véle. Majd az 1860-ik évben a republikánus pártnak titkára és Lincoln elnöksége alatt a berlini nagykövetségre, N. B. Judd, nagykövet mellé, mint titkár neveztetett ki. Később Judd visszavonulása után Kreismannt nevezték ki főkonzullá.

Első teendőm volt a berlini katonai parancsnokságtól megszerezni a katonai utlevelet, hogy követhessem

a folyton előnyomuló német hadsereget. Eleinte úgy vettem észre, hogy a német hadvezetőség vonakodott kiadni számomra a "pass port"-ot, de hála az amerikai nagy történész és berlini nagykövet George Bancroft közbejárásának és Kreisman segélyének, végre megkaptam a következő hivatalos okiratot:

„Minden polgári és katonai hatóságok, ezennel felkéretnek, hogy ezen irat felmutatójának, Kuné Julián urnak, minden tekintetben oltalmat és segílyt nyujtsanak.

Berlin, 1870 Szeptember 12.

(Pecsét.)

V. S. Windt, őrnagy.

Ezen irattal, melyen a királyi hadsereg főtábornokának pecsétje volt, mely minden tilos utat megnyitott számomra, — szeptember 17-én elhagytam Berliut.

A CSATA SZINHELYÉN.

A távolság vasuton Berlintől Cologne-ig körülbelül 74 német mértföld, melyet a háboru idején 10 óra alatt megtenni, igazi csodaszámba ment.

Cologneban azonnal vasuti kocsit kellett váltanom, mely alig 8 óra alatt vitt el Lebramont-ba, Belgium-ba.

Szerencsémre, mielőtt elértem volna Magdeburg-ot, megismerkedtem egy igen fontos személyiséggel, aki éppen a Páris előtti táborzó hadsereghez utazott, mint a német főposta-hivatal kiküldöttje, hogy egy gyors postai vonalat létesítsen Berlin- és Páris előtti főhadiszállás között.

Utazásomat azután ezen uri emberrel folytattam, ki nek révén pontos és gyors pósta összeköttetést nyertem Belgium és Sedán között. Aztán Rheims és Chateaux Thiery, Epernay és Meaux-on át. Mert a régi pos-

ta, mely Berlin és Páris közt volt, Saarbrücken, Pont Mousson-on és Nancy-n át, öt napot vett igénybe. Amilyen gyorsan nyomult előre a német hadsereg, olyan gyorsan követte mindenfelé a pósta. A porosz seregek alig értek el egy-egy francia várost, már a porosz pósta készen várta ott összekötve a berlini főpostával.

UTAZÁS BELGIUMON ÁT.

Amint említettem, megismerkedtem egy postai alkalmazottal, akinek segélye nélkül bizony nehezen értem volna el a porosz főhadiszállást. Így könnyű volt helyzetem, mert ez a kormánytól kiküldött hivatalnok állandóan kocsin utazott, s a kocsit mértföldszám fizette, persze az állam költségére. Engem pedig örömmel hívott meg utitársul, hogy megne unja magát.

Lebramont, Belgiumban vettünk egy hintót, mely elvigyen a legközelebbi állomásra Bouillon-ba. Hanem a kocsi tulajdonosa oly nagy összeget kért, hogy kénytelenek voltunk, egy ottani "vörös kereszt" állomás vezetőjéhez fordulni, kinek megmutattuk papírjainkat s az rendelkezésünkre bocsájtotta kocsiját. A kocsis egy belga lovaskatona volt, aki oly nyaktörő gyorsasággal hajtott, hogy minden pillanatban féltünk a felfordulástól.

Az ut melyen mentünk az Ardennes hegységen vezetett keresztül, folyton hegyre fel- és völgybe le haladtunk igazán festői tájékon át. Lovaink francia lovak voltak, melyeket a poroszok vettek el a franciáktól és használatra átadták a vörös-kereszt egyesületnek azon esetre, ha német sebesülteket kellene szállítani a kijelölt kórházakba.

Az uton nagyszabásu francia "cusassier"-okkal találkoztunk, akiket Belga határszéli tüzérek kísérték kijelölt helyeikre, hol azok mint hadifoglyok voltak kénytelenek vesztegelni, amíg a háboru tart.

Belgium, mint a német és francia államok közé ékelt kis ország, kénytelen volt szigoruan ragaszkodni a semlegességhez.

Három órai erős hajlás után elértük Bouillont, mely egy igen piszkos kis város volt. Azok a szűk utcák élénken emlékembe hozták a palesztinai és syriai városokat. A főtér tele volt sebesültekkel, akiket a sedáni esatából hoztak ide. Mi nem birtunk találni egy hajlékot éjszakára.

Egy helyen arra kértem a háztulajdonosát, hogy legalább a konyha kövezetre engedjen lefeküdnünk, de megtagadták.

Végre több órai sikertelen fáradozás után egy belga orvos megosztotta velünk szobáját.

Ez az "Aeseulap" utód igen nagy francia barátnak tünt fel előttem, mert valóságos hátborzongató emlékeket mutatott nekünk, melyeket a sedáni esatátéren szedett össze. Ez az ember ugy tünt fel előttem mint egy Vampir, mely a halottakat és haldoklókat kirabolja.

A házigazdánk szintén nagy francia barát volt. Az pláne azt ujságolta nekünk, hogy Páris előtt 10,000 porosz katonát a levegőbe röpitettek a franciák. És hogy Páris bőven el van látva mindennel, hogy egy évig, sőt tovább is képes kibirni az ostromzást.

Amit mi leginkább óhajtottunk, az egy kis meleg étel volt, hogy éhségünket esillapithassuk, de arról szó sem esett. Nem kaptunk mást, mint egy kenyeret; s ezt közösen elköltöttünk vacsora gyanánt. Mielőtt a

kenyeret megszegtük volna, a házigazda a keresztjegyét vetette reá, talán azt hitte, hogy úgy jobban csillapíthatja éhségünket.

Másnap 19-én, hétfőn reggel 7 órakor elhagytuk Bouillon-t és egy gyorskocsival indultunk Sedan felé.

Az utasok között volt két férfi és három hölgy, közöttük egy öreg uri hölgy, aki Sedánnál megsebesült fiát kereste a harctéren.

Ő franciához ment nőül, és ott laktak franciaországba, miért is nagy német gyűlölő volt. És valahányszor egy német lobogót pillantott meg az utazás folyamán, mindig undorral fordult el tőle.

Ez a hölgy elég merész volt a szemembe mondani, hogy a amerikai polgárháboru idején ő a déliek hive volt. Én pedig elég udvariatlan voltam és azt mondtam, hogy tekintettel a háboru szerencsés kimenetelére, semmit sem számít, hogy az ő sympáthiája melyik rész mellett volt.

Mikor pedig egy magas hegyre gyalogosan kapaszkodtunk fölfelé, az előbbi urhölgy öreg férje ünnepélyesen biztosított arról, hogy Poroszország sohasem fogja legyőzni a franciákat, mert a francia hadügyi államtitkár Le Boeff legujabbi jelentése szerint még két millió fegyveres áll rendelkezésére stb.

Mindazonáltal, mikor a poroszok bevették Párist, csak 25,000 fegyverest találtak.

A koesin volt egy ifju hölgy is, aki jegyesét kereste, egy tisztet a "Turko" származásu ezredben.

Megjegyzendő, hogy a német hadsereg vezetői igen előzékenyek voltak hasonló egyének iránt, hogy szeretteiket élve, — vagy halva megtalálhassák.

Amikor elértük a német harcvonalt, óriási számban

vonultak velünk szemben a francia hadifoglyok. Részen Belgium, részben Németország felé.

A harevonal táján leirhatatlan szomorú volt az egész vidék. Magán viselte az utolsó napok rémes csatáinak képét. Különösen "La Chapelle" környékén, mintha a halál boronája haladt volna arra keresztül.

Givonne-ban, nyole mértföldnyire Sedán-tól, nem maradt egy ház sem sértetlenül a halált osztó és házromboló ágyugolyóktól.

Givonne és Digni között a pusztaság teljesen el volt borítva, sok-sok ezer tarisznya, kenyérzsák és törött fegyverektől.

Közel Digni-hez mély völgyben volt egy börgyár, épen a közép táján a rettenetes csataternek. Csodákosodája, ez a börgyár teljesen sértetlenül maradt. A lövegek ugyanis a völgy fölött repkedtek el dombróldombra és a gyárat sértetlenül hagyták. Annak a gyárnak tulajdonosa nagyon meggazdagodott. Mert a csata után mind felszedte a csata folyamán kimult lovakat, és bőruket lefejtve felhasználta bőrkészítésre.

La-Chapelle-től kezdve egész Sedán-ig és környékén minden falu a "vörös kereszt" embereinek birtokában volt. Minden ház tömve volt sebesültekkel. Amerre csak a szem ellátott, mindenfelé tábori kórházak voltak felütve és az utakat összezuzott szekerek zárták el.

SEDAN.

Ez egy ismeretlen kis városka volt, esupán a Francia-Porosz háború előtt. De 1870-ben Sedán világhírvé lett, mert e helyen adta meg magát Napoleon császár 83,000 ember élén. E hadseregben a császáron ki-

vül ott volt főhadvezére: McMahon, Marshall és 39 más tábornok, 230 törzstiszt, 2600 tiszt. Mindnyájan hadifogságba jutottak.

Hogy némileg tájékozzam olvasóimat erről a rettenetes csatáról és a franciák óriási veszteségéről, leírom azokat az adatokat, melyeket később a Versaillesi főhadiszálláson kaptam.

A híres Weissenburgi, Saarbrueekeni, Worthi és Graveloti csaták után McMahon-nak még mindig 150, ezer ember állt rendelkezésére. A "Beaumonti" csatában 25,000 embert vesztett; Sedánnál szintén 25,000 ember volt vesztesége. ezek nagyrészből hadifogságba kerültek.

Sedánnál 83,000 ember megadta magát. Körülbelül 44,000 ember nagyrészt súlyosan megsebesült és körülbelül 3000 ember átszökött Belgiumba. Ez összesen a 4000 tiszt és több mint 50 tábornokkal együtt 150 ezer főnyi veszteséget jelent Beaumont és Sedánnál.

Rettenetes vezetés volt ez, mely páratlanul áll a modern hadvezetés történetében. A katonaság sokaságának pusztítása mellett ennek megfelelően rengeteg nagyságu volt a hadiszerek vesztesége is.

A németek hadizsákmányul ejtettek 400 ágyut, köztük 70 gyorstüzelőt és 100 nehéz ágyut, 10,000 lovat és óriási mennyiségű lőszert, valamint rengeteg mennyiségű élelmiszert.

Sedan az Ardennesi hegység között fekszik a Maas (Meuse folyó jobb partján, körülbelül 14 mérföldnyire Mezier-től délkeletre és ugyanannyira Thionville-től. Körül van véve apró dombokkal, melyek közül a legmagasabb 1000 lábnyi.

Van egy várszerű erődítménye, az azonban örök talány marad, hogy az a két kiérdemült nagy hadvezér

McMahon és Bazaine, miért szorították oda a 150,000 főnyi hadsereget, hol mint egy esapdában a német hadak birtokába kerültek.

Amikor Sheridan, amerikai tábornokkal találkoztam Versailles-ben, aki jelen volt a sedani csatában, azt mondta nekem, hogy a sedani vereségnek a francia tábornoki kar volt az oka. A francia csapatok oly hősiiesen küzdöttek a rettenetes csata folyamán, hogy az bámulatos volt.

Szerinte soha életében nem látott oly hősies küzdelmet, mint a melyet Bazailles-nél vívtak a francia tengerészek Martin DesPelliers tábornok vezénylete alatt. A német katonaság ezrei hullottak el a rettentő összecsapás alkalmával. Később egy museumot és szobrot emeltek a hős tengerészek emlékére Bazaillesben.

Sheridan megjegyezte, hogy ha a francia hadak vezetői oly ügyes taktikusok lettek volna, mint a német hadvezetők, akkor a csata kimenetele az ellenkező eredménnyel végződött volna.

A csata folyamán Sheridan és Forsythe tábornokok mint a német törzstisztikar vendégei voltak jelen és elmondták nékem észleleteiket.

Sheridan Forsythe tábornok társaságában egy magaslatról figyelte a csata menetét. Az egyik dombon látott egy erős francia hadosztályt. Egyszerre látja, hogy egy osztály német gyalogság rohamot intéz a domb ellen. Sheridan odafordult kíséretéhez mondván: "Szegény ördögök, azok igen gyengék ahhoz, hogy azt az erős hadosztályt elüzzék onnét." Alig néhány pillanat telt el és a német gyalogság már visszaverve menekült. Később ugyanazon német hadosztály tetemesen megerősítve, ugyanazon domb ellen indult, mikor Sheridan megpillantotta a francia lovasságot,

mely hirtelen attakra igazodott. Sheridan megdöbbenve mutatott a fenyegető veszélyre és felkiáltott: "Istenem! a francia lovasság rohammal söpri el azt a német hadoszlopot!"

A következő pillanatban iszonyu erővel indult meg a francia lovasság, mint egy rettenetes hógörgeteg közeledett a porosz gyalogság felé, melynek már nem lévén ideje uégyszöget formálni, egy rettenetes sortüzet adott a már alig 300 lábnyira levő lovasságra. Ez a sortüz borzalmas volt. A lovasok százai buktak fel lovaikkal együtt s az utánuk rohanók rajtuk keresztül hullottak halomra.

Több napok multak el már a csata óta, de a halottak csaknem mind még ott heverték szerte-széjjel a csata-téren temetetlenül. A Meuse folyóhoz katonaságot küldtek ki, hogy fogdossák ki a halott francia lovas-katonákat és lovaikat a folyóból, melyet annyira megtöltöttek a hullák, hogy a folyó medret elzárták és a víz már a városba folyt.

A vasuti indóház, melyet átalakítottak kórházzá, tömve volt sebesültek és foglyokkal, akik várták elszállításukat Németország felé. Az összes vasutak igen lassan közlekedtek, mert nagy mennyiségű hasznavehetetlen lokomotivok és vasuti kocsik lepték el a vágányokat az egész Meziersi vonalon.

A Meuse folyó partján mindenféle frissen hantolt sírok emelkedtek és leégett házak füstölgő romjait lehetett látni csupán.

Azt igen nehéz lett volna megmondani, hogy az a sok fehér keresztrel jelölt sírhant vajjon német vagy francia katonákat takar-e.

Milyen különös szeszélye is ez a sorsnak, eltűnődve álltam meg a pusztulásnak e rettenetes helyén. Ime

ezrek nyugosznak itt az örök álomban, akik — mint mindnyájan tudjuk — sohasem találkoztak azelőtt és nem volt okuk soha egymásra haragudni, mégis megölték egymást ösmeretlenül. A látvány mely körülöttem elterült, óriási benyomást tett rám.

Én már láttam több esatának szinterét, de a pusztítás és kegyetlenségnek oly rettenetes nyomait egy háboru folyamán sem láttam, mint Sedannál.

Megvallom őszintén, hogy örültem, mikor elhagyhattam a pusztulásnak e városát, hol csupán néhány óráig voltam jelen, amig követhettem az "Unser Fritz" hadseregét, mint azt a németek dédelgetve elnevezték.

Sedánt szeptember 19-én d. e. 11 órakor egy számunkra rendelt gyorskocsin hagytuk el (megjegyzendő, hogy az én póstamesterem állandóan társaságomban volt).

Sedántól jobbra fordultunk, és körülbelül egy mértföldnyire elértük Chateau Bellevue-t, hol Napoleon találkozott a porosz királylyal és sajátkezüleg adta át kardját.

Aztán közel Donchery mellett haladtunk el, hol Napoleon találkozott Bismarck-kal, megbeszélendő a megadás föltételeit. E két nagy ember egy szegény takácsnak házában találkozott és ott intéztek el Frankhon sorsát.

Dr. Bush Mór, Bismarck titkára, akivel igen gyakran találkoztam Versailles-ben a következően beszélte el nekem ama történelmi nevezetességü beszélgetést, mely Bismarck és Napoleon között lefolyt.

VII. RÉSZ.

A FRANCIA-POROSZ HÁBORU.

Mielőtt megkezdeném elbeszélésemet, elmondom a francia-porosz háborunak valódi okát, mint azt Dr. Busch-tól hallottam.

Miután a spanyolok köztársaság alapítási terve füstbe ment, újból a királyság uralmával foglalkoztak és a Hohenzollern családnak egyik tagját, Lipót főherceget hívták meg a trónra. Ez természetesen óriási izgalmat idézett elő Napoleon hívei körében. Ez az ifju herceg anélkül, hogy előbb értekezett volna az uralkodóház fejével, a porosz királylyal, az ajánlatot elfogadta.

Sem Vilmos király, sem az ő vaskancellárja Bismarck nem láttak szívesen egy Hohenzollern-t a spanyol trónon. Bismarcknak az volt egyik főterve, hogy az apró német tartományokat egy egységes német-császárságba olvaszthassa.

A berlini francia nagykövet Grammont hercegtől 1870 július hó 4-én utasítást kapott, hogy azonnal utazzék az Emmsi fürdőhelyre, hol a porosz király éppen az orosz cárt készült meglátogatni.

A francia követnek az volt utasítása, hogy birja rá a királyt a Lipót főherceg által elfogadott spanyol trón visszautasítására, ellen esetben elkerülhetetlen a háboru.

Benedetti július hó 9-én jelent meg a király előtt és kérte, hogy állítsa helyre a békét Európában. A ki-

rály azt felelte, hogy neki semmi köze sincs Lipót trón jelöltségéhez, okosabban teendi, ha tiltakozásával Madridba megyen. Benedetti július 10-én megismételte kérését és 12-én azt a hirt kapta, hogy Lipót vissza utasította az előbb már elfogadott ajánlatot.

Ez megnyugtathatta volna a franciákat, de Grammont hereg (akit a nagyravágyó Eugenia császárné unszolására Napoleon buzdított), még több biztosítékot követelt a királytól. Azt akarta, hogy a király mint egy boesánatkérés formájában — írásbelileg is biztosítsa a császárt, hogy a hereg többé nem fogadja el az ajánlatot.

A király természetesen visszautasította ezen lealacsonyító követelést. Azonban Benedetti elég toladóan a király elé lépett, mikor az épen a Coblenz-be induló vonatra akart felszállni és beszélni akart véle. De a király röviden csak annyit mondott, hogy az ő számára semmi mondani valója nincs.

Ugy látszott, hogy Benedetti csak erre várt, mert mestere, Napoleon ezt a spanyol ügyet aztán sietett felhasználni ürügyül az ellenségeskedésre.

A király július 15-én két héttel előbb hagyta el a fürdőt, mint előre határozottatott. Amikor a vonatra akart felszállni, nagy néptömeg jelent meg a pályaudvaron és lelkesen éljenezve bucsuzott tőle. A király oda fordult a néphez és ezeket mondá: “Azt hiszem rövid idő múlva ismét látni fogjuk egymást. Isten a tanum, hogy én nem óhajtom a háborut, de ha engem arra kényszeríteni fognak, akkor az utolsó emberig fogok küzdeni Németország beesületéért!”

A francia követ július 19-én egy formális hadüzenetet küldött Gróf Bismarck-hoz.

A francia nép pedig teljesen elveszítette a fejét. A

sedani csata után, Napoleon kijelentette, hogy ő nem óhajtotta a háborút, de a francia nép erővel kergette őt bele.

Hivei az utcákon sétáltak és röktöngött dalokat énekeltek.

“Mi Cologneben reggelizünk,
Berlin-ben ebédelünk, és
Königsberg-ben fogunk vacsorázni!”

A francia hadsereg azonnal hadilábra állítottatott és Mac Mahon tábornok vezénylete alatt elnevezték a “Rajnai hadsereg”-nek. Fájdalom az a hadsereg soh’sem látta meg a Rajna vizét.

Napoleon július 28-án, kilenc nappal azután, hogy Poroszországnak megüzente a háborút, Metz-be sietett, magával vitte fiát is és óriási mennyiségű podgyászt, mintha valóban egy diszfelvonulásra készült volna.

A németek pedig 1870 augusztus 1-én szép esendben felállítottak három hadtestet. A déli hadosztályt az “Unser Fritz” mint a németek becézre nevezték. Frigyes főherceget a trónörökös, — a második hadosztályt a “Rothe Princ” — Frigyes Károly főherceg, a trónörökös unokafivére; s az első hadosztályt Steinmetz tábornok vezényelték. A főparanesnokságot a király vette kezébe s a vezérkar főnöke Moltke tábornok volt.

Augusztus 5-én volt az első ütközet Weissenburg-nál, 6-ikán már Wörth-nél folyt a csata és egymásután Saarbruecken, Metz, Mars La Tour, Gravelot és Sedán-nál folytak a legvéresebb csaták, melyek mindenütt a franciák vereségével végződtek. És ezen világot megrendítő események alig 6 hét alatt zajlottak le, melyre alig volt még példa a világtörténelemben.

De leirom részletesen Napoleon hadseregének meg-

adását, amint azt nekem Dr. Busch, Bismarek titkára elbeszélte. “Mikor Sedánnál az egyesült porosz- és szász-ezredek a francia hadsereget mintegy esapdában körülkerítették és a esata egész nap a legrettenetesebben dult Sedán körül, délután 5 óraker hirtelen megszűnt az öldöklő küzdelem mindkét félen; alig 5 perc múlva egy francia lovastiszt két uhlánus kíséretében gyorsvágatással közeledett a sedáni magaslatok felől a német hadoszlopok felé. Az egyik uhlánus szuronyán fehér zsebkendő lengett.

A mikor megérkeztek a német főhadiszállásra, — mely Vendresse nevű falu fölött egy dombon volt, — a francia tiszt leszállt lováról és feltette a kérdést, hogy a német hadvezetőség, milyen feltételek mellett hajlandó elfogadni Sedán megadását? A porosz király és Moltke egy rövid tanácskozás után azt felelték a tisztnek, hogy ilyen nagy horderejű ügyben csak egy magasabb rangu tiszttel hajlandók tárgyalni. Azonban figyelmeztették, hogy vágatasson vissza Sedánba és az ottani kormányzó azonnal jelenjen meg a porosz király előtt. Ha a kormányzó háromnegyed óra eltelté előtt nem lesz a német hadiszálláson, akkor a esatát tovább folytatják. Semmiféle feltételek tárgyalásáról szó sem lehet, feltétlen megadás az egyetlen mód.

A tiszt vissza vágatott és körülbelül 6 óra 30 perker egy hatalmas “Hurráh” kiáltás hangzott a tábor felől s e kiáltás volt hallható: “A esászár itt van!”

Tiz percerel később Reille tábornok lovagolt a német főhadiszállás felé, kezében hozva Napoleon levelét.

Amint a német főhadiszálláson észrevették a közelgő francia tábornokot, azonnal vértések és dragonyosok álltak fel előttük léptetve haladt a király az érkező

francia tábornok fogadására, aki a királynak kezeibe adta Napoleon levelét.

A levél tartalma a következő volt:

“Ha már számomra nem rendeltetett, meghalni hadseregem élén, — át adom kardomat felséged kezeibe.

Napoleon.

Franciául:

(“N’ayant pas pu mourir a la tete de mes troupe je depose mon épee a votre Majesté.

Napoleon.”)

A király, Bismarck, Moltke és Roonval rövid tanácskozást folytatott, mely után Roon egy szalma-széken ülve, egy másik szalmaszéken, melyet két adjutáns tartott eléje, levelet írt Napoleonnak, melyben másnap reggelre meghívta őt a király Vendresse-i főhadi szállására. Aztán e levelet sajátkezüleg adta át, Reille tábornoknak.

Másnap reggel a király és Napoleon Villa Bellevue-ben találkoztak. A tanácskozás csak 15 percre tartott. Ugy a királyon mint a császáron nagy megindultság volt észlelhető, mikor találkoztak.

Ezt ama levélből is lehet következtetni, melyet Vilmos király írt Augusta királynőnek, hirül adván Sedán elesését és a francia hadsereg megadását. Ezt írta:

“Mind kettőnkön igen nagy megindultság vett erőt, mikor találkoztunk. Képtelen vagyok leírni néked ama érzelmeket melyek eltöltöttek, mikor visszagondoltam arra, hogy csak három év telt el azóta, amikor Napoleont hatalmának tetőpontján láttam.”

A megadás feltételeit Doncherry-ben egy takács szegényes házában alkották meg, hol Napoleon először találkozott Bismarck-kal.

A vaskancellár később kijelentette, hogy az a találkozás rá nézve igen kellemetlen volt. Mialatt várt Moltke, Roon és Wimpfen tábornokokra, akikkel együtt voltak kidolgozandók a francia hadsereg megadásának föltételeit, — kénytelen volt egyedül ülni Napoleonnal abban a szégyenes kis szobácskában. Mint mondá, úgy érezte magát, mint az a fiatal ember, aki a bálban egy leánykát felkért a cottilion-tánera, de nincs egy szava sem hozzá, és szívből kívánja, hogy báresak valaki más vinné el tánera.

Sedán megadása után néhány nap mulva én Berlinben voltam és mikor láttam a német hadsereg anyagi szervezetét, könnyű volt kitalálnom a francia hadsereg összeomlásának okát. Berlin környékén 200,000 főnyi tartalék hadsereg állt és minden pillanatban indulásra készen várta a paranesot. Én végig néztem a ruganyos léptekkel menetelő ezredeket és már nem esodálkoztam ama fényes győzelem fölött, melyet ezeknek bajtársaik vívtak ki a csatamezőn.

A francia hevesség nem bírt megmérközni a német öntudatos elszántsággal. Amaz egy hadsereg volt, mely spártai hősököl állt, de orrukon pápaszemeket viseltek.”

Én egész biztosra vettem a németek győzelmét, mikor végig hallgattam a berliniek nyugodt, de önfeláldozó beszédeit. A királytól kezdve, az utca söpröig minden ember kész volt feláldozni életét, ha szükség leend reá.

Annak idején Berlinben egy epizód járt szájról szájra, mely fényesen igazolta a király nagy hazafiságát. Egy roppant gazdag berlini polgár, kinek csak egyetlen fia volt, kérvényt nyújtott be a királyhoz, hogy mentse fel fiát a katonai szolgálat alól. A király azt

felelte, hogy néki is csupán egy fia van és nemesak a fia, hanem ő maga is a harctérre indul, hogy a hazát megóvja a veszélytől. Roon, hadügyminiszternek egyik fia elesett a csatában és a másik súlyosan megsebesült.

SEDÁNTÓL MEAUX-IG.

Folytatom utleirásomat Sedántól Meaux-ig, hol mint mondták a király főhadiszállása volt.

Mi elértük Poix-et és egy korcsmába mentük, melynek asszony volt a tulajdonosa, aki kijelentette, hogy semmi ennivalót sem adhat. Ebben az asszonyban egy kitünő színésznőt fedeztem fel. Azt mondta okul, hogy éppen néhány pillanat előtt ment el tőle 150 katonára akik mindent felfaltak és egynek sem volt egy "sou"-ja sem.

Ez az asszony láthatólag nem törődött véle, hogy francia ország császárság lesz-e vagy köztársaság, csak az ő burgonyáját hagyják meg neki.

Egyoldal pillantással végignézett rajtunk és jelentősen ezt mondá: "minden népnek legjobban volna a saját hazájába maradni".

Miután egy óra hosszáig pihentünk e helyen, mialatt megettünk lovainkat, s aztán levertük eszünkön még a porát is ennek az egészségtelen helynek és tovább indultunk.

Poix környéke elragadóan szép. Ha az ember felér az egyik dombtetőre, köröskörül mértföldekre remek táj tárul a szemünk elé. A közeli vasuti vágányokon nagy mennyiségű vasuti kocsik álltak használatlanul elhagyatva. Látva a nagy mennyiségű hasznavehetetlenül heverő közlekedési eszközöket: ama meggyőző-

dést keltette bennem, hogy a német katonák jobban értenek a verekedéshez, mint a vasutak kezeléséhez.

Ezeket hasonlítani sem lehetett az amerikai polgárháboruban szolgált katonasághoz, akik ha valahol vasutra akadtak és üres kocsikat találtak: azonnal hoztak valahonnét egy óeska gépet és a kocsik elé fogták, aztán bármilyen fűtő anyaggal, de megindították és vasuton haladtak tovább.

Mikor Sheridán tábornokkal erről beszélgettem, ő is egyetértett vélem. A "Saarbrueeckeni esata" már egy hónap előtt dőlt el s a Pont a Musson és a Naney-i vasut még mindig olyan zürzavaros állapotban volt, hogy képtelen volt a személy szállításra. A Marne völgyi vasut szenvedett a legkevesebb kárt. A legnagyobb károkat a hidak szükségtelen lerombolásával okozták. Különösen Lagni-nál két hidnak lerombolásával 2.000,-000 franknyi kárt okoztak.

A modern hadászatban a hidak összerombolása mint idő- és pénz-pazarló dolog rendszeren mellőztetik. Mert ha a hidakat felrobbantják is, néhány óra alatt már kész a pontonokra fektetett új hid. Lagni-nál a németek alig két óra alatt építettek egy hidat a Marne folyón át.

Sedán környékén láttuk a esatornát, mely összekötötte a Meuse, Marne és Seine folyókat, de sehol semmi közlekedési eszközt nem láttunk, sem sehol az élet jelét nem fedezhettük fel.

Amikor megérkeztünk Rethel-be, egy százsz-ezrednek német paranesnoka kíséretet adott mellénk, mely elkísért bennünket Rheims-ba, hová késő este fél 10 óraker érkezünk meg. Megálltunk, hogy némi ételt és italt vegyünk magunkhoz, valamint lovainkat is kiesereltük és éjfél után, ugyancsak katonai kíséret védelme

alatt friss előfogattal indultunk Epernay-ba, a pezsgőtermő vidék központjába.

Epernayt reggel 4 órakor hagytuk el és 11 órakor értük el Chateau Thiery-t. Itt aztán még egyszer változtattuk lovainkat és a kiséretet is kicserélték; — délután 3 órakor érkezünk meg Meaux-ba. Itt azzal a hírrel fogadtak, hogy a királyi főhadiszállás Lagni-ba vonult.

Azonnal új előfogatot váltottunk és egy új kiséretet, melylyel este 8 órakor érkezünk meg Lagni-ba, fáradtságos utazásunk végcéljához.

Az ut Libramont (Belgium)-tól, hol kocsira ültünk, körülbelül 280 kilométer, és mi 40 óra alatt tettük meg ezen utat, melyet vonattal alig 4 óra alatt lehetett volna megtenni.

MEGÉRKEZÉS LAGNI-BA. . .

Amikor megérkeztünk, itt újabb meglepetés várt reánk. Tudatták velünk, hogy a király már elhagyta Lagnit és főhadiszállását Ferrier-ben Báró Rothschild Alfonz kastélyában ütötte fel.

Mi elhatároztuk, hogy az éjszakát Lagni-ban fogjuk tölteni és megálltunk a "Hotel de Renaissance" előtt. A kényelemnek, és különösen az élelmi szereknek eddigi hiánya valóban kívánatosá tették a renaissancera való emlékezést.

Azonban éppen úgy, mint az egész utazásunk folyamán, itt is a már füleinknek nem idegen mesével fogadtak: "Les Prussiens ont prit tout ceque nos Aviont!" "A poroszok elvitték mindenünket!"

Egyetlen francia hazafi sem hitte volna el, hogy azok a kellemetlen vendégek nem poroszok voltak, ha-

nem württembergiek és szászok. Előttük az összes német fajok poroszok voltak.

Eszembe jutottak a régi elieagoi napok, amikor minden bevándorolt német, francia, magyar, egy közös néven: "Dutehmen" volt ismeretes.

Sedántól Lagniig tartó utazásunk folyamán sokkal kietlenebb, elhagyatottabbnak látszott az egész vidék, mint egy év előtt, mikor keresztül utaztam Párisból Brüsszelbe. Alig volt egy város, melyen ne látszottak volna a háboru okozta károk.

Az igazság szempontjából ki kell jelentenem, hogy katonai fegyelmezettség szempontjából a württembergi csapatok sokkal rendetlenebbek voltak, mint a porosz katonaság.

Az egész vidék Sedántól—Lagnii-ig azt a benyomást keltette, mintha valamely rettenetes elemi csapás pusztított volna végig a városok- és falvakon. Sem ifju embereket, sem nőket nem lehetett látni, sehol az egész vidéken. Még azt megtudtuk okolni, hogy nem láttunk ifju embereket, akik talán a hadsereg kötelékébe vonattak be. De hogy hová tüntek az ifju francia nők: azt nem tudtuk felfogni.

Az egyetlen elfogadható magyarázat csupán az lehetett, hogy a francia nép, a bevonuló ellenséget úgy tekintette, mintha a barbár tatárok vonultak volna be Dsindsis Khán vezetése alatt.

Mikor Versaillesben voltam s a házigazdám, egy igen intelligens francia embert kérdeztem, hogy hol van a családja, azt felelte, hogy azok roppant féltek a poroszok brutalizmusától és déli Franciaországba menekültek.

Megjegyzendő, hogy részben igazuk is volt, mert ama városok, melyeket a württembergi csapatok meg-

szálltak, ki voltak téve a szabad zsákmányolásnak, hogy rablásnak ne nevezzem. Ellenben ama városokban, melyeket a porosz és badeni katonaság szállt meg, a legszigorubban tartózkodtak a lakosság bántalmazásától.

Lagninak az ellenség betörése előtt 4000 lakosa volt beleértve a gazdag párisi népet, akiknek itt voltak pompás nyaralóik, hol a nyári hónapokat töltötték.

Mikor mi megérkeztünk és egy szállodában nyugalomra tértünk, közvetlen a szálloda mellett tüz tört ki, melyet a württembergi katonák okoztak, akik a szomszéd ház pincéjében talált bortól megrészegedtek és csaknem az egész várost lángba borították. Szerencsére még volt vagy 300 francia férfi a városban, akik eloltották a tüzet és a katonai patrol letartóztatta a gonosztevőket.

De a württembergi csapatok tisztjei sem voltak különbek, mint katonáik. Én tanuja voltam egy jelenetnek, mely bennem is felforralta a vért.

Az egyik étteremben egy esomó württembergi tisztet láttam étkezni. Miután elfogyasztották az asztalukra felhordatott összes boraikat, amikor fizetésre került a sor, szemtelenül az arcába nevettek a számlát eléjük nyújtó pincéernőnek, aki egy ifju francia leány volt. Ez a bátor leány hevesen kifakadt és ezt mondá: "Óh, ha én férfi volnék, majd megmutatnám honfitársaimnak, hogyan kell elbánni ezekkel!"

SÉTA FERRIER-BE.

Megérkezésem után való nap reggelén gyalog indultam el Ferrier felé, mely körülbelül 9 kilométernyire volt Lagnitól, hol Verdy törzskari ezredestől akartam

kérni engedélyt a királyi hadseregnél való tartózkodásra.

Ezen engedélyt nem volt olyan könnyű megszerezni. Amikor elértem a terjedelmes park kapujához, melyben báró Rotschild kastélya volt, egy civil ember lépett hozzám, akit én franciának tartottam, és franciául megszóllított, hogy hová megyek. Én németül feleltem neki, hogy szeretném megtalálni a törzskari irodát. Ő erre udvariasan felszóllított, hogy mutassam fel igazolványaimat. Miután figyelmesen átnézte irataimat, egy oldalösvény felé mutatott, mely a kastély felé vezetett. De alig haladtam husz lábnyira, ismét megállított egy elegánsan öltözött uri ember és németül azt kérdezte, hogy kivel óhajtok beszélni. Miután megmondtam, elvezetett a törzskari iroda ajtajáig, hol átadott egy parancsór tisztnek, aki bevezetett, Verdy ezredes irodájába. Én azonnal átnyújtottam Berlinben Henry Kreisman-tól kapott ajánló leveletem, aki az ezredest személyesen ismerte.

Az ezredes igen udvariasan fogadott és biztosított arról, hogy a trónörökös hadosztályában nyugodtan járhatok bármerre és minden hadimozdulatáról, valamint egyéb eseményekről is küldhetek tudósításokat a "Chicago Tribune"-nak, de csak posta útján. Azonban ha cable útján óhajtanék valamit tudósítani, akkor a katonai cenzornak adjam át, aki felül fogja vizsgálni, hogy annak tartalma nem ütközik-e valamely komolyabb hadműveleti titokba.

Az ezredes aztán kiállította a hivatalos engedélyt, melyet a kellő hivatalos pecsét- és aláírással hitelesített.

Ezen írásnak birtokában bármerre is járhattam a támadó hadsereg területén, mindenütt a német hadvezetőség oltalma alatt voltam.

Grosses Haupt-Quartier *St. Fermees le 21. September 1870.*
Seiner Majestät des Königs
Chef des Generalstabes
der Armee.

N^o

Dem Königlich Preussischen General-Feldmarschall
ist es gestattet, sich zum Zwecke des
besonderen Auftrages
Alle Hindernisse zu überwinden, denselben
über keine Grenzen hinaus zu führen zu
lassen
Im Auftrag des Generalstabes

V. Vredy,
Oberstleutnant i. d. Art.,
Chef des Generalstabes

A KATONAI PASSPORT.

A KIRÁLYI ENGEDÉLY MÁSOLATA.

H. A. Ferrieres, 1870, szeptember 21.

Főhadiszállás.

Ő felsége a király a hadsereg törzskari főnöke.

Ezen irat előmutatója, Kuné Julián urnak, megengedettetik, hogy a támadó hadsereg keretében szabadon járhasson.

Az összes hatóságok felkéretnek, hogy az útjába sehol akadályt ne gördítsenek.

A tábornoki szállásmester

V. Verdy,

Törzskari alezredes és törzskari iroda főnöke.

(A főhadiszállás pe- Ő felsége a király a hadsereg-
sétje és körirata.) törzskari főnöke.)

Miután az ezredes megmutatta nekem a franciáktól elfoglalt hatalmas léghajót, szívélyesen megrázta kezemet és "a viszontlátásra" felkiáltással elbucszott tőlem és visszasietett az irodájába.

Én pedig elindultam a mértföldekre terjedt remek parkban gyönyörű fasorok, exotikus növények és virágok között. Ez volt a legremekebb park, melyet privátember birtokában valaha láttam.

A mennyiben a kastélyt a király és kísérete foglalták el, nem volt alkalmam a belsejébe egy pillantást vetni, mint azt tehettem Chateau St. Cloudban. De később Dr. Busch, Bismarck titkára, részletesen leírta előttem a kastély belsejét is. Egyszersmind elmondott nékem két történetet abból az alkalomból, amíg a kastély ideiglenes lakói voltak Ferrierben. Az egyik a következő:

"A kastély udvarmestere eleinte nem akart a király

asztalára bort felszolgálni. A törzskari tiszték többszöri eziránt való érzéseit nem akarta megérteni. Végre megfenyítették őt a "Stroh Halter"-el (a katonaságnál szokásos szalma kötelet vetnek nyakára). Ennek azután az lett az eredménye, hogy később a legdrágább borok úgy folytak az asztalon, mint a víz.

A második történetke, melyet Dr. Busch elbeszél a következő:

"Vilmos király szigoruan megtiltotta, hogy a Ferrieri parkban lövöldözzönek, mivel az tele volt fácénnel. Egy napon én kérdeztem Bismarektól, hogy miért nem rándul ki egyszer egy kis vadászatra, hogy néhány fácént kapjanak az asztalukra, Bismarek mosolyogva azt felelte: "Miért ne! Igaz hogy tilos a lövés e parkban, de mit tehetnek ezek nekem, ha én kirándulok és fogok egy vagy kettőt". Mikor beléptem hivatalomba szeptember 28-án, azt mondták nekem, hogy a király ma kihajtatott megszemlélendő a táborozást Párizs előtt. Dél felé valami közlendőm volt Bismarek számára. Az előszobában azt mondták nekem, hogy nincs otthon; ő és Moltke kirándultak fácénnel vadászatra a park szomszédságába, nehogy megszegjék a esászár parancsát."

EGY LÓVÁSÁRLÁS.

Mikor visszatértem Lagniba, hol találkoztam az 5-ik század ezred egyik kapitányával, Kusterrel, és vettem tőle egy lovat 104 frankért (\$25.00). Ez egy a franciáktól elfogott tüzer ló volt, begyakorolva inkább nehéz mint gyors utazásra. Azonban hozzá volt szoktatva az ágyudörgéshez és a fegyverropogáshoz, ami tekintve célokat, reám nézve igen előnyös volt.

Amig én egy kocsis és lószerszám beszerzése után jártam, ezalatt szeptember 23-án a franciák egy hirtelen kirohanást eszközöltek a Páristól nyugatra fekvő Bicetre tanyánál álló német hadosztályra. Azonban a folyton éber német katonaság visszaverte a támadást, mely ütközetben a franciák 2000 foglyot és 12 ágyut veszítettek. Szeptember 24-ikén megjelent Jules Favre a fegyverszünet zászlajával.

A sovínista francia lapok azonnal jövendőlni kezdtek, hogy Favre megjelenése Ferrierben a békét jelenti. Én is magamévá tettem ezen általánossá lett véleményt és egy Cábel sürgönyt küldtem a "Chicago Tribune"-nak, szeptember 24-én.

"Jó kilátás a békére; Favre itt van." Ez a látogatás nem sokat jelentett. Mint később Dr. Busch-tól hallottam, hogy Bismarck nem sokat remélt Favre diplomáciai missiójától, mert ő nem képes oly nagy hatást gyakorolni az ideiglenes kormányzóságra, hogy békére bírja. A kancellár hasonlította őt egy jó színészhez, aki eljött a német főhadiszállásra kipiperézve, kipuderozva és erősen parfümözött ruhában, hogy ezáltal gyakoroljon hatást a vasemberre.

Favre ajánlata volt a hadi költségek megtérítése és Alsace-Lorraine átengedése. De azon kikötéssel, hogy a német hadsereg ne vonuljon be Párisba.

És ez az utóbbi volt a köszikla, melyen az alkudozások hajótörést szenvedtek. Bismarck kész volt a béke alkudozásra. Egyszersmind, mint Sheridan tábornoktól hallottam, felhatalmazta Burnside tábornokot, hogy ideiglenes fegyverszünetet ajánlon fel a franciáknak. De az ideiglenes kormány ezt határozottan visszautasította.

PÁRIS OSTROMA.

Miután a fegyverszünet biztosításának aktiója nem vezetett eredményre, a német hadsereg munkához látott és Párist teljesen körülzárta. A katonaság készülődött felütni téli tanyáját a város körül. A legsajátosabb volt Páris ostroma alkalmával, hogy a németeknek nem voltak sátraik. A hadsereg távolabb eső részei a közeli tanyák, falvak és kastélyokba szállásolták el magukat. Az előőrsek csapatai és az örök pedig mint valami kis állatok, beásták magukat a földbe.

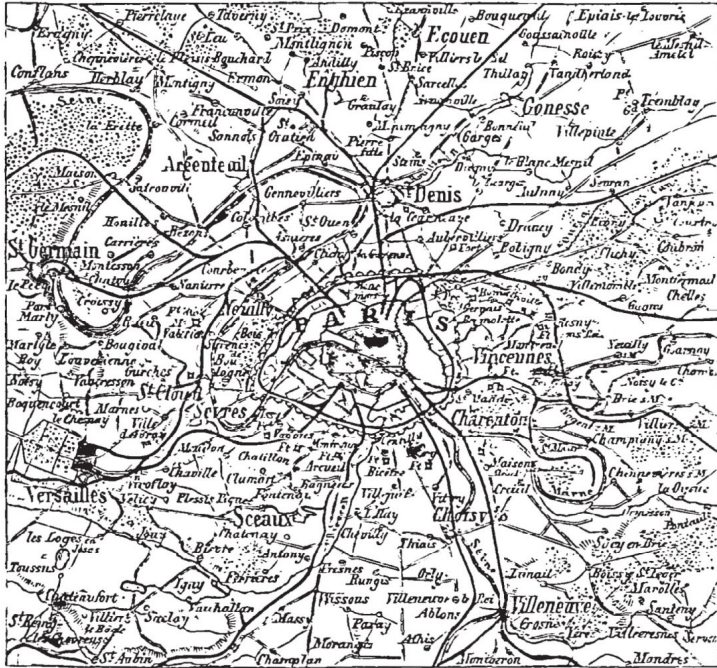
INDULÁS VERSAILLES-BE.

Miután vettem egy használt kocsit és egy lószerszámot, szeptember 25-én elindultam Versailles felé, hová mint megtudtam, a királyi hadsereg főhadiszállását is áthelyezték. Valamint azt is megtudtam, hogy Sheridan tábornok és Jas. W. Forsythe is oda költöztek.

Az ut, melyen haladtam, kívül volt az ostrom vonalon. A Marne folyón pontonokra épített hidon keltem át. Azt beszélték, hogy mikor a király át kelt e hidon, minden egyes katonának akik segítettek átvinni a hidon podgyászát 5 tallért adott.

Chaussyn át utazva elértem Champigni-Sur-Marnet, Páris környékének legbájosabb helységét. Amint elértük Champignit, hirtelen bombákat lövöldöztek felénk a Charenton erődből, mely arra emlékeztetett, hogy a trónörökös hadtestének tűzvonalába kerültünk s e helyet a 7-ik Württembergi gyalogezrednek első zászlóaljja tartotta megszállva. Azt is megtudtuk, hogy csupán 7 mérföldnyire voltunk Páristól.

Champigni 2000 lakosa közül csupán egy német származású öreg ember és a felesége voltak a városban.

PÁRIS TÉRKÉPE AZ OSTROM ALKALMÁVAL.

Én egy nagy igen elegáns nyaralóépületbe mentem, hogy ott tölthessem az éjszakát. A nyaraló egy dusz gazdag építő mesteré volt, aki félelmében Párisba menekült. Abban a fényes nyaralóban 20 szoba volt; köztük egy pompásan berendezett könyvtár, 4000 darab drága könyvekkel. A konyha pedig tele volt a legdrágább porcellán edényekkel.

A württembergiek, akik e palotát elfoglalták, az istálló padlózata alatt felfedezték a drága butorokat is. A fényes szalonban állt egy drága zongora és a württembergi ezredben egy közlegényként szolgáló zeneművész valóságos hangversenyt rendezett számunkra azon az estén, szebbnél-szebb nocturne és rapsodiákat játszott a zongorán.

De mindezen fény mégis bosszantott engem, mert nem találtam semmi enni valót éhségem csillapítására. Kénytelen voltam megelégedni egy darab száraz kenyér és egy darabka "Erbsenwurst"-ből főlt levessel.

Az ágyamat a könyvtár szobában esináltam meg egy pamlagon és miután gyorsan átnéztem az értékes francia könyveket, melyek teljesen betöltötték a hatalmas mahagony szekrényeket, nyugodni tértem.

Másnap reggel átsétáltam a másik kastélyba, a Champigniben államásozó württembergi ezred segéd orvosához, aki egy kis jó kávéval vendégtelt meg. Semmiféle ételmiszer, mint hus, burgonya, vaj és tej, sem szép kérés, sem jó pénzért, nem volt kapható. Én egy francia tejárustól akartam venni egy kevés tejet, de kérésemre ugyancsak a már ismert feleletet kaptam: "Il n'a pas de lait, monsieur: les Prussiens ont emportee nos vaches!" "Nincs tejem uram; a poroszok elvitték a teheneinket."

Persze ez a mentegetődzés távol állt az igazságtól

Mert amikor biztos híre ment, hogy az ellenség ostromzás alá fogja venni Párist, az élelmezési kormány az egész környékről azonnal beszállított minden takarmányt, élő állatot és minden élelmi cikket Párisba. Ami pedig ott maradt, azt teljesen megsemmisítették.

A mennyiben a német élelmezési osztály a szállítási nehézségek folytán igen hiányosan látta el a csapatokat, nagymennyiségű "Erbsenwurst"-on kívül alig volt egyéb élelmiszerük. Nagyobb csapat élelmezési osztályok, egy-egy svadron lovasság védelme alatt, negyven mértföldnyi területben Páris körül bejárták a vidéket, hogy az ostromló hadak élelmezése tűrhető legyen.

Engem nagyon meglepett a falvakban lakó francia köznép tudatlansága és babonás természete. Ez azonban nem is annyira esodálatos, ha meggondoljuk, hogy az alatt a 15 év alatt, mely Napoleon császárságának összeomlását megelőzte, Napoleon hívei minden alkalmat megragadtak, hogy a köznép szellemi haladását nemhogy fejlesszék, hanem lehetőleg elbutítsák, hogy a párisi kommunisták ellen felhasználják, akik csak a kellő alkalmat várták a bosszuállásra, hogy ezeket a fanatizált és elbutított tömegeket reá uszithassák az uri osztályra.

És csupán a köznép tulságos hazaszeretetének köszönhető, hogy Franciaország nem vált az anarchizmus rettenetes fészkévé.

Hiszen mikor a német haderő Sedánál ledöntötte Napoleon trónját és Párist is körülbelül hatalmába kerítette: az a tisztalelkű francia köznép még akkor is azt hitte, hogy Napoleon azért engedte a porosz hadsereget oly messzire haladni, hogy azt egy jól elkészített csapatában megfogja és megsemmisítse.

Ilyen népeket egy időre lelehet győzni; de véglegesen legyőzni soha.

Hogy kikerüljem a veszélyt, mely a Charenton erőd-ből sűrűn reánk lőtt francia bombák révén fenyegetett, elhagytam e helyet és délfelé vonultam a Marne partján Chenevieres felé.

És mikor szeptember 25-én reggel egy magaslatra felmentem, gyönyörű látkép tárult szemeim elé. Ott volt előttem Páris, még az éhínség halálküszölmében is elragadóan szép volt.

Alig egy év előtt még én is ott jártam utcáin és boulevardjain és bámultam Pantheonját, az Arc de Triumphot és a Louvret összes kinevel. És végig néztem a "Fete Napoleon" parádét a Champ de Marson, hol láttam Napoleon és az ő ragyogó törzskara előtt elvonulni 100,000 katonát.

Az épületek most is ott álltak, de a halotti lepel látszott lebegni ama 9000 épület fölött, mely akkor Párist képezte.

Az a 2,000.000 főnyi lakosság bezárkozva a házfalak közé, e pillanatban talán arera borulva imádkozott, részint félelmében, részint az éhség gyötrelmeitől kinozva. Minden a halál bélyegét viselte magán, csupán a Bois de Boulogne gyönyörű virágai és fái éltek és azok a remek szép parkok.

Az én erős tábori látesővemmel egész tisztán láttam a természetnek ezen ártatlan szép gyermekeit a virágokat.

Chenevieresből délnek hajtottam Boissy St. Legerbe, hol megállapodtam, hogy úgy az ember, mint az állat némi táplálékhoz jusson. Társaságunk akkor belőlem, Latham ur egy angol lap tudosítója, Dr. Havelin egy amateur Johannita és az istálló fiuból állott. Az ebé-

det némi hus szolgáltatta, melyet egy katonától vásároltam egy szivarért.

Ezen alkalommal bemutattam az 1848-iki szabadságharcban szerzett főzési tudományomat egy kitünő gulyás elkészítésével, melynek inyene falatai, tüntető méltánylásra találtak éhes társaimnál.

Ebéd után a Longjumeaux Cantonbeli Vilneuf-Sur-Seine felé tartottunk. Ezen helység körülbelül 4 mértföldnyire Páristól gyönyörű fekvésű vidéken terült el. Egy a németek által épített ponton-hidon átkerültünk a Szajnán és szeptember 26-án minden további incidens nélkül elértük Versaillest.

Voigts Rhets tábornok volt a katonai kormányzó, mióta a németek bevonultak Versaillesbe, habár a francia prefect és polgármester, kik állásaikat megtartották, hajtották végre mindama polgári törvényeket és rendeleteket, melyek a hódítók által proclamált statáriális törvények szellemével nem ellenkeztek.

MEGÉRKEZÉS VERSAILLESBE.

Két napig jártam az utcákat, amíg lakást biztosíthattam magamnak s egy ilyen csatangolás közben véletlenül találkoztam Sheridan és Forsythe tábornokokkal, akik a "Reservoir" szállodában laktak. A tábornok szívélyesen meghívott, hogy látogassam meg bármely estén.

Versailles parkjaival, képesarnokaival, szökőkútjaival, nagy és kis Trianonjaival, kellemes szórakozási helyül kinálkozott az ezekre menő német tiszteknek és katonáknak, akik állandóan látogatták.

Érdekes volt meghallgatni a közemberek okos meg-

jegyzéseit a képcsarnok különböző festményeit illetőleg.

Október elsejére volt jelezve a király megérkezése s a prefectura épületét rendezték be számára.

Minthogy kíséretében 700 személy volt,, Bismarck, Moltke s a vezérkar számos tagja máshol nyertek elszállásolást.

A trónörökös Madame Andree villájában rendezkedett be, mely Versaillesen kívül egy magaslaton állott. A király gyakran ment oda megfigyeléseket tenni látcsővével.

EGY LAPSZERKESZTŐ LETARTÓZTATÁSA.

Egy szép napon élénk feltűnést keltett a "Versailles Journal" szerkesztőjének, M. Jeandelnek letartóztatása néhány lázító cikknek kinyomtatása miatt, melyek ellenkeztek a katonai hatóságok rendelkezésével. Egyike eme cikkeknek vonatkozott a színes papírra, melyet a Journalnak állítólag használni kellett a porosz invázió folytán.

Hogy bizonyosságot szerezzek e hír valóságáról, meglátogattam a kiadóhivatal nyomdai helyiségét, ahol nagy ámulatomra a raktárban hat hónapra elegendő fehér papírt találtam. A szerkesztő ezen turpissága ellenére, elég szerencsés volt egy erélyes megfenyítés árán menekülni.

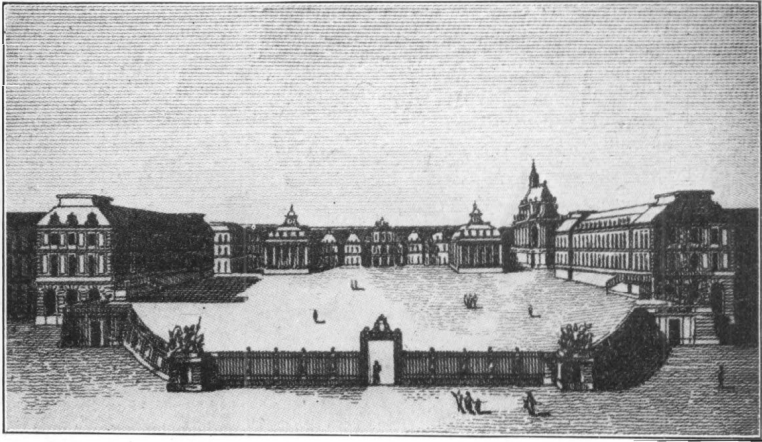
Nem egyszer tönt fel nekem a francia népnek, — az előkelő és a köznép — sajátságos gyerekes, esztelen eljárása, igen sok esetben. Így például egyszer egy épület előtt állottam, melyben egy magán-képtár volt. Megkértem a gondnokot, hogy engedjen belépni a képek megtekintése végett. Azonban ő így felelt: "Nous ne somme

plus les maitres ici”. “Mi már itt nem vagyunk gazdák többé.” Pedig az épület összes kincseivel együtt az ő gondjaira volt bízva. Sőt a német katonai kormányzó őrt is bocsájtott rendelkezésére és az épület védelmére.

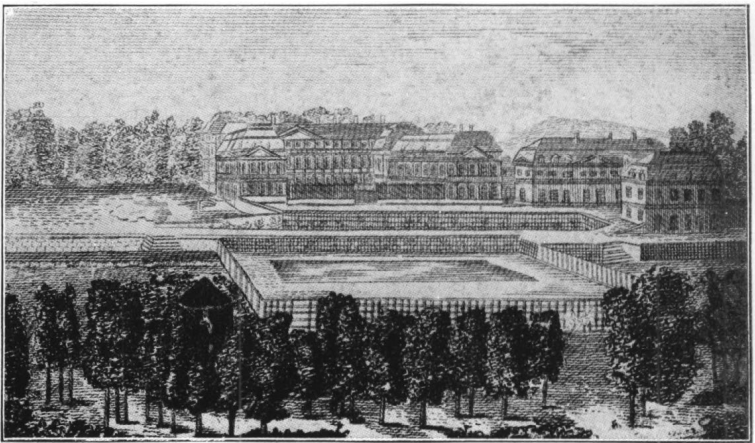
Olykor a legkiválóbb szellemi óriásaik rabjai voltak hasonló gyerekes különekedésnek. Például idézhetem Victor Hugó levelét, melyet Vilmos királyhoz intézett, kérvén őt, hogy kímélje Metz városát. A király a következőleg válaszolt: “Quant a’ mois, j’aime beaucoup vos oraisons comme poesie, mais comme guaranti de paix j’aime mieux Metz.” “Ami engem illet, szeretem gyönyörű kifejezéseit, mint költészetet; de mint a béke biztosítékát, Metz városát jobban szeretem.”

Miután időleges lakásomon berendezkedtem, szeptember 28 estéjén felkerestem Sheridan tábornokot a Reservoir szállóbeli lakásán. A tábornok igen felkeltette érdeklődésemet, elmondván az ő és Forsythe tábornok esetét legutóbbi St. Cloudi látogatásunk alkalmából, mely kedvene kastélya volt Eugénia császárnőnek és Napoleonnak s ahol a poroszok elleni hadüzenetet Napoleon aláírta.

Midőn ama óhajomat nyilvánítottam, hogy szeretném a kastélyt megtekinteni, mindkét tábornok minden ékesszólását igénybe vette, hogy ezen veszélyes szándékomról lebeszéljenek. Mert bár a kastély belső területén német katonák tanyáztak, hanem a körülötte levő park, mintegy céltáblául szolgált a Szajna tulsó partján rejtőző Francitireurök (francia vadászok) golyóinak.

A VERSAILLESI KASTÉLY PÁRIS FELŐL.

A ST. CLOUDI KASTÉLY A PARK FELŐL.

ST. CLOUDI LÁTOGATÁSOM.

A Versailles-től St. Cloudba vezető ut. nagyon gondozott s körülbelül 5 mértföld hosszú.

Szeptember 29-én délután 2 órakor áthajtottam az árnyas ligeten, mely Versailles-t St. Clouddal összeköti. Kiséretemben voltak, Latham ur és a francia istállós fiu.

A kastély a trónörökös hadseregének birtokába jutott a franciáknak Petit Bieetrei sikertelen kirohanása óta s egy század Würtemberg huszár őrizte, kiket rendszeresen az éj sötét leple alatt szoktak felváltani.

Körülbelül 25 perc alatt elértük "Ville D'Avry"-t mely egy kis tó mellett terül el. Ujabb 25 pernyi hajhajítás és a "Páris-Versailles" vasut viaduktjához érkezünk, melyet a baloldali folyam vasutjának neveznek. Itt az utat keresztül — kasul heverő nagy fák zárták el. Kényszerítve voltunk kocsinkat az istálló fiu gondjaira bízni. Én és Latham pedig egy ör által az erdőben tanyázó tábori őrség tisztjéhez vezetettünk.

Miután a tiszt, aki hadnagyi rangban volt, átvizsgálta iratainkat, kijelentette, hogy szigoru parancsa van, a védelmi vonalon senkit át nem engedni. De miután tudtára adtam, hogy amerikai lap haditudósítója vagyok, engedett merevségéből s így szólt: "Ugy igen, az amerikaiak barátaink". ("Nun ja, die Americaner sind unsere Freunde"). Elhagyván ezen őrséget, haladásunkat még háromszor akadályozták az előre tolt őrszemek, de minden alkalommal a büvösszó "amerikai" szabad haladást biztosított számunkra.

Midőn az ut nyitva volt, az előőrs paranesnokló tiszt-

je könnyedén odavetette, hogy Pemberton őrnagy a "London Times" tudósítójának sorsában akarunk-e osztozni, akit agyonlőttek, mikor a tűzvonalon akart átjutni?

Mikor először láttuk a katonákat fától-fához, szobortól-szoborig szaladni, azt véltük, hogy bujósdit játszanak, de mikor megütötte füleinket a fejünk fölött füttyülő golyók zápora és a bombák sivitása, tudatára ébredtünk helyzetünk komolyságának, mely esetleg tragédiával végződhetik.

Habozás és félelem nélkül, nem lévén időnk a fontolgatásra, mi is belejöttünk a játékba s miután utánaotthagytuk a katonák szaladási módját, közel 40 pernyi bukácsolás után elértük a főbejáratot, melynek kapuját az ott álló őrszem hirtelen kitérte előttiink.

St. Cloud kastély falain belül álltunk tehát. A St. Cloudi park elég terjedelmes, de kisebb, mint a versaillesi.

A francia-porosz háboru egész tartama alatt állandóan a kastély közvetlen közelében tartózkodtam, mely tele volt gyönyörű szobrokkal. Különösen kivált a Nagy Sándor idejéből származó híres görög szobrásznak, Lysicratenak, Lyssippe tanítványának és vetélytársának remekműve: "Demosthenes Lámpása". Ezt gyakran helytelenül "Diogenes Lámpájá"-nak is nevezték.

Marsueh kapitány a negyedik ezredtől volt a parancsnoka a kastélyt őrző különítménynek. Lekötelező szívélyességgel Lavadszky hadnagyot adta mellénk, ki az épületben kalauzolt.

A kastély homlokzata 154 láb hosszú volt; korinthusi oszlopokkal és művészi ékitményekkel diszitve, magas-

sága körülbelül 70 lábnyi lehetett. Négy symbolikus szobor mint erő, józanság, vagyon, háboru, nagyban emelte a harmonikus hatást. A termekben levő butorok, festmények és értéktárgyak, mind újabb keletűek voltak; minthogy az 1848-iki forradalom alatt mindent eladtak az államadósság fedezésének céljára.

Napoleon azonban hat millió frank költséggel sokkal fényűzőbben ujonnan berendezte e gyönyörű palotát.

Ezen kastélyban történt, hogy a nyolcadik év Brumaire 18-ik napján a régi francia nemesek gyülekezete elhatározta, hogy a százak tanácsa ott tartsa gyűléseit, melyen Bonaparte Lucien elnökölt. Első Napoleon e helyen csaknem áldozata lett egy corsicai képviselő törének, aki sejtette Napoleon szándékát egy zsarnok kormányforma megalkotására.

E termekben volt a szövetségesek főhadiszállása 1814-ben, mialatt Párist okkupálták. A kísérő hadnagy először egy tágas kék terembe vezetett, melyet "Lemarchecheal Vaillant"-nak neveztek. Számos más termeken áthaladva elértük a képtárt, hol néhány remek festmény és Josephine császárné szobra volt. Majd a hangverseny terembe léptünk, melynek falán Fülöp Egalité és az Orleánsi királyi család más tagjainak arcképei diszlettek. Meg kell emlitenem az "Oceán" hatalmas festményt a lépcsőházban, melynek előcsarnokában fogadta egykor Napoleon Viktória királynőt.

A termék megtekintése után a toronyszobákba mentünk, melynek művészi kivitelű szekrényei drága női ruhákkal voltak telve. Majdnem minden szobában ágy, ágynemű és óra volt érintetlenül ama állapotban, melyben lakói eltávozásukkor hagyták. A torony tetjéről elragadó kilátás tárult a néző szeméi elé. Egész

Páris látható volt a kigyózó Szajnával, amint az ostromlott városon át kanyargott. A francia őrszemek a torony bármely részéről a folyam tulsó partján tisztán kivehetők voltak s bár állandóan tüzeltek a kastélyra a poroszok nem viszonozták, mert szigorú parancs volt csak akkor sütni el fegyvereiket, ha az ellenség legalább 150 lábnyira közelíti meg hadállásukat.

Mikor a toronyból lefelé jöttünk, két rovanesolóval találkoztunk, kiket két württembergi tábornok kísért. Ezek a király egyenes parancsára a kastély összes tárgyait jegyzékbe szedték.

Az első helyiség a császár fogadó szobája volt. Mellette a tanásterem, hol Napoleon aláírta a hadüzenetet. A szék melyen ült s a toll, melylyel írt, jegyzékbe vétetett. A következő szoba a buffet volt. Gyönyörű faragványok és két életnagyságu kutya szobra díszítettek, melyek fölött a császár vadász-szekrénye függött. A szoba világos tölgyfa burkolatú volt.

A buffet mellett volt a dolgozó szoba, utána az öltöző, háló és fürdő szobák. Az ágyon, melyet egy faragott korona ékesített, még rajta voltak az összes ágyneműk és a fehér damask függönyök, melyek körül övezték. Ezen szoba közelében volt a császárnő hálószobája, mely után az öltöző- és fürdő-szobák következtek. A gyermek-szobában, bár használaton kívül, a császári herege bölesője állott.

A császárné dolgozó szobájában még ott voltak a sebkötők, melyeket sajátkezüleg készített a sebesültek részére.

Fogadó-szobája, eltekintve a szekrénytől, melyben különböző szent ereklyék voltak, melyeket Pionono küldött számára, nem igen birt különös érdekelttséggel. A tea-szobában kis asztal és három szék volt. A csá-

szár könyvtár-szobája volt a következő, hol 15,000 értékes kötet könyv volt a polcokon.

Este hat órakor hagytuk el a kastélyt, midőn a beálló sötétség meggátolta a francia lövészeket, hogy találó képességüket, mirajtunk esetleg kipróbálják.

Amikor másnap Sheridan tábornoknak jelentettem St. Cloudi kalandos látogatásomat, nagyon meglepődött, de ugyanakkor igen megörült, hogy egy amerikai laptudósító és a polgárháboru veteránja ilyen veszélyes vállalkozást hajtott végre.

Talán én voltam az utolsó polgárember, aki a kastélyt elpusztulása előtt meglátogattam. A franciák október 13-án Fort Valerián erődből bombázni kezdtek. Egy granát felgyújtotta s mesés kineseivel egyet-tember porrá égett.

PORTYÁZÓ KIRÁNDULÁSOM.

Október hó 2-án kora reggel egy angol és egy német tudósító kíséretében elhagytam Versaillest s szemlélő körutra indultam. Ilyen kirándulásokat portyázásnak neveztük, mivel mindig portyáznunk kellett, hogy állat- és embereknek egyaránt élelmet szerezzünk. Ezuttal az észak-keleti utat választottuk, mely Versaillesból kivezet s csakhamar elértük egy jól kövezett uton, Viroflay városát, a Szajna és Oise departmentjében. E város két mértföldre van Versaillestól és hét mértföldre Páristól. A vidék dombos és festői. Onnét a Meudoni erdőkke jutottunk. Megmászva egy dombot, mely körülbelül két órát igényelt, egyszer csak az 5-ik vadászred táborával álltunk szemben.

Egy őrmester felügyelete alá kerültünk s midőn elhagytuk kocsinkat egy épülethez vezettek, mely nyu-

gatra volt Bellevuetől. Itt két hires vendéglő volt, "Restaurants de la Ferme des Bruyeres", hová béke idején a párisiak a meleg évszakban menekültek s evéssel és táncolással tették kellemessé a tartózkodást. Közelbe voltak az elhagyott francia lősáncok. Az épület teraccáról szemcink a Fort Valerian erőd, a Szajnán átvezető hid és Mont Martre magaslatain pihentek. Visszatérve kocinkhoz, északnak hajtottunk, Bellevue felé, melyet csakhamar elértünk, hol bámulva szemléljük a gyönyörű kilátást és a szinpompás mezőséget. Az egész vidék hasonlított egy óriási kerthez, melyet számos pompás villa tarkított. Majdnem hat mértföldnyire voltunk Páristól. Helyén való itt fölemlíteni a Párist ostromló hadsereg hadállásait.

A porosz trónörökös hadosztálya Boissy St. Legertől St. Germainig foglalt állást a Fort Valerian erőddel szemben. A porosz trónörököstől jobbra, a száz trónörökös serege vette körül a Boissy St. Legertől, egészen a Nogent-Sur-Marneig terjedő területet. Az ostromló sereg körülbelül háromszázezer főnyi — vasgyűrüként zárta el Páris városát a külvilágtól.

MEUDON.

Megérkezve Meudonba, mely körülbelül 6 mértföldre van Versaillesstől és Páristól, csakhamar megtaláltuk a meudoni kastélyt, Napoleon herceg (Plou-Plou) lakóhelyét, mely a Szajnán horgonyzó francia hadihajók ágynuzása folytán tetemes károkat szenvedett. Meudon magaslatai kiválóan alkalmasoknak látszottak a D'Issy, Montrouge és Nautvres erődök elleni ostromra. A német hadseregnek Párishez való közeledése hírére a folyamatban levő francia sánc építkezések azonnal

abban hagyattak s a sebtében visszahagyott kosarak és targoncák szétszortan heverték a mezőn.

Én voltam a kocsis és „Sedán” nevű francia lovam lustán baktatott a dombon felfelé, mikor a német örszemek előbukkantak és megállítottak. Tudomásunkra adták, hogy átléptük az őrvonalat s majdnem elértük az ostromló sereg sáncait, melyek Sevresig terjedtek, hol a híres porcellán készül. Mi azonban még egyebet is megtudtunk, a mi kevésbbé volt kellemes és pedig azt, hogy D’Issy és Montrouge erődök minden tekintet nélkül bombázták Meudon magaslatait, a gránátok néha le-le csaptak közelünkbe is. Szerencsénk volt, hogy lovunk megszokta már a csatazajt, mert egyszerre csak, minden előzetes figyelmeztetés nélkül, egy óriási bomba kocsinktól alig pár lábnyira sziszegve és sivitva szelte a levegőt, s egy közeli terebélyes fa ágait letörve, robbanás nélkül a földbe furódott. A mi „Bucephalusunk” „Sedán” csak a füleit hegyezte, mintha mondta volna „oda se neki” s baktatott tovább. Mi azonban kissé gyorsítottuk a haladást, hogy e kellemetlen helyzetből kievickéljünk, mert hol akad olyan futóbolond, aki megölse magát egy háboruban, melyben mi érdekeltsége sincs. Gyorsan jobbra fordultunk, s egy mélyedésbe jutottunk, hol a francia gránátok ellen jobban védve voltunk s egyszersmind megtaláltuk kutatásunk tárgyát, Dr. Scoppert sebészt, ki az ötödik vadászezred vendége volt. Mikor leszálltunk kocsinkról egy nagy fa alá álltunk. A doktor éppen mesélni kezdte csodálatos menekülését az utolsó kirohanás alkalmából, mikor a hatodik hadtest győzedelmesen visszaverte a franciák támadását. Beszéd közben a francia gránátok gyakran hullottak körülöttünk, mire a német laptudósító ama óhaját fejezte ki, hogy mielőbb

szertne távozni, mert essőre van kilátás. Az angol lap tudósítója pedig kifakadt, hogy "gyalázatosan" kellemlen volna megöletni magát ama néhány font sterlingért, melyet mint haditudosító kap.

Egy szivélyes "vizontlátás" kívánása után elbucszunk a doktortól és a tisztektől. Háttat fordítottunk a veszélyes tűzvonalnak, hol volt szerencsém két társam első tűzkeresztységénél a keresztapai tisztet be-tölteni.

Meudoni kirándulásom a legnagyobb érdeklődést ébresztette bennem. A helység nemesak hivatalos tartózkodási helye volt Napoleon (Plou-Plou) hercegnek, aki az amerikai polgárháborn kezdetén Fremont tábornokot St. Louisban meglátogatta, de egyszersmind kedvenek kiránduló helye volt a párisiaknak, kik ezrével szokták felkeresni a meudoni erdők árnyas helyeit, hol üdítő pihenés és társas multságokkal töltötték a napokat. Több híres gyára is volt, melyek közül kivált egy híres üvegyár. Meudon volt lakóhelye a szellemes Rabelais abbének is. Amint elhagytuk Bellevuet, ismét hallottuk a bombák sivitását fejjünk fölött. Ekkor már közel voltunk az ugynevezett "amerikai lóvasut"-hoz, mely Versailles és St. Germain közt jár, de akkor nem volt üzemben. Később hallottuk, hogy a bombák német katonáknak voltak szánva, akik kimerészkedtek a mezőre, hogy néhány burgonyát ássanak ki a földből ebédjükhöz. A legények azonban, akik az 5-ik vadászászlóaljhoz tartoztak, sértetlenül megmenekültek.

E helyen megemlítem, hogy ama chassepot fegyver, melyet a chicagói történelmi társulatnak ajándékoztam, Meudonban közel az ötödik vadászszászlóalj lövészárkaihoz találtatott.

Ezen kiránduláson láttuk az elfogott léggömböt,

mely érdekes levelezésekkel volt tele. Egyszermind ezrekre menő röp-cédulákat tartalmazott, melyekben felhívás volt a német katonákhoz, hogy csapják el a királyukat, mint ők (tudniillik) a franciák elesapták Napoleont.

ELSŐ KIRÁNDULÁS BOUGIVALBA.

Október 4-én reggel 9 órakor én valamint angolom Latham ur, Versailles északi sorompóján Bougival felé vettük utunkat. A vidék nagyon hepe-hupás volt La Celleig. Ezen kis falu igen jelentős hely volt Charlemagne idejében.

XIV. Lajos hatalmas kastélyt épített ide, melyben XV. Lajos uralma alatt Madame Pompadour tartott udvart. Majd egy Vinde nevű francia nemes tulajdonába került, aki a környező mezőségeken merinói juh-tenyésztést rendezett be.

Három órai hajtás után elértük Bougivalt. E kis falu a Szajna balpartján fekszik, mely itt meglehetősen lassu folyásu s alig husz yard széles.

A Crossyba vezető hid romokban hevert. Itt találtuk az 5-ik poroszrezdetet. A mennyiben az ut el volt torlaszolva, visszafordultunk s Louvecieus felé tartottunk. Itt megszeméltünk a híres vízműveket, melyek Versailles szökőkútjait és a várost látják el vízzel.

A vízvezeték körülbelül 2000 láb hosszú. A vizet a Szajnából 600 láb magasra nyomják.

Meglátogattuk a bájos Malmaisont, Josephine császárné híres magányát. Nem csodálkozhatunk, hogy valahányszor megundorodott az udvari élet ürességétől és képmutatásától a Tuillériákban, ezen csendes és békés helyre vonult.

MONTE CHRISTO.

Ezen kirándulásunk alkalmával meglátogattuk Monte Christo kastélyt, melyet Dumas Sándor, a híres író építtetett. Később azonban Victorien Sardou, egy másik nagynevű francia drámaíró tulajdonába ment át.

A faragványokat, melyek e villa falait díszítették, két arab készítette, kiket Abdul Kader a hírneves algiri főnök küldött a remek mű elkészítésére. A kastély két homlokzattal bírt, egyik Páris a másik a park felé. Kimagasló minaretjei az egésznek orientális színezetet adtak.

A vendégszobák is faragványokkal és gypsbe öntött virágokkal voltak díszítve. Cerberus, Hades kutyája, márványba faragva a pince bejáratánál állott. Az "A. D." betűk, valamint az "Aut Ceasar, Aut Nihil" jelmondat a gyönyörű színes ablakokba voltak bevésve.

Látogatásomkor a villa egyedüli lakója két apáca volt, akik mindenre felügyeltek.

Versaillesbe való visszatérésemkor szállást változtattam. Dueroque urhoz, egy neves ügyvédhez költöztem, kinek családja a poroszok közeledésének hírére, délre utazott. Ducoque ur szívélyes közbenjárása folytán megismerkedtem a versaillesi felsőbb körökkel, többek között a kiváló Jouferoy családdal. Jouferoy grófnő özvegy volt, két leány anyja, kik meglehetősen szűkös körülmények között éltek. A grófnő, valamint volt férje, buzgó Orleánisták voltak.

Versaillesben találkoztam Dr. Brewsterrel, egy amerikai fogorvossal, aki negyven év óta lakott ott s előde volt Dr. Evansnak, Napoleon házi fogorvosának. Lelkes hive volt a francia ügynek, családját a német had-

sereg megérkezése előtt Angliába küldte. Mikor a németek bevonultak Versaillesbe, Dr. Brewster kitűzte a csillagsávós lobogót. Ez azonban nem gátolta a németeket abban, hogy tágas házában 40 katonát el ne szállásoljanak, valamint követelték a lobogó bevonását. Ő azonban vonakodott engedelmeskedni. Voight Retz tábornok, Versailles német katonai kormányzója pedig nem találta célszerűnek a rendeletnek erőszak útján érvényt szerezni. A doktor nemsokára azután meghalt s szabad kőműves ritussal temették el.

A KIRÁLY MEGÉRKEZÉSE VERSAILLESBE.

Végre október 5-én megérkezett a király Ferriéresből, Báró Rotschild kastélyából. Részben ünnep nap volt, amennyiben a Versaillesben levő német tisztek és katonák lelkesült "Hurráh" kiáltásokkal fogadták. Ami a franciákat illeti, azok közömbös kíváncsisággal mondhatni konoksággal bámultak reá.

A király kocsiját, melyben a királyon kívül szárnysegédje ült, hat fekete ló huzta. A koesi előt lovás fullajtárok haladtak, utána egy szakasz a király kedvenc uhlánusaiból lovagolt. A király és uhlánusai között olyan viszony volt észlelhető, mint atya és fiai között. Tekintet nélkül arra, hogy napjában többször kellett megjelenniök a Prefektura kastélya előtt, hogy a királyt séta kocsizásra elkísérjék, a király mindenkor így üdvözölte őket: "Jó napot uhlánusok!" melyre harmonikus felhangzott a felelet "Jó napot felség!" Mielőtt alkalmam lett volna a közkatonák és tisztek közötti viszonyt tanulmányozni, ama téves hitben éltem, hogy a tisztek, kik a porosz Junker-osztályhoz tartoztak, rendkívül arrogánsak alárendeltjeikkel szemben.

Azonban esakhamar tapasztaltam, hogy amig szolgálatban a legszigorubb fegyelem uralkodott, máskülönbén a viszony szivélyes volt köztük. Gyakran láttam, hogy magas állásu tiszték szolgálaton kívüli közkatonákkal paroláztak. Érdekes episódot hallottam Versaillesben Bismarekról, hogy miként vágott fel egy kenyeret és személyesen vitte el az örségen levő kiéhezett örszemnek.

A porosz trónörökös különösen ismeretes volt demokratikus érzelmeiről alantasaival szemben. Gyakran láttam a csata hevében közkatonáival komoly beszélgetésbe merülni. Egy jóizü adoma is maradt fenn "Unser Fritz"-ről, mint őt a németek becézve nevezték, mikor egy bajor katonát rendkívüli hősiességéért megdicsért. A bajor katona hirtelen odafordult a trónörököshöz és öntudatlanul ezt mondá: "Igen fenség, hogyha 1866-ban ön lett volna vezérünk (emlékezve a königraetzi csatára, hol a bajorok, ausztria szövetségesei voltak) ugyanesak elvertük volna az átkozott poroszokat!"

A KIRÁLY SZÁLLÁSA VERSAILLESBEN.

A király megérkezése Versaillesbe nagy változásokat idézett elő az ott tartózkodó német hercegek és előkelőségek szállásaiban. Fritz ur (a trónörökös) amint a franciák szivesebben nevezték, átengedte a Prefektúrán levő lakását felséges atyjának. Moltke, Blumenthál tábornokok és Bismarek kénytelenek voltak maguk és kíséretük számára más helyen lakást keresni.

A MEUDONI KASTÉLY PUSZTULÁSA.

Jó szerenesémnek köszönhettem ismét, hogy meglátogattam Napoleon herceg kastélyát Meudonban, mielőtt a Valerian erőd bombái elpusztították.

Akkoriban úgy tűnt elő nekem, hogy ez inkább a bosszumuve volt, mely nem annyira a német sereg, mint inkább Napoleon iránt történt. Trouehue tábornok, aki Páris kormányzója volt az ideiglenes védelmi kormány alatt, nem igen állt jólábon Napoleonnal, ellenkezőleg buzgó Orleánista volt. Az ágyuzás, mely október hó 5-ike hajnalán kezdődött rettenetes volt, teljes három óra hosszáig tartott. Az ágyudörgés oly nagy volt, hogy Versailles épületei valósággal remegtek.

A SZÖKŐKUTAK JÁTÉKA.

A versaillesi szökőkutak működése rendesen október hó első napjaiban szokott kezdődni. Ezen alkalommal azonban néhány nappal elhalasztották, hogy a király nagy kíséretével együtt tanuja lehessen a tündéri látványnak.

Versailles szökőkutainak gyönyörű játéka világhírű. A parkhoz, kutakhoz és művészies vizesésekhez a vizet Marly le Roi vagy a Louveciennes híres vízművek szolgáltatják, hol óriási gépek segélyével a víztömeget 600 láb magasságba nyomják s esés folytán jut a versaillesi medencékbe.

A király a kerületi előljáró kíséretében szemlélte meg a kutakat. Nyomában haladt Bismarek tábornoki egyenruhában, mögötte tiz lábnyi távolságban elmaradhatatlan detectivje. Aztán Moltke, ezen sikeres

hadjárat esze ballagott egyedül, mint egy vizgalomba induló iskolásfiu.

Valahányszor Moltkét láttam, ugy alakra mint arra, emlékeztetett az elhunyt Trumbull, amerikai senátorra.

A franciák sedáni veresége főleg Moltke geniusának, stratégiájának és taktikájának volt az eredménye, aki bár a vezérkar irodájában ült, mégis a különböző hadtestek mozdulatait eredményesen irányította.

Természetesen "Unser Fritz" is jelen volt Blumenthal tábornok kíséretében. Ez utóbbi állandóan mosolygott, mint egy iskolás leány, aki sikerrel tette le vizsgáit. Röviden az összes tábornokok, kik Páris ostromában részt vettek, valamint a fejedelmek, heregek, tengernagyok, akik nem vettek részt az ostromban, ezen emlékezetes délutánt a parkban töltötték. Az előkelőségek káprázatos diszruhái soha el nem homályosuló nyomokat hagytak emlékezetemben.

TALALKOZÁS HANS BLUMMAL.

Egy napon, midőn a parkban sétáltam, figyelmemet egy fehér "Fedora" kalapot viselő fiatal ember keltette fel. Én franciának véltem, de mikor megszóllítottam, kitünt, hogy a vértanu Blum Róbertnek fia, akit Windischgraetz hereg az 1848-iki bécsi forradalom napjaiban agyonlövetett. Az ifju Blum jelenleg, mint a "Daheim" német képes-lapnak a tudositója volt itt.

Barátokká lettünk azonnal s több kiránduláson voltunk együtt Páris körül. Blum révén ismerkedtem meg Dr. Busch Mór, Bismarek magántitkárával, ugyszintén Moltkeval a birodalmi gyűlés tagjával, melynek Blum is tagja volt.

Egy vagy két nap múlva ezen királyi ünnepély után Burnside tábornokkal találkoztam Versailles utcáin. Társaságában volt Sheridan tábornok is. A tábornok éppen most tért vissza Párisból, mint egy félhivatalos nagykövet jött, hogy elősegítse a fegyverszünet és béke létrejöttét.

Bismarek azonban mint ügyes politikus, miközben Burnside tábornokhoz néhány nagyhangu frázist intézett, elolvasta Jules Favre levelét, de a fegyverszünet, vagy a végleges békéről érdemlegesen nem nyilatkozott, miután ezt megelőzőleg Ferrieresben Favreval folytatott személyes tárgyalása sikertelen volt.

Bismarek, valamint a Páris előtt álló németek, úgy nyilatkoztak, hogy két héten belül befognak vonulni Párisba. Minden pillanathban várták a 700 darab nehéz ostromágyú megérkezését, melylyel a várost lövetni akarták.

Burnside tábornok azonban ellenkező véleményen volt s kijelentette, hogy Páris a leghevesebb ostromnak is két hónapig képes ellentállni s élelemmel is bőven ellátva.

BÉKE FELTÉTELEK MEGBESZÉLÉSE.

Október hetedikén Blum barátom révén jutott tudomásomra a terv, melynek alapján a németek békét hajlandók kötni. Blum viszont Dr. Buschtól, Bismarek titkárától tudta meg.

Az első elengedhetlen föltétel volt, Elzász-Lothringiának átengedése Metz városával egyetemben, de kihagyva Nancyt. Ezen terület élén egy a német szövetség által kinevezendő kormányzó állna mindaddig amíg e terület lakói hűségük bebizonyítása által a né-

met szövetség tagjaivá válhatnak. A második feltétel volt, hogy Franciaország fizessen legalább háromezer millió frank hadisarcot.

Megjegyzésre méltó s a későbbi események igazolták, hogy eme feltételek lelkiismeretesen és eredményesen végrehajtottak. Mivel ma Elzász-Lotharingia a német birodalom része és a szövetséges gyűlésbe képviselőket küld.

BOUGIVAL BOMBÁZÁSA.

Heves ágyuzást hallván Bougival felől, Október 11-ikén reggel Hans Blum társaságában utnak indultunk a helység felé. Ekkor már láttuk a 37-ik ezredet és más különítményeket roham lépésben előre nyomulni a tűzvonalba.

Áthaladva Marly és Louvecieus helységeken, csakhamar elértük Bougivalt, hol szüntelenül röpködtek és esapódtak le a bombák. Egy épület előtt, álltunk meg, melyben a 47-ik ezred katonai zenekara volt elszállásolva. A zenekar tagjai éppen szerény ebédjüket fogyasztották, midőn egy löveg találta az épületet. Hatalmas rést ütött rajta és két zenészt megölt, hatot pedig megsebesített. De a löveg nem elégelte meg a kárt, hanem visszapattant s átütve a szomszédos ház falát, néhány lábnyira a földbe furódott és felrobbant.

Amennyiben én és Blum ur esupán mint szemlélői voltunk ezen ütközetnek, egészségünk és testi épségünk szempontjából, tanácsosnak tartottuk minél gyorsabban kereket oldani e veszélyes helyről. Egy magasabb domb mögé rejtőztünk, hol részben védve voltunk a Valerian erődből záporként szóródó bombák ellen.

A domb tetején egy csinos villát fedeztünk fel. Viszahagyva kocsinkat, megmáztuk a dombot és benyitottunk a villába, mely Gerome, a híres festő tulajdonának bizonyult.

A házat a legnagyobb rendetlenségben találtuk. Butorok, értékes festmények, ebédlő és konyhabutorok a legtarkább összevisszaságban heverték szanaszét. A műteremben számos értékes vázlat — album volt, valamint egy befejezetlen festmény, Gerome nagyméretű vászna "A rabszolga vásár". Mi összeszedtük az értékesebb képeket, valamint az említett befejezetlen festményt, melyet keretéből vágtunk ki az állványon. Kocsinkba gyümöszöltük és vissza hajtattunk Versaillesbe, melyet a sötétség beálltával értünk el.

Azonnal a városházára hajtattunk, hol a megmentett képeket átadtuk, miután Gerome villája volt leginkább kitéve a Valerian erődből kilőtt bombák pusztításának.

TALÁLKOZÁSOM BISMARCKAL.

Szokásommá vált Sheridan tábornokot majdnem minden este meglátogatni, kivel a nap eseményeit meghánytuk, vetettük s egyszersmind a hazai hírlapokat kieseréltük. Így október 12-ik estéjén, midőn rendes látogatásomat tettem a tábornoknál, a szálloda egyik alkalmazottja berontott a szobába s jelentette, hogy Bismarck rövid időn belül meg fog jelenni, Sheridan tábornok üdvözlésére. Azonnal feláltam, hogy távozzak, nem akarván két ilyen nagy férfiúnak találkozását feszélyezetté tenni. A tábornok azonban marasztott és így szólt: "Óh őrnagy, ön csak maradjon, majd én bemutatatom Bismarcknak".

Sheridán tábornok feljebbvalóm lévén, én természe-

tesen engedelmesskedtem s elfoglaltam helyemet. Nehány pillanat múlva az ajtó ki nyílt, s a “Vasember” belépett.

“Tábornok!” — úgy szólt, — “elnézését kell kérem, hogy még csak most jelenhetek meg önnél, de mint jól tudja, annyi fejedelem elszállásolásáról kell gondoskodnom, hogy időm ugyanesak igénybe van véve.” Kitünő angol kiejtéssel beszélt, akárcsak egy született angol. A tábornok azonnal bemutatott engem, mint egy ex-unió őrnagyot, s a “Chicago Tribune” haditudosítóját. Nehány udvarias megjegyzés után én eltávoztam.

Sheridan és Forsythe tábornokok megunván Páris bevételére várni, s valószínűleg Bismarck tanácsát követve, fenti látogatása alkalmából, október 14-én elhagyták Versaillest ama elhatározással, hogy Európát bentazzák és csak Páris megadása után fognak vissza térni.

SIKERTELEN KIROHANÁS.

Bár alig telt el nap, hogy a franciák meg nem kísérelték volna a tüzvonalon áttörni. Az október 21-ikén tett kísérlet eléggé heves és oly nagyszámu csapat bevonásával történt, hogy méltán beillett rendes csatának is. Huszonnegyedikén délfelé az ágyuzás, mely eddig a franciák részéről éjjel-nappal szórványosan hangzott, most folytonossá és rendkívül hevesé vált.

Sejtettem, hogy valaminek történni kell a Valerian erődben, melyet a német katonák “Baldrián” guny néven neveztek, mely egy növény neve volt, amelyből erős orvosi olajt gyártottak.

Én és Hans Blum koesira ültünk és Malmaison felé

hajtottunk. Alig tettük meg az ut felét, midőn kocsi-
csink összetört. Le kellett szállnunk s a kocsit az is-
tállósi fiura bizva, mi gyalog folytattuk utunkat. Csak-
hamar a király kocsija haladt el mellettünk. Louveci-
ous irányába hajtattott, honnét a csatateret leginkább
áttekinthette. Félóra mulva ismét láttuk a királyt és
kiséretét amint a fél mértföldnyi távolságban levő
hátvéd felé mentek. Nemsokára ezután a trónörökös
követte a királyt, nagy kísérettel. A király állandóan
a kocsi-
ban ült, míg a többiek lóháton követték, csak én
és Blum voltunk gyalog. Mi igen csodálkoztunk, hogy
a király és kísérete oly gyorsan haladtak a hátvéd fe-
lé, valami bajnak kellett történni a csatamezőn. E pil-
lanatban Blum észrevette, Moltke tábornokot, aki ló-
háton közeledett. Blum feléje sietett és nyugtalan ar-
ccal kérdezte, hogy folynak a dolgok a tűzvonalban. A
nagy stratégista könnyedén azt felelte: "Most már
minden rendben van!". Ezt hallván s ilyen illetékes
forrásból, Blum barátom lecsillapult. A trónörökös
előtt álltunk meg, aki gondtalanul eregette a füstöt jól
ismert szines porcellán pipájából. E pillanatban azon-
ban a francia előőrsök golyóinak füttyülése vált hallha-
tóvá, mire a trónörökös hirtelen jelt adott tisztjeinek
az oszlásra, ami azonnal megtörtént. Az előkelő eso-
port a király és fejedelmekkel, védetebb helyre vonult.

Ezen ütközetben részt vett a hatodik, 46-ik és az 50-
ik gyalogezred támogatva a póseni és alsó sziléziai had-
test által. A francia támadó sereg huszonkét zászlóalj-
ból, ötven ágyúból, hat gyorstüzélpörből és a Valerian
erődből állt, mely 415 lánnyira a Szajna felett emleke-
dett s lövegei 7000 yardnyira hordtak.

Malmaisonnál a franciák állhatatosan nyomultak
előre, míg el nem érték a Pompadour kastélyt, a mely-

nek falai mögött rejtőzködve a hatodik német gyalogezred halálosztó keresztüzébe kerültek.

A franczia roham rendkívül heves és váratlan lehetett, minthogy csakhamar sebesültek kezdtek érkezni a hatvéd felé. Ezek egyike közölte Blum urral, hogy ezrede alaposan megtizedeltetett.

A fanciák azonban rendes szokásukhoz híven, csakhamar elvesztették lelkesedésüket s két órai küzdelem után vissza vonultak a Velerian erőd ágyui által védett területre. Sok ágyut és gyorstüzelt hagytak hátra és több mint százat közülök foglyul ejtettek a németek.

Ezen ütközet folyamán életemnek egyik legkülönösebb esetét figyeltem meg:

Amíg a csata javában folyt, egy asszony juhnyáját a küzdők közötti mezőre terelte s míg a bárányok legelesztek, ő a legnagyobb lelki nyugalommal gombát szedett.

A franciák ezen sikertelen kirohanása után, melyet a napról-napra szorosabbá váló német tüzvonal áttörése éljából kíséreltek meg, némi pihenés állt be az ostromló sereg számára, bárha folytonos éberséggel kellett őrködniök.

Az ágyuzás az erődből folytatódott, de minthogy kárt nem okozott, csak természetes következmény volt, hogy az ilyen fecsérlése a lőpornak és lövegeknek csupán a városban bezárt franciák megnyugtatózásul szolgálhatott, akiknek a franczia sereg esodálatos győzelmét híresztelték.

Én már annyira megszoktam a Valerian és D'Issy erődök ágyuinak moráját, hogy valahányszor éjjel szünetelt, azonnal felriadtam egészséges álomból.

EGY ESTÉM DR. BUSCH-NÁL.

Valahányszor nekem és Blumnak némi szabad időnk kínálkozott, melyet nem levelezés és portyázásra fordítottunk, rendszeren egy vagy két órát Dr. Busch házában töltöttünk, aki készséggel nyújtott felvilágosítást, minden újdonságról és ama tervekről, melyek a különböző német államok egységét célozták.

Számos érdekes anekdotát mondott el, melyek főleg mesterére a kancellárra vonatkoztak.

Ezen anekdoták és szálló igék egynehányát annak idején be irtam a "Chicago Tribune"-be tudósításaim keretében. Minthogy ama leveleket ellopták tőlem, itt közlök néhányat azokból az anekdotákból, melyeket Dr. Busch "A mi kancellárunk" című könyvéből vettem át.

Bismarek egy alkalommal így szólt: "Midőn meglátogattam 1866-ban a párisi kiállítást, eszembe ötlött: miként alakultak volna a viszonyok, ha a Luxemburgi kérdést kard döntötte volna el? Én volnék-e Párisban, vagy a franciák Berlinben? Mi nem voltunk akkor még olyan erősek, mint ma. Hannover és Hessen nem adhatott volna oly sok jó katonát, mint ma. A mi Schleswig-Holsteint illeti, akik legutóbb, mint orosz-lánok hareoltak, akkor még egyáltalán nem voltak képesek számottevő katonaságot állítani. A szász hadsereg züllött volt s újra kellett szervezni. Milyen nagy-szerű fickók ezek a württembergiek s milyen pompásan festenek. Azonban 1866-ban ezek is még nevetség tárgyai voltak, mikor egy polgárőrséghez hasonlóan bevonultak Frankfurtba."

Ezen fenti anekdotából is fényesen kiviláglik, hogy milyen ügyes, előrelátó államférfi volt Bismarek.

Élet célja volt hosszú évek során át a német fejedelemségek egyesítése egy egységes német birodalomná.

Ezen eszmét szem előtt tartva céltudatosan dolgozott ennek létrehozásán; minden lépést megfontolva, mielőtt a tett mezejére lépett. Mintegy kivárta a kellő történeti pillanatot, midőn a kegyelem döfést megadhatta.

THIERS VERSAILLESBEN.

Midőn Thiers a francia kormány székhelyéből Toursból megérkezett Versaillesbe, gyakran volt alkalmam látni őt. Alacsony termetű, tagbaszakadt férfiú volt, nagy és erősen kifejlett ősz fejjel. Körülbelül 73 év nyomta vállait. Választékosan öltözködött. Kemény fehér nyakkendőt s állig begombolt frakkot viselt. Szemei csillogók s arca rózsás volt. Inkább egy lelki-pásztor benyomását tett reám, mint egy államférfiét.

Bismarck véleménye Thiers államférfiúi képességét illetőleg nem nagyon hízegő volt. Dr. Busch szerint úgy nyilatkozott: "Alig van benne nyoma az államférfinak, tulságosan sentimentális ahhoz a foglalkozáshoz. Nem alkalmas alkudozásokra, könnyen ijeszthető. Érzelmait nem tudja ügyesen elpalástolni s hamar ugrasztható."

Ez meglehetősen szigorú kritika volt arról az egyénről, akit 1872 augusztus 31-én a francia kamara majdnem egyhangulag választott meg a köztársaság elnökéül az új kormányforma szerint.

VIII. RÉSZ.

HAMIS HIREK A FORGALOMBAN.

Eltekintve az október 27-én keletkezett izgalomtól, melyet Metz feladása okozott, Versailles meglehetősen csendes volt. Jobbra-balra szárnyaltak hírek, melyek a valóság alapját nélkülözték.

Ezen hazugságoknak egyike volt, hogy Párisban ellenforradalom ütött ki, s hogy a vörös republikánusok Blanaui Pyatt és Flourens vezérlete alatt letartóztatták Trochue tábornokot, Páris katonai kormányzóját és Jules Favret.

Hasonló kacsza volt, hogy Bazain és MacMahon tábornokok mint árulók száműzettek. Mindezen ál-hírek francia forrásból eredtek, céljuk az volt, hogy Metz elfoglalása által előidézett lehangoltságot ellensúlyozzák, mely Sedán után a legjelentősebb mozzanata volt ezen modern hadviselésnek.

Három hadvezér: Bazain, Canrobert és LeBoeuff 173,000 emberrel és jelentékeny hadi készlettel a Frigyes Károly herceg vezetése alatt működő német hadtest kezeibe jutott.

A POMERÁNIAK ÉS TÁBORNOKAIK.

Frigyes Károly herceg hadtestének második hadosztálya a pomeráni népfőlkelő gárda parancsot kapott,

hogy egyesüljön a porosz trónörökös hadtestével, mely Páris előtt állt.

Megérkezésüket a németek valóságos ünnep-nappá avatták. A király és az uralkodó fejedelmek Lipóttal egyetemben, aki a háboru közvetlen okozója volt, jelen voltak a bevonulásnál. A trónörökös, mint főparancsnok a következő napiparancsesal fogadta őket:

“Második hadtest katonái! Ez az első alkalom, hogy benneteket parancsnokságom alatt a harmezőn láthatlak, bár a béke idején számos évekig parancsnokló tábornokotok voltam. Szívből üdvözöllek benneteket! Hősies önfeláldozó küzdelmetek Gravelotnál és nagy győzelmek Metznel büszkeséggel tölti el szívemet. Bizton hiszem, hogy ugy hazafiságunk, mint az ellenséggel való bánásmódunk által továbbra is kiérdemeljük legkegyesebb királyunk dicséretét és helyeslését.”

Versailles, 1870 november 12.

Táborszernagy és a harmadik hadtest főparancsnoka.

Meg kell említenem, hogy a király ugy fiát, mint Frigyes Károlyt, a “vörös hereceg”-et, érdemeik elismeréséül, birodalmi táborszernagygyá, és Moltkét grófi rangra emelte.

SURLÓDÁS VERSAILLESBEN.

November első felében, mikor az időjárás kezdett rosszra fordulni, a német türelmesség is kezdett ingadozni. Az ostromló sereg, melynek téli szállása nagyobb részét földhányásokból állott, melyek a nagy esőzések folytán csak szükös menedéket nyujtottak az idő viszontagságai ellen: első ok volt, hogy türelmetlenkedni kezdtek a katonák Páris rohammal való bevételenek elhuzásában. A katonák békétlenkedése eljutott

a vezérkarig, hol szintén megoszlott a vélemény a város bevételére vonatkozólag. Nevezetesen az volt a kérdés, roham vagy kiéheztetés által történjék-e a bevétel. A trónörökös és Bismarck a kiéheztetés, míg a király és Moltke, ágyuzás és ostrom mellett voltak.

Egy időre úgy látszott, mintha a király és Moltke terve érvényesülne, miután a nehéz "Krupp"-ágyuk megérkeztek. Azonban egy vagy más ok miatt, nem lettek felállítva s a hozzá való lövegek sem voltak láthatók. Közben, amint Dr. Busch-tól értesültem, tárgyalások folytak egyrésztől Bismarck, másrésztől Thiers a toursi ideiglenes francia kormány megbízottja között fegyverszünet és béke érdekében.

A toursi kormány élén Gremieu Glais, Bizoin és Gambetta álltak, akik nem mindig voltak harmoniában a párisi vezérekkel, miért aztán a tárgyalások elhúzódtak.

Leginkább hátráltatta a béke létrehozását, hogy amikor Bismarck és Thiers legjobban fáradoztak a meg egyezésen, Ducrot tábornok a párisi helyőrséggel több váratlan kirohanást kísérelt meg, melyet ama álhír okozott, hogy d'Aurelle de Palladin tábornok a Loirei hadtesttel elindult Páris felszabadítására.

Ezen nyilvánvaló árulást a franciák drágán fizették meg. Ducrot meglepte a németeket és a württembergieket Champigni felé szoritotta. A második hadtest azonban gyorsan a württembergiek segélyére sietett s visszavonulásra kényszerítette a franciákat.

A németek felbőszülve most már erélyesen hozzáláttak az ellenségeskedések újból való megkezdéséhez s az ostromágyuk felállítottak. Közben a szomszéd városok, beleértve Versailles is, szigorubb kezelés alá kerültek. Von Roon, német hadügyminiszter veje a

Szajna és Oise megyék főnöke lett. Az adóhátrálékokat, ahol csak lehetséges volt, behajtották; rendelkezéseket hoztak mindenre s annak érvényt is szereztek. Így például egy alkalommal egy kis város polgármesterét kényszerítették, hogy a város pincéit megnyissa és bort szolgáltatson. A polgármester azonban ezt megtagadta, mondván: "Nem fogom hivatalos állásommal fedezni a törvényes rablást!"

Egy más alkalommal a versaillesi polgármester felszóllítatott, hogy néhány ezer gyertyatartót teremtsen elő. Miután azonban alig század részét lehetett volna előteremteni az egész megyében, a polgármesternek egy igen okos ötlete támadt. Ácsokkal ezer és ezer darab négyszögű deszkadarabot fűrészeltetett és azokat közepén kifuratta, s mikor mind elkészült, beszolgáltatta e megjegyzéssel: "Itt vannak a gyertyatartók!"

Ha az ostrom még hat hónapig eltartott volna, akkor Versailles annyira német befolyás alá kerül, hogy XIV-ik Lajos és Bonaparte Napoleon megfordultak volna sirjaikban. Bármerre fordult az ember, mindenfelé ilyen felirások ötlöttek szemébe: "Bundes-Kanzlei", "Kriegs-Ministerium" és "Polizei Chef".

A porosz trónörökös segítsége, melyet az ujonnan érkezett metzi győzelmes hadtest szolgáltatott, siettetete a szorongatott város korai ágyuzását. A nehéz ostrom ágyuk, melyeket nagy nehézségek árán Villa Coublai mellett, 12 mértföldre Páristól, összepontosítottak, lövésre készen álltak.

Azelőtt sehol a világon nem volt még látható egy esomóban ily tömeges felvonultatása a haláltosztó ágyuknak. 398 különböző méretű ágyu és mozsár volt a parkban felállítva.

Ezek 400,000 lövést adhattak le. A lövegek súlya 6 fonttól a hátultöltőknél egészen 50 fontig változott a mozsaraknál. Némelyek Strassburgból és más elfoglalt erődökből hozattak.

Látva a halált osztó ágyu szörnyeknek e nagy tömegét, tudtára ébredtem, hogy a kiéheztetés helyett a golyók és rettenetesen pusztító lövegek fogják siettetni Páris bevételét.

Sok barátom volt a versaillesi franciák között. Nem lévén érdekelt fél s hozzá amerikai, ők minden képzelt és valódi bajokkal hozzám fordultak. Többek között azt kérdezték tőlem, hogy a poroszok (sohasem használták e szót "német") komolyan bombázni akarják Párist? Volna hozzá szívük, hogy éhségtől elesigázott nőket és gyermekeket hideg vérrel halomra lövetnek. Mire én azt kérdeztem: "Hát miért nem adják meg a várost?"

"Ah uram a becsület!" volt rendesen a felelet. Itt ismét a becsület fogalmának egy tulhajtott felfogása érvényesült, mely egyértelmű a bárgyusággal. Ez emlékeztetett engem egy néger katonára, akit mikor gunyoltak, hogy a harctérről megugrott, úgy felelt: "Mit ér a becsület és dicsőség a niggernek, ha már meghalt".

TÉL ÉS HÓ.

Dezember elején hópelyhek szállingóztak, melyek a télnek hivatalos jelzői voltak. Az ezred zenekara naponta délután hangversenyt adott a "Place des Armes" téren. Ez nagyban hozzájárult a helyőrség unalmának elűzéséhez. Minden jel arra mutatott, hogy Páris ostroma rövidesen befejezést nyer.

Az országban is erőd-erőd után hódolt meg s Chan-zay és Bourbakie tábornokok seregei érzékeny vereséget szenvedtek a „Vörös hereceg” és Manteuffel tábornok seregétől.

Tisztán láttam, hogy a vég kezdete elérkezett s hivatásom az ostromolt város előtt rövidesen befejezést fog nyerni. Ennélfogva elhatároztam, hogy mielőtt ez bekövetkeznék, egy újabb körutat teendek Páris körül.

UTOLSÓ KÖRUTAM PÁRIS KÖRÜL.

Eladván “Sedán” nevű lovamat, lassu járása miatt, egy két lovas francia kocsit béreltem, hogy Párist körül kocsikázzam. Ugy számítottam, hogy egy héten belül végrehajthatom e tervet, föltéve, ha előre nem látott akadályok merülnek fel. A St. Germaini utat választottuk. odaérkezve a térparanesnoksághoz hajtottam, hol igazolványainkat hitelesítették. Ezen új rendeletet azért hozták, mert sok kém jelenlététől tartottak.

A fölött gyakran csodálkoztam, hogy miként terjedhettek oly gyorsan a hírek Versaillesből Párisba s onnét széjjel az egész országba. Egy francia uri ember, bizalmasan felvilágosított ennek eredeti okáról. Azt mondta, hogy a francia zöldség-árusok a legjobb hírvivők. Áruikkal szabadon jártak-keltek úgy a német, mint a francia táborban s megfigyeléseiket, melyek gyakran fedték az igazságot, közölték honfitársaikkal.

Amig St. Germainben időztem és vártam igazolványaim átvizsgálását, tanuja voltam a háboru egy szivet facsaró jelenetének.

Francia asszonyok és gyermekek nagy csoportja ve-

gyítve öreg emberekkel összegyültek a térparancsnokság épülete előtt és kenyérért könyörögtek. Megjegyzendő, hogy a kéregetők korántsem voltak hivatásos koldusok, hanem a Páris körül lakó paraszt-asszonyok és gyermekek, akiket az ostromló sereg számára szükségelt élelmi szerek beszerzésére kiküldött Uhlánusok és Dragonyosok fosztottak ki az utolsó három hónap alatt mindenükből. Ilyen és ehhez hasonló jelenetek gyűlöltetik meg a háborút minden jó érzésű emberrel.

Visszakapván igazolványaimat, áthajtottunk a St. germaini terjedelmes erdőségen, hol őzekre vadászó német tisztekkel találkoztunk. Csakhamar elértük Argenteuilt, mely 7—8 mértföldnyire van Páristól északnyugatra. Elhaladtunk Chateau la Fitte mellett, mely pompás pezsgőjéről híres. Sietve át haladtunk e kastélyon megbámulva a falakon függő festményeket. Különös véletlen játéka folytán, a festmények közt volt "Wilhelmshöhe" hová a "végzet embere" Napoleon mint hadifogoly került Sedán átadása után.

MONTMORENCY ÉS ENGHIEU.

Elhagyva Argenteuilt, mely különben Párist a legfinomabb zöldséggel látja el, elértük Montmorency-t, mely Páristól körülbelül 12 mértföldnyire fekszik délnyugatra. Ott akarván az éjet tölteni a "Fehér ló"-hoz a város egyetlen szállodájához hajtottunk. Azonban az ott szorongó német tisztek és katonák miatt nem kaphattunk helyet. Ezen szálloda és eimerének története, meglehetősen regényes színezetű.

Büszkélkedhetik ama tulajdonsággal, hogy több koronás főnek, fejedelemnek, költőnek, írónak s a művészeti és irodalmi hírességeknek volt lakóhelye mint

bármely más szálloda. 1737-ben Ledue építette. Nehány év múlva felépítése után egy csapat kedélyes fickó, nagyobbrészt festők, költők, írók látogatták meg Montmoreneyt (melyet Enghien néven is neveznek), hogy élvezzék nagyszerű levegőjét. A lakosok hivalkodva említették, hogy amíg a cholera vadul dühöngött az egész országban, Montmoreneyt kikerülte. Ezen látogatók hetekig időztek ott élvezve a szálloda által nyújtott ételek és italok legjavát s amikor végre fizetésre került a sor, az egész társaság nem tudott összehozni annyit sem, hogy csak egyik tagjának számláját kifizethették volna. Végre abban állapodtak meg a sok huza-vona után, hogy e vig társaságnak egyik tagja, aki hirneves festő volt megfesti a szálloda ciméjét, ami meg is történt, s az a cimer valóban a legkiválóbb az összes szállodák cimerei között.

A SZÁLLÁS KERESÉS NEHÉZSÉGEI.

Montmorency annyira hemzsegett tisztectől és katonáktól, hogy képtelenek voltunk éjjeli szállást kapni. Én végre megszólítottam egy fiatal német tisztet, hogy vezessen a térparancsnoksághoz, mit az teljesített is. Ott találtam Fuchs őrnagyot, a 93-ik "Anhalt Dessau" ezredtől, aki lekötelező szívélyességgel fogadott és egy hatalmas négyszögletű kőházhoz küldött, hol a földre hintett zizegő szénán, végre nyugalomra hajthattuk fejünket. Ezen épület első emelete az ezred huscsarnokául rendeztetett be s a sarokban álló nagy "Erare" féle zongora szolgált a hus feldaraboló tőke gyanánt.

Itt töltöttük tehát az éjszakát, de alvásról szó sem lehetett, mert az előőrsök folytonos lövöldözése ebben meggátolt.

EGY FÉNYES VACSORA.

Az az ifju tiszt, ki a térparancsnokhoz vezetett, egy báró volt s minden izében uri ember. Midőn látta, hogy nem tudunk sehol helyet találni, hol megvacsorázhathánánk, meghívott bennünket, hogy legyünk vendégei. Az pedig egyike volt a legkiválóbb vacsoráknak a harcmezőn, néhány mértföldnyire az ellenségtől.

A legfinomabb inyene falatok kerültek az asztalra, amit csak pénz megszerezhet. Számomra a legizletesebb volt az "Erbsenwurst-Leves". Száraz összetört borsóból és vagdalt disznóhúsból állt a konyha művészet e remeke. Aki ezen izletes ételt feltalálta, épp oly mértékben járult hozzá a német fegyverek dicső győzelméhez, mint Dreise a porosz fegyverek feltalálója. Házigazdánk, az ifju tiszt, elküldött ezredének egy altisztjéért, aki vacsora után klasszikus zeneszámokat játszott a nagy Erar zongorán, mely élvezet belenyúlt a késő éjszakába.

Mikor én ott voltam Montmorencyben, Schwartzhoff és Tillintsky tábornokok is ott tartózkodtak. Ez volt az a Tillintsky, aki mint a 27-ik ezred ezredese 1866-ban rohammal verte ki az osztrákokat a Königgräetz melletti erdőből.

Azt is megtudtam az ifju tiszttól, hogy Fuchs őrnagy volt az egyedüli tisztársai közül, aki sértetlenül maradt a franciák szeptember 30-ik váratlan kirohanása alkalmával.

A "Hermitage" (Remete-lak) rövid meglátogatása után, mely egykor Jean Jacques Rousseau lakóhelye volt, egy dombról leszállva Montmorency híres völgyébe jutottunk, hol a híres Enghien fürdőket megtekintettük. Itt volt III-ik Napoleon unoka hugának Ma-

thilde heregnőnek kastélya. Ezen kastély valamikor Condé hereg tulajdona volt, kit első Napoleon neutrális területen elfogatott, Párisba hozatott és megérkezése éjjelén lefejeztetett. Ezen áruulás örökös szennyfolt marad Napoleon címerén.

Az Enghien fürdőktől a "St. Denis" vasutig hajtattunk, ahol a német előőrsök feltartóztattak. További haladásunkat meggátolták ama nagyméretű előkészületek, melyek Páris bombázását célozták. Számunkra nem maradt más hátra, mint vissza fordulni Versailles felé, hová négy napi távollét s körülbelül 75 mértföldnyi ut után megérkeztünk.

DUCROT SEREGE FELOSZLIK.

Mikor vissza érkeztünk Versaillesbe. tudomásunkra jutott, hogy az utolsó kirohanás alkalmával Ducrot serege alaposan lefogyott. Tagadhatatlan Franciaország nem volt többé az az ország, mely egy Napoleont, Massenat, Moreaut és Hocheot adott az első köztársaságnak s egy Nyet, Soult, Murat, Davoust, Kellermant és Lannest adott az első császárságnak.

A második császárság alatt a francia hadsereg főbaja az volt, hogy a legénység nem volt bizalommal följobbvalói iránt. Pedig a francia katonaság nem volt híjján a személyes bátorságnak, csupán az erkölcsi bátorság hiányzott, melyet esakis a tiszték magas erkölcse eredményezhet. A francia fegyverek ép oly jók voltak, amint a németek-é, a chassepot oly jó volt, mint a német "Zündnadel"-fegyver. A "Victor de Reppy"-féle gyorstüzelő ágyuk pedig szintén megállták helyüket a német gyorstüzelőkkel szemben.

A NÉMET HADSEREG EGYENRUHÁI.

Miután 1870-ben a tél korábban beállt a rendesenél, Páris környékén az ostromló sereg katonái dideregtek átázott ruháikban, melyben annyi csatát küzdöttek végig. A Párist körülzáró sereget tetőtől-talpig új egyenruhával látták el, keztyü kivételével. Sohasem sikerült megtudnom, hogy mely okból nem kaptak a német katonák keztyüket.

VADÁSZAT FRANC TIRREURÖKRE

(Francia vadászkatona.)

Még az ostrom legesendesebb napjaiban is Versailles nem nélkülözte az izgalmakat. December második felében jelentették, hogy kémek kószálnak a német táborban. Egy házról-házra való kutatás rendeltetett el. Egyik este, mikor szobámban irtam, háziasszonyom leánya lélekszakadva berontott szobámba és értésemre adta, hogy a porosz katonák kutatnak a házban. Azonnal kinyitottam szobám ajtaját s egy csapat porosz katona egy káplárral élén állt vélem szemben. Franciául tudomásomra adta, hogy Francitirreuröket keresnek, kikről azt állítják, hogy a város házaiban rejtőznek. Én németül udvariasan felhívtam őt szobám átkutatására. Ő azonnal boesánatot kért: "Ach, entschuldigen; sie sind ja ein Landsmann!" (Oh, boesánat, ön egy honfitárs!). Ezzel elhagyták a házat, háziasszonyom és leánya nagy megkönnyebülésére.

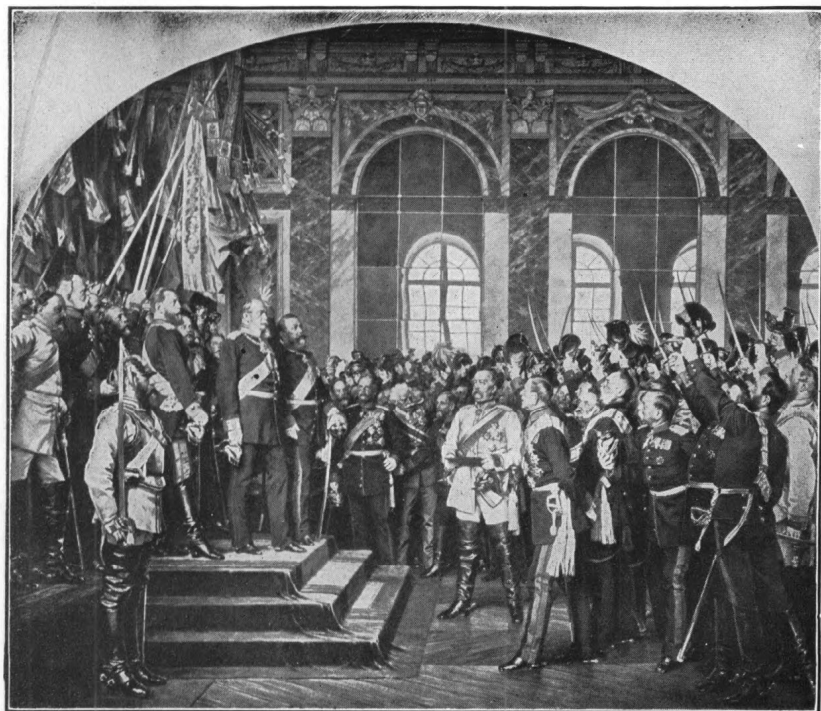
A CSÁSZÁRI KORONÁT FELAJÁNLIJÁK VILMOS KIRÁLYNAK.

December utolsó napjaiban a német birodalmi gyü-

lés egy küldöttsége érkezett Versaillesbe, hogy Vilmos királynak felajánlják az egységes német birodalom eszászári koronáját. Hogy Vilmos király az egyetlen császár-jelölt, ez ismeretes és elhatározott dolog volt a Gravelot és Sedáni nyert esaták után. Én ezt a „Tribune”-hoz intézett egyik levelemben megjósoltam, jóval előbb, mint a küldöttség megérkezett.

A küldöttség 32 tagból állt, mely az akkori pártok különböző árnyalataiból választott. Mindannyian a „Reservoir” szállodában laktak, honnét ebéd után hintókban és sárgára festett postakoesikban a Prefectura épülete elé hajtottak, hol a király szállása volt. Odaérkezve a birodalmi gyűlés elnöke, a tiszteletre méltó Simon ur vezetése mellett felvonultak az épületbe. Simon ur egyike volt azoknak, akik már 1848-ban felajánlották Vilmos királynak a császári koronát. Simon ur kíséretében voltak, Moltke gróf, Lipót herceg a porosz-francia háboru okozója, Báró Rotschild Alfonso nagybátyja, kinek Férrieresi palotájában volt a király főhadiszállása. Csupán egy haditudosító nyert meghívást a szertartáshoz, a „London Illustrated News” kitünő rajzolója és tudosítója, aki ezen történeti jelenetet megörökítette.

Ezen küldetés eredményeképpen Vilmos király 1871 január 19-én a versaillesi remek tükörteremben, német császárrá kikiáltatott. Ugyanazon napon a franciák újabb kirohanást kíséreltek meg a Valerian erődből. Valószínűleg sejtették, hogy mi van készülöben s megkisérelték megakadályozni a versaillesi történelmi palótának megszenteltelenítését egy német császár megkoronázása által.

I. VILMOS POROSZ KIRÁLY NÉMET CSÁSZÁRRÁ PROKLAMÁLÁSA VERSAILLESBEN 1871 JANUÁR 18.ÁN.

KARÁCSONY MEGÜNNEPLÉSE.

A legkülönösebb látvány, melyet versaillesi tartózkodásom alatt megfigyeltem, a karácsonyi istentiszteletek voltak, melyeket a különböző templomokban tartottak.

A "Notre Dame" székesegyház a bajor, szász, poseni és porosz-lengyel katolikus katonákkal volt megtömve. A német és francia papok felváltva olvasták a misét. Igen kevés francia férfi jelent meg a szertartáson s a nők és gyermekek, akik részt vettek, alig hiszem, hogy testvéri szeretetet tápláltak volna legyőzőik iránt.

"Vajha meghallgatásra találná imádságunk az égben, hogy jóakarát és béke költözne sziveikbe". Ez volt imája egy buzgó protestáns lelkésznek az egyik protestáns templomban, hol Luther és Calvin vallását követő német katonák vettek részt az Istentiszteleten.

A karácsonyi ünnepek két napig tartottak. Százszerekre menő karácsonyi ajándék érkezett a Vaterlandból (Október 15-e és november 15-ike volt kitűzve a német póstaigazgatóság által a posta csomagoknak szállítására a haretérre.)

Ez aztán ugyancsak felvillanyozta a csapatok harci kedvét.

Az angol és amerikai tudósítók meghívott vendégeikkel egyetemben egy barátságos ebéd keretében ülték meg karácsony ünnepét.

Nagyszámu "vaskereszt" érem került kiosztásra, úgy hogy a háboru rettenetes jelenléte dacára, Jézus születésének ünnepe Páris előtt, vidámsággal ünnepeltetett meg.

OSTROMÁGYUK IIADIÁLLÁSBAN.

A karácsonyi ünnepek azonban nem gátolták meg az ágyuk felállítását a halálra szánt város körül. Egy elfogott léghajóban talált levél elárulta a párisiak szomorú helyzetét. Tulnyomó volt azoknak száma, akiknek szomorú karácsonyuk volt, mert sem pénzért, sem jó szóért nem kaptak sem húst, sem zöldségneműt. A levélből az is nyilvánvalóvá lett, hogy a lakosság nagyobb része kutya- és patkány-hussal csillapítja kinzó éhségét. Ugyanesek köztudomású lett, hogy a városi hatóság elhatározta a városi állatkertben levő állatokat elárverezni.

Valamint hogy Washburn ur az amerikai nagykövet amerikaiaknak és angoloknak utleveleket állított ki, akik az ostrom megkezdése előtt akarták elhagyni a várost.

Moltke vezérkarából Verdy alezredes, a háború történetirója, mint békekövet Párisba küldetett, hogy a város átadását kérje; s egyszersmind, hogy közölje velük a "Loire" hadtest teljes megsemmisülését Orleáns mellett. Valamint megbizatott, hogy a francia helyőrség tisztjeit meghívja a német táborba annak meggyőződésére, hogy minden további ellentállás hasztalan.

PÁRIS ÁGYUZÁSA.

Verdy missiója eredménytelen lévén, a király türelme is elfogyott. Parancsot adott a konok város megfenyítésére. A "Valerian" és d'Issy erődök voltak az elsők, melyek ellen a roham elhatározott. E kettő volt a legerősebb a Párist védő erődök közt s ha ezek elestek, akkor a többiek, valamint a falak 92 bástyáikkal egyetemben összeomlanak, mint kártya várak.

Nem sok időbe került s a d'Issy erőd romokban hevert. Azonban a Valerian erőd, melyet a párisi utegyerek "Grimeaud Apó" gunynéven neveztek, 90 és 180 fontos lövegekkel felelt vissza a németek 50 fontos óriási mozsár lövegeire. Az ágyuzás néhány napig szakadatlanul tartott, mikor a német lövegek, már az "Are de Triumph" körül kezdtek röpködni és elpusztítással fenyegették a tetején levő "Resistance" (ellenállás) szobor alakot. A védelem bátortalanná vált s január 14-én, miután az erőd s lőporkamrái golyó és kartács által rommá lövettek, a helyőrség egy utolsó kétségbeesett kirohanást kísérelt meg a német tűzvonallal áttörése céljából. Azonban a német zászlóalj és páratlan tüzéségük könnyörtelenül elsöpörték őket. A játszma elveszett.

A proletárság forrongó szenvedélye a polgárság ellen több alkalommal zendülésekben nyilvánult meg, melyet a nemzeti-őrség, ennek volt feladata a város békéjét biztosítani, csak nagy erőfeszítések árán volt képes elfojtani.

A déli hadsereg megveretése saját tábornokaik hirdetése révén vált nyilvánvalóvá. Nem maradt más hátra, mint meghajolni a kikerülhetetlen előtt.

Január 28-án fegyverszünet jött létre az ellenfelek közt. Ennek értelmében a rendes és népfelkelő katonaság hadifogoly maradt, míg a német sereg birtokába veszi az összes párisi erődöket, közben a városnak megengedték, hogy élelemről gondoskodják.

BÉKE-TÁRGYALÁSOK.

1871 január 27-ikén Vilmos császár a következő sürgönnyt menesztette Anguszta császárnőnek: "Mélyen

megindult szívvel hálát adva Istennek, értesítlek, hogy a békepontok aláírtak. Csupán a Bordeauxi gyűlés jóváhagyása szükséges még.

Vilmos.”

Husz nappal később a francia-porosz háború drámája befejeződött. Helyette kezdetét vette a “Párisi commune” borzalmai, mely nemcsak Franciaországnak hanem az egész civilizált világnak örök szégyenfoltja marad.

AZ OSTROM BEFEJEZÉSE.

Páris ostromának befejezésével hivatásom, mint a “Chicago Tribune” haditudosítója megszűnt. Előkészületeket tettem Versaillest és Franciaországot elhagyni, Páris érintése nélkül.

Bár sok minden okom volt nem bevonulni a győztes hadsereggel Párisba, de főleg az tartott vissza, hogy nem akartam tanuja lenni a félrevezett francia nép megaláztatásának.

Egy év előtt láttam Párist virágzó pompájában és nagyságában s látnom a meghódolás után, csak lelki fájdalmakat okozott volna. A kóválygó hírekből ugyanis megtudtam, hogy inkább egy kihalt, mint az élettől lüktető városhoz hasonlít.

TÁRSADALMI ÉLET VERSAILLESBEN.

Egy város társadalmi életét nem igen lehet kellőképen megítélni, amíg ellenség lakozik benne. Azonban a mennyire megfigyelhettem, a versaillesi élet békés és rendes körülmények között, igen fejlett lehetett. Helyén valónak tartom megjegyezni, hogy Versailles volt

az egyedüli város Rheimstól nyugatra, melynek lakói nem menekültek el a németek közeledésének hírére. Nekem előnyül szolgált, hogy olyan országból jöttem, melynek Franciaország iránti hagyományos barátsága és jóakarata ismeretes volt s így a Versaillesiek nem kerültek el. Ellenkezőleg nagyon gyakran kaptam meghívást a város irodalmi köreihez melyeken csak kevés alkalommal jelenhettem meg haditudósítói kötelezettségem miatt.

Ilyen megjelenések alkalmával nagy óvatosságot kellett kifejtennem, hogy mit mondok, amenyiben amint megtudták, hogy amerikai haditudósító vagyok, mindenféle panaszokat hoztak fel az ostromlók ellen.

Emlékszem egy alkalommal, midőn a város polgármestere által adott irodalmi estélyen jelen voltam, egy írónő, Madame Adèle Honman jött hozzám s így szólt: "Óh, uram; a szép Franciaország megmarad a nagy nemzetnek, még ha el is bukna, mint hajdan Görögország és Carthago!" Mire én udvariasan azt feleltem: "Ah, asszonyom; a szép Franciaország emléke megmarad nagyon hasonlóan mint Görögország és Carthagó emléke!"

HADITUDÓSÍTÓK PÁRIS OSTROMÁNÁL.

Amikor megérkeztem Versaillesbe, 1870 szeptember havában, akkor még kevés tudósító volt a harmadik tadtesttel Páris előtt. Amint azonban az ostrom előrehaladt, számunk megnövekedett. Az angol sajtó kiváló képviselőre talált, Walker kapitány a berlini angol nagykövetség katonai attachéjában; valamint Hosier kapitány a Londoni "Times" tudósítójában. Továbbá Dr. Russel szintén a "Times" tudósítója volt,

aki egy csapat lovat, lakájt és titkárt is hozott magával. Ugyancsak tudósítója volt, Sir Henri Havelock, aki unokaöcsese volt a híres Lucknowi Havelocknak.

Mindezen tudósítók azonban ellenszenvesek voltak a franciák előtt, esztelen zsarolásaik miatt. Sir Henry Havelock kivételével egyiknek sem jutott eszébe, hogy Páris körüli portyázás közben szerzett takarmányért vagy élelemért fizessen. A fenti ok miatt gyakran kérdezték tőlem a franciák, hogy vajjon az angolokkal van-e háborújuk.

A német tudósítók közül különösen megenlítésre méltó dr. Kaysler, a berlini "Associated Press" főtudósítója. Hans Blum a lipesei "Daheim" képes lap tudósítója. Ezen két urral gyakran találkoztam Dr. Busch, Bismarck titkáránál.

Dr. Kaysler volt az a tudósító, aki nem tudván bevárni Páris megadását, december elején Dél-Franciaországba indult, Von der Tann hadseregéhez. Rábeszélni törekedett, hogy én is menjek vele. Mintán nekem Páris ostromát kellett megírnom lapomnak, nem tartottam helyesnek állomást cserélni. Jó ideig mit sem hallottunk felőle, míg végre neje levelet kapott, Pauból, Basse Pyrene kerületből, hol mint hadi fogoly volt visz-sza tartva.

A német sajtó tudósítói nem rendelkeztek oly terjedelmes működési zónával az események jelentésében, mint az angolok vagy amerikaiak. Egy kölni ujság tudósítója öngyilkosságot követett el Versaillesben, mert a német hadügyminiszterium megfenyítette.

A Páris előtti haditudósítókról szóló ezen leírásom hiányos volna, ha meg nem emlékeznék egy komikus eseményről, mely december 19-én játszódtott le.

Mikor a térparancsnokság előtt megálltam, egy sa-

játszágos processió közeledett felém, mely körülbelül egy tucat civilből állott, öröktől kísérve. Csakhamar felismertem köztük angol tudósító kollegámat, Hosier kapitányt, aki minden képzeletet fölülmuló dühösséget árukt el. Bosszut esküdött, mint ő nevezte, ezen hallatlan sérelemért, mely az angol lobogót érte. Azonban az incidens csakhamar elfelejtődött, miután az őrség tisztje kimagyarázta, hogy tiltott területen járkáltak az urak, azért tartóztatták le őket.

Johnson kapitány egy angol tiszt, aki a német tüzvonalon keresztül igen gyakran járt Párisba, az elővéd egy tábornoka által végre figyelmeztetve lett, hogy ha még egyszer mutatkozik a tüzvonalban, agyonlövöti. Ezen figyelmeztetés után többé nem volt látható.

ELMÉLKEDÉSEK AZ OSTROM FELETT.

A szenvedések, melyeket Páris előtt átéltem, ugyan csak súlyosak voltak, de viszont a szerzett tapasztalatok, nem egy szempontból igen értékesek. Mint említettem, én a király főhadiszállásához voltam beosztva, nevem megjelent a tudósítók névsorában.

A királyi főhadiszállás a harmadik hadtesttel volt Frigyes Vilmos trónörökös vezérlete alatt. Tapasztaltam, hogy előzetes ideáim a német tisztről és katonáról tévesek voltak. Amig megbámultam őket szép és egészséges megjelenésük, valamint fegyelmükért, ugyanakkor nem tagadhattam meg esodálatomat a francia rendes és tartalékos katonaság személyes bátorsága felett. Amikor fegyelmet említék, ezt nem mondom a bajorokról, akik közt a fegyelem igen laza volt. Élelmezési osztályuk rendetlen. Ha egy adott helyre érkeztek, rendszeren kisebb csapatokban, a táborhoz közel eső fal-

vakba elszéledtek, honnét csakhamar étellel és borral megrakodottan tértek vissza, melyet aztán a táborban széjjel osztottak.

Amikor a bajor katonát elszállásolták egy franciánál, kivel nem tudott beszélni, kivette zsebóráját és rámutatott a : 9, 12, 3 és 6-os számokra és ismételte ezen szavakat, melyeket betanult: "Ici Dejeuner", "Ici Diner", "Ici Souper", "Ici Boire" (ekkor reggeli, ekkor ebéd, ekkor vaesora, ekkor itatás.)

Mindez oly komikusan történt, hogy a francia gazda nem tudott megharagudni, azonkívül, egyhitűek, katolikusok voltak, mely körülmény a francia parasztnál sok bünt eltakart. Ami pedig a németek zordonságát és szigorúságát a franciákkal szemben illeti, arról csak annyit, hogy végtére is a háboru nem gyerekjáték s a franciák voltak a provokálók.

Habár láttam férfiakat az akasztófára ítélve, mert házaikból Bougivalnál a hátráló német seregre lövöldöztek, de tanuja voltam annak is, mikor francia öreg embereket és asszonyokat St. Germainben a német élelmezési osztály étellel ellátott.

Ama francia menekültek emlékeztettek engem Roger hires szobrásznak "Union menekültjei" agyag szobrocskáira, melyek az amerikai polgárháboru idején a szenvedélyeket annyira felkorbácsolták.

EGY FELHIVÁS CHICAGÓHOZ.

Mielőtt elhagytam Versaillesst, hogy haza induljak, a városi tanács egy segélytkérő felhívást küldött hozzám aláírva a polgármester és Bosely rendőrfőnök által, kérve, hogy küldjem el városomba, amit én készséggel teljesítettem.

UTAZÁS HAZAFELÉ.

A tavasz beáltával elhagytam Versaillest. Meglátogattam Strassburgot, melyről azt hittem, hogy tetemes kárt szenvedett. Azonban tapasztaltam, hogy hires székesegyháza és néhány épülete jelentéktlenebb megsülésén kívül, mi kárt sem szenvedett.

Majd Berlint és Hamburgot tekintettem meg, mely utóbbi helyen hajóra szállva, körülbelül két heti utazás után elértem New Yorkot, illetőleg Chicagot.

Miután német hajón utaztam, a Shetland szigetektől északra hajóztunk, attól tartva, hogy francia cirkálóval találkozhatunk, mely még nem értesült a háború befejezéséről.

Idejében érkeztem Chicagóba, hogy tanuja lehessen a nagy német ünnepnek, melyet a Chicagói németek a béke helyreállításának örömére rendeztek.

Csak rövid ideig tartózkodtam otthon, mikor újra hajóra szállva Glasgow Skócián át, Berlinbe utaztam. Ezen alkalommal magammal vittem családomat is, mely nőm, fiam és leányomból állt.

VISSZATÉRÉS A HARCTÉRRŐL.

Sikerült dolgaimat úgy rendezni, hogy jelen lehettem Berlinben "A német veteránok díszösleges bevonulásánál". Valamint Frigyes Vilmos porosz király szobrának leplezésénél, mely 1871 június 18-án ment végbe. Két héttel ezen események előtt már megindult a népvándorlás Berlin felé, Németország minden részéből.

Az időjárás ideális volt. Az utcák, melyeken a menet végig vonult, gyönyörű díszben pompáztak s számos diadalkapu volt a tereken felállítva.

Az "Unter der Linden" uton számos tribünt emeltek a hatalmas néptömeg elhelyezésére. Az ut mindkét oldalán, hol a felvonulás elhaladt, a hadizsákmányul ejtett kétezer ágyu volt elhelyezve.

A menet élén a franciáktól elvett hadilobogókat viték. A francia fegyverek és kardokból pedig számos hadi emléket emeltek.

Amikor a győztes hadoszlop első osztálya elhaladt a Brandenburi kapu előtt, a berlini városi hatóság, valamint más német városok küldöttségei fogadták a császárt a kíséretében levő összes koronás főekkel együtt. Abban a pillanatban, mikor a császár ragyogó kísérete élén a "győzelmi kapu" felé lovagolt, fehérbe öltözött ifju leányok százai, virágot szórtak utjára.

A harcok menete a porosz gárdával élén haladt át a kapun. Minden ezred, mely a háboruban részt vett, egy különítménnyel volt képviselve, élén az ezred zászlajával.

Néhány óra telt el, amig a menet elhaladt ama hely előtt, hol én és családom álltunk és néztük a győztesek felvonulását.

Az előttem álló ágyut őrző őr engedelmével gyermekeimet az ágyu tetejére állítottam, hogy onnét figyeljék a látványosságot.

A menet elvonulása után a császár, Frigyes Vilmos szobra leleplezésre indult. Ezen szertartásban segítségére voltak az összes uralkodó fejedelmek, tábornokok s a birodalmi gyűlés tagjai.

Augusztai császárné udvarhölgyeitől környezve a királyi fogatban ülve volt jelen. Victória trónörökös-né pedig gyermekei társaságában egy másik udvari fogatból nézte az ünnepélyt.

A diszlövések leadása után a császár leszállott lová-

ról s megállván az oszlop talapzatánál, a következőket mondta: "Eme szobor, mely a béke idejében készült, most az ujkor legbrilliánsabb, de egyszersmint legvéresebb háborujának emlékévé válik. Vajha a béke, mely oly drágán szereztetett, örökké tartós maradna." A nap ünnepélyes befejezése a győztes parancsnokok kitüntetése volt. A császár számos érdemjelet osztott ki, több tábornokot a legkiválóbb ezredek örökös tulajdonosaivá nevezett ki.

A legfelsőbb kitüntetettek voltak a következők: György szász trónörökös, Lipót bajor fejedelem, Von Roon tábornok, ki a német birodalom örökös grófjára avattatott, Von Moltke gróf, a birodalmi hadsereg tábornoszernagyává, míg Bismarck birodalmi herceg rangjára emeltettek.

Igy végződött a győztes hadsereg bevonulása Berlinbe. De milyen áron? A vér és pénzveszteség oly óriási volt, hogy még csak hozzávetőleg sem körvonalazható. Csupán a két nemzetnek bánatos gyászolói, a harc-téren elesettek sok-sok ezreinek és a rengeteg sebesülteknek hátramaradott családjai mondhatnák meg, hogy mennyi fájdalmat állottak ki a háboru előtt és után.

A meghódított terület jelen politikai helyzete legjobban igazolja, hogy mennyire üres ámitás az u. n. "hódítás". Az az idő már elmúlt, amikor még nagy területeket, vagy egész államokat cserélhettek, vagy eladhattak a lakósok hozzájárulása nélkül.

Az a háromezer millió frank hadisarc, mely háromszor akkora volt, mint Németország egyévi bevétele abban az időben, nem tette gazdagabbá Németországot, sem szegényebbé Franciaországot. Mindkét állam pénzügyileg teljesen összeszedte magát s ma már nyo-

ma sincs az akkori rettenetes küzdelemnek. Sőt ha a jelek nem esálnak, Franciaország ma nagyobb anyagi jóléttel dicsekedhet, mint Németország.

Ha Napoleon hallgatott volna feleségének, Eugenia császárnőnek tanácsára, talán nem halt volna meg, mint száműzött s Franciaország nem szenvedett volna oly megalázó vereséget.

A császárné szavai, melyeket az akkori idők legjobban informált egyénitől hallottam, ezek voltak Napoleonhoz: "Tartsd meg a nemzetnek tett ígéretedet, mert, nem szeretem az erőszakot s meggyőződésem, hogy lehetetlen két államesinyt elkövetni ugyanazon kormány alatt."

Berlinből Marienbadba utaztam a családommal együtt. Három hetet töltöttem ott s felujítottam barátságomat, Dr. Luccával, ki 1869-ben első otltétem alkalmával kezelte.

Dr. Lucca nagybátyja volt a világhirű primadonnának Lucca Paulinának, aki gyakran énekelt New York és Chicagóban is.

Marienbadból Bécsbe utaztunk, hol lakást béreltünk. Tervünk volt, a telet ott tölteni a császárvárosban, de mint a példabeszéd mondja: "Ember tervez, Isten végez." A nagy chicagói tűz, mely 1871 október 8- és 9-ikén dühöngött, nagy mértékben megváltoztatta előzetes tervemet.

Nemsokára a chicagói tüzvész után esaládi körünk megszorodott egy chicagói ifju hölgygyel, Miss Rosalie Magnussonnal, aki Bécsbe jött zenei tanulmányainak befejezésére. Bemutattam a hires Rubinstein Antalnak, a nagy zongora művésznek, aki akkor Bécsben lakott. Ő viszont a legjobb zongora tanárnak, Dorr Antalnak ajánlotta.

HANGVERSENY A TÜZKÁROSULTAK JAVÁRA.

1871 november 19-én részt vettem egy zenei- és drámai előadáson, melyet a chicagói tüzkárosultak javára rendeztek a "Karl színház"-ban a bécsi opera és más színházak tagjainak közreműködésével. A hangverseny anyagi eredménye körülbelül 4000 forint, Miss Minnie Hauck által a "Chicagói segítő egyesület"-hez küldetett. E fiatal hölgy önfeláldozó és fáradságot nem ismerő munkássága hozta létre eme eredményt.

1872 tavaszán meglátogattam Budapestet is üzleti ügyekben. Hanem ott tartózkodásom alatt egy kellemes esemény adta elő magát. Ugyanis J. S. Kauser urat, alkonzulunkat helyettesíthettem s így Wm. H. Seward urat és társaságát fogadhattam a keletről való visszatérésük alkalmával.

A társaság, Seward urból, nevelt leányából, Miss Olive Risley Sewardból s annak nővéréből állott. Csak egy napig tartózkodtak Budapesten.

Visszatérve Bécsbe, John Jay követünktől oroszországi utlevelet kértem, melyel birtokomban Dél-Oroszországba indultam. Meglátogattam: Berdischeff, Gitomir, Odessa és Singury városokat. Ez utóbbi helyen egy hétig tartózkodtam orosz barátomnál, Michailowsky kapitánynál, a cári garda nyugalmazott tisztjénél, aki néhány évvel előbb Chicagóban meglátogattott.

Ez lévén első látogatásom Oroszországban, iparkodtam megismerni az orosz nép jellemét, mely tudatlanságában önmaga kovácsolta bilincseit, amikor 1848—49-ben Ausztriát segítette Magyarország függetlenségi törekvései ellenében.

Dacára annak, hogy utlevelem volt, mégis állandó-

an felügyelet és kémkedés alatt állottam. Sőt a kémkedés még a Lingury postára is kiterjedt, hol midőn bélyeget vásároltam az Egyesült Államokba küldendő levelemre, megkérdeztek a levél tartalma felől.

Ez az orosz kémkedési rendszer nemcsak az idege-
nekre, de a vélők éjjel-nappal érintkezőkre is kiterjed.

Oroszországi látogatásom főcélja nemcsak Mihailowsky kapitány felkeresése volt. hanem főleg egy ügynökség felállítása Odessában a Plano, Ill.-ban levő "Marsh és Stewart" mezőgazdasági gépgyár képviselőjére. Barátom, a kapitány, szerencsétlenségére a cég kizárólagos orosz képviselője volt. Azért emlitem szerencsétlenségére, mert nemsokára a kormány száműzte őt Theodosiába (Transcaucasus), hol megtört szívvél rövid idő múlva elhunyt.

Természetesen 1872 óta, sok minden változott. Az egyetemes civilizáló megújulás az elmúlt 50 év alatt a világ minden sarkába eljutott s Tolstoj oroszországában sem maradt hatás nélkül. Bár számos dél-oroszországi várost látogattam meg, Odessát "az orosz Florencet" találtam a legvonzóbbnak. A kereskedelmi tevékenysége Chicagóra emlékeztetett azon különbséggel, hogy Odessának két kikötője van, míg a két és fél millió lakossággal bíró Chicagónak egy sines.

Nagyszerű kocsitjai vannak a tengerparton s alapítójának, Richelieu heregnek, gyönyörű emlékszobrával dícselkedhetik.

Oroszországból visszatértem Bécsbe, hol nagyban folytak az előkészületek a világkiállítás rendezésére.

Bécsi főkonzulunk, P. S. POST barátom közbenjárásával sikerült a kiállítás elnökétől, Báró Schwarz Senborntól engedélyt kapnom egy amerikai bar- és vendéglő felállítására.

JULIUS 4-ik ÜNNEPLÉSE BÉCSBEN.

Az amerikai nemzet ünnepének évfordulója 1872 július 4-én méltóan ünnepeltetett meg John Jay által, aki méltó utódja volt a nevét viselő ősenek.

Az idegen nagykövetek és ministerek voltak jelen. Hazafias beszédeket mondtak Jay ur és Post főkonzul ur, míg viszont nekem jutott osztályrészemül ama megtiszteltetés, hogy a „szabad sajtó”-ra emelhessem poharamat.

Midőn az engedélyt megkaptam, visszatértem Chicagóba s neki láttam a bevásárlásokhoz, hogy a vállalat becsületére váljék az Egyesült Államoknak és anyagilag is sikeres legyen. 1873 február 25-én érkeztem vissza Bécsbe, miután Chicago, New York, London, Páris városokban nagyobb bevásárlásokat eszközöltem. Bécsben munkához láttam s a tornyosuló akadályok dacára, melyek az ahhoz nem értő kiállítási biztosunk által idéztettek elő, aki mindenképen lehetetlenné akart tenni, mégis én voltam az egyedüli, aki a kiállítás megnyitása napján, május 1-én üzletemmel készen álltam. A kísérlet azonban balul ütött ki, mert a helyett, hogy pénzt csináltam volna, tekintélyes összeget veszítettem. Csupán egy hasznom volt, sok amerikai és más idegen barátokra tettem szert vendéglőm látogatói közül.

Főoka a különböző kiállítási vállalatok pénzügyi bukásának, az akkoriban Ausztriában uralgó cholera félelemnek és az általános világgazdasági pangásnak tulajdonítható.

Bár vállalatom, pénzügyi szempontból sikertelen volt, mégis megnyugtatóan szolgált ama eredmény, melyet a “Chicagói Tribune”-höz intézett leveleim

okoztak. Ama leveleim mintegy életre keltették az illetékes faktorok üzleti kedvét s gépeink, különösen gazdasági gépeink mint "McGormick", "Champion" és "Marsh"-féle gépek exportálását Európába.

A kiállítás bezárása után visszatértem Chicagóba. Megérkezésem után ismét folytattam a chicagói "Board of Trade"-n működésemet, hol az 1869 évben szülőföldemre tett első látogatásom óta üzlet-kötési jogosultsággal bírtam. 1873 év óta a "Board of Trade"-n való szereplésemnek megvoltak a maga sikerei és sikertelenségei, melynek elmondása nem igen érdekelné az olvasót. Ami érdekes erre vonatkozólag s magán életemet illeti, az 1910- és 1911-ben több cikk keretében látott napvilágot az amerikai "Elevator and Grain Trade" című lapban: "A chicagói Board of Trade hasznossága és káros kinövészei" című fejezetekben.

—000—

VÉGSZAVAK.

Néhány év óta, teljesen visszavonultam az üzleti élettől. Bár testi erőm elég megfelelő, valamint szellemi képességemnek is teljes birtokában vagyok, de éveimnek száma oly súlyos teherként nehezül vállaimra, hogy az üzleti étellel járó gyors tevékenységet már képtelen vagyok kifejteni.

Szerető nőm és gyermekeim körében, Harvard Avenuei csendes kis házikómban, távol a nagy világ zajától el-el merengek a letűnt hosszú évtizedek viharain, melyeket becsülettel küzdöttem végig.

Olykor felkeresnek az én kedves magyar barátaim is és szívemet az igaz öröm tölti el, mikor hallom az

édesen zengő magyar nyelvet ajkaikról. Hiszen majdnem 60 évig, csak néha-néha hallottam ezt az édes anyanyelvet.

Aztán el-el látogatok az "Egyetemi Kör" gyűléseire, melynek elnöki tisztét töltöm be. Néha-néha elmegyek magyar honfitársaim ünnepélyeire, mulatságaira s nekem mindig úgy tűnik fel, mintha egy hosszú, igen hosszú nyomasztó álomban, idegen tájakon bolyongtam volna. És most késő aggságomban egy rövid időre felébredtem, hogy újra halljam anyanyelvem bájos zengését, dalait és gyönyörködhessek az én kedves magyar testvéreimnek, úgy szellemi mint az ipar terén való haladásában itt ez ujhazámban.

És teljesen kibékülve az élet viszontagságaival, csendes megnyugvással várom a második nagy álmomat, melyből nincsen többé ébredés.

Ajkaimon egy kéréssel bucsuzom tőletek, magyar honfitársaim:

Küzdjétek és haladjatok az egyenes utakon s bár legyetek ezen új hazának, az Egyesült Államoknak, engedelmes, jó polgárai, de sziveitek mélyén vigyétek sirjaitokba a szülőhaza szeretetét.

